

રણવીરસિંહ.

રચનાર,
પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી.

(દોહરો.)

નીતિ નિપુણતા ચાતુરી, રાજરંગનું ચિત્ર;
વીર પ્રેમશૃંગારમય, વાંચો બહાલા મિત્ર. ૧

મુંબઈ,

“ નિર્ણયસાગર ” પ્રેસ.

સંવત ૧૯૫૬. ઈ. સ. ૧૯૦૦

(સર્વ સત્તા સ્વાધીન.)

મૂલ્ય એક રૂપિયા.

ગાદ્ય
૪૬૩,૩૨
પુરખો
(૨૯૧)

૮૭૮૬

(પદ્ધત્યશ્રી)

“વીર પુરખ તે ક્યા છે, બાઈ, વીર પુરખ તે ક્યા છે ?”
“મહામાતા હાત્રી મહાર્યા, પરશુરામ તે ક્યા છે ? બાઈ”
“નિગલે પાપી શક્ષી રીજ્યા, રામચંદ્ર તે ક્યા છે ? બાઈ”
“કસ શિશુ પાળ પુરહિ માયી વસુદેવસુત તે ક્યા છે બાઈ”
“કપટી બલિયા લોચ ઉદાઃ કુખ્યાર્જુન લિગ ક્યા છે ? બાઈ”
“પરેગા શક થવને જીત્યા, રૂપ વિક્રમ તે ક્યા છે ? બાઈ”
“જી તે સમાજાહી પશુ કહે છે, સપ નોમા ક્યા છે ? બાઈ”
“અપ ગીર્વ ગા નમમા સીહી, વીર પુરખ તે ક્યા છે બાઈ”

(૧૦ ૬૦)

તીર્થરૂપ માતા-પિતા,—

આલ્સ્યકાળથી મને આપનો વિયોગ થયો છે. ત્યારથી
હું બાણું છું કે આપે મહાઈ અનન્યભાવે લાલન-પાલન
કર્યું છે, ત્યારથી મને લાગે છે કે આપના જેવાં
પવિત્ર, પૂજ્ય અને ઉપકારક માતા-પિતાનું
નામ ફી રીતે જળવાઈ રહે તો સાઈ:—

તેથીજ આ મહારો પ્રથમ ચલ,

આપનેજ અર્પણ કરવામાં

મહારો ખરો ધર્મ અને

અંથની શોભા

સમજું છું.

આપનો સદાનો દાસ,

પુરુષોત્તમ.

(પદ-કાફી.)

કર હુ ભાવ ધરીને,
હુ તેણે ગુણ ગાન—(કર) ૧

જે પિતૃ માલે પાખો મુજને,
માની પ્રાણ મનન—કર હુ ૨

બાળક હુ મુજને જી નહોતું,
આ દુનિયાનું ભાન—કર હુ ૨

કુમુંજુ હોંપા ફર વરીને,
હીધું સુવિધા જાન—કર હુ ૩

હિસમ રૂહેલી ને રંગલીધી,
પરના તા હરિ ધ્યાન—કર હુ ૪

પુણ્ય પરાક્રમથી જે પામ્યા
જગત જનોમા માન—કર હુ ૫

યવ રમી કર અર્પણ તેને,
નામ મગાયુ મુખધાર—કર હુ ૬

પુણ્યોત્તમ મન દૃષ્ટ ન થાયે,
કરતા અજણ પાન—કર હુ ૭

IN THE MEMORY
OF MY
LATE LOVING PARENTS.

(દોહરા.)

- “ હરહર નામ સ્મર્યાયકી, લલુનો મેરૂ થાય, ”
 “ જગલભા મગળ બને, નહિ ત્યા સધુ સુહાય ” ૧
- “ પૂર્વજ નામ સ્મર્યાયકી, વધે શરિરમા જોમ, ”
 “ શૌર્ય પસકમ તેમના, ધુળાવિ ખિલવે રોમ ” ૨
- “ સર્વ મરે પલુ નામ તો, અમર રહે જગભાદિ, ”
 “ ધર્મ અર્થ ને કામ ને, સુખિ નામમા ભાઈ ” ૩
- “ નિહર થઈને ગ્યુ ધુમો, રાખી ઉચી આશ, ”
 “ ઠરિને લડતા છતથી, સૂખ આવશે પામ ” ૪
- “ સાચા શરા હોય તે, ઉઠે સુણુતા સિંગ, ”
 “ કનક કુટુબ પહતા મુકી, રૂપ ધરે નગસિંગ ” ૫
- “ રણુથી ભાગ્યો તેહને, સદા થાય કિંકાર, ”
 “ પક્ષો નિત્યો ગ્યુમા લડી, સગે અમર શણુગાર ” ૬

(૧૦ ૩૦)

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.	પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
૧ મિથલાપુરીની લગાઇ.	૧	૧૬ રાજપુત્રોનું પરાક્રમ	
૨ રણવીરસિંહનું વીર- સ્થાનમાંથી ન્હાસવું....	૭	અને પલાયન. ...	૭૦
૩ ખેરપુરની ખુવારી. ...	૧૨	૧૭ રાજપુત્રોનો વિજય ...	૭૩
૪ રણવીરસિંહનું લૂટાવું....	૧૫	૧૮ વૃદ્ધ હૃદયરત્નનો હિત્સાહ. ૭૭	
૫ ભાગ્યમતિનો પત્ર. ...	૧૮	૧૯ કૈલાસપુરીમાં આનંદોત્સવ. ૮૦	
૬ વીરભદ્ર અને લૂટારાઓ. ૨૨		૨૦ ખુશાલીની દરબાર. ...	૮૩
૭ કુંવરનો જન્મ-દાસીની સ્થામિભક્તિ. ...	૩૩	૨૧ અમાલપુત્રીપર ઘોર આપત્તિ ...	૮૫
૮ કુમળા બાળકનો નાશ. ૩૭		૨૨ રણવીરનાં લગ્ન. ...	૮૮
૯ રણવીર અને વીરભદ્ર. ૪૦		૨૩ પાપની પરિસીમા-વજ્ર- રખુતનો વધ ...	૯૦
૧૦ મંદોદરીનું નેપાળતરફ ગમન. ...	૪૪	૨૪ અમાલપુત્રીનું પલાયન. ૯૭	
૧૧ ખેરપુરમાં અંધેર. ...	૪૮	૨૫ રણવીરનું ખેરપુર પ્રયા- ણ. ...	૧૦૧
૧૨ વિજયાદશમી ...	૫૧	૨૬ માર્ગમાં મેલાપ. ...	૧૦૪
૧૩ સુશિલ ગનોરમાનું હરણ. ૫૫		૨૭ ખેરપુરની ખરાબી-હ- રિહરનો પરાજય. ...	૧૦૭
૧૪ ખેરપુરમાં તોફાન. ...	૬૦	૨૮ ખેરપુરનો નાશ. ...	૧૧૧
૧૫ તુફાનીઓનો ન્યાય- પ્રધાનને ફાંસી. ...	૬૪		

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
૨૯ રણુવીરનો ખેડપુરમા પ્રવેશ	૧૧૪	૩૮ બવડર કાવતુ	૧૪૭
૩૦ બહેનને મળવાની રણુ વીરની ધારણા	૧૧૫	૩૯ માણસ ધારે છે છુ ને હાથિર કરે છે છુ ?	૧૫૧
૩૧ હુ ખી ભાઈ બહેનનો મેળાપ ...	૧૨૦	૪૦ પાપીઓનો પરાજય	૧૫૬
૩૨ રાણીનું ક્રોધયુક્ત થવું	૧૨૪	૪૧ સરહદપર યુદ્ધ-રણુવીરનો વિજય	૧૬૦
૩૩ વૃષ્ટિની સુધારણા-કપટપ્રબલ	૧૨૬	૪૨ મહોદ્દીનો મેળાપ	૧૬૬
૩૪ કાવત્રાનો પત્તો	૧૨૯	૪૩ મિથિલાપુરીપર મહાદાઈ	૧૬૯
૩૫ પ્રપચત્ત પરિણામ	૧૩૨	૪૪ મિથિલાપુરીનું યુદ્ધ અને તેનો પુનરાકાર	૧૭૦
૩૬ પાપનો ઘટોડો પૂટ્યો ..	૧૩૯	૪૫ રણુવીરનો રાજ્યાભિષેક	૧૭૭
૩૭ ચોગ્યને ચોગ્ય બદલો	૧૪૨	.. ઉપસહાર	૧૮૧

રણવીરસિંહ.

— ❧ પ્રકરણ પહેલું. ❧ —

— ❧ મિથિલાપુરીની લડાઈ. ❧ —

મિ

થિલાપુરીનો સિંહ હાલ વૃદ્ધાવસ્થાને પહોંચ્યો છે. યુવાનીના સમયમાં પ્રજાને પુત્રવત્ પાળી, પોતાના પુત્રોને તે પ્રમાણે વર્તવા પવિત્ર સન્માર્ગોથી કુશળ કર્યા છે. તેનું નીતિજ્ઞાન વખાણવા યોગ્ય છે. પ્રજાને પિઠાકારક દુષ્ટ, ચોર અને પાખંડીઓને દંડ આપી, નીતિને માર્ગે વાળ્યા છે. વિનાકારણ કોઈને દુઃખ દેવું નહિ, પારકું ધન હરણ કરવું નહિ, પરત્વી તરફ પાપવાસનાથી જોવું નહિ, અને અસત્ય ઉચ્ચરવું નહિ; એવા અનેક સદાચાર સ્વરાજ્યમાં દાખલ કરી, ધાર્મિક, શાંત અને વડીલની આજ્ઞાને અનુસ-

રનારો લક્ષ્મણસિંહ હમણા પોતાનાં લબ્ધ અને વિશાળ શહેરમા રાજ્ય કરે છે.

તેને માધુસિંહ અને રણવીરસિંહ નામે બે તેજસ્વી કુવરા અને લાનુમતિ નામે અતિ રૂપ-લાવણ્યવતી કન્યા હતી. ખેરપુરના રાજા હરિહર સાથે એના લગ્ન થયાં હતા.

દેવયોગે હમણા મિથિલાપુરીની શાંતિનો નાશ થાય એવો એક પ્રસંગ બન્યો. રાજપુરનો બળવાન રાજા જય-મતસિંહ મોટા મૈત્ર્યસાથે વ્હુડી આવ્યો. મહારાજા લક્ષ્મણસિંહને એવિષેની ખબર મળતાજ પોતાના જનાનાને બાલ સુવરાજ રણવીરસિંહસાથે મિથિલાપુરીથી થોડે દૂર આવેલા વીંઠકથાન નામના પહાડી અને મજબૂત ગઢમા મોટા રસાલામાથે મોકલી દીધો. હમણા આ રાજકુવરની ઉમ્મર આઠાર વર્ષની હતી.

લશ્કર એકઠું કરી એકઠમ તે શત્રુસામે સંજ થયો, અને ખેરપુરથી પણ કેટલીક મદદ મગાવી લક્ષ્મણસિંહે શહેરનો બચાવ બહુ બહાડુરીથી કર્યો પાટવી કુમાર માધુસિંહને મૈત્ર્યની સરદારી આપી તેણે દુરમનોનો હલ્લો પાછો હાલ્યો. આથી પાંચ દિવસસુધી સામી પક્ષનું એક પણ માણસ કિલ્લાની બાબુમા આવી શક્યું નહિ એવટ કટાણીને જયમતે પોતાની હાવણીમાથી કિલ્લાની તળેટીસુધી એક ભોંયડું ખોદાવ્યું અને કિલ્લાના બે ભાગ

ઉપર માધુસિંહ હતો તેને સુરંગ મારવાથી પોતાના પાંચસો અંગરક્ષકો સાથે એ બાળ યુવરાજ પણ ઉડી ગયો !

વૃદ્ધ લક્ષ્મણસિંહ પોતાના પાટવી વીર પુત્રનું આ રીતે મૃત્યુ થયેલું જોઈ અત્યંત ખેદિત થયો. તેની ચક્ષુઓમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. અત્યંત સંતાપ ઉપજ્યો, પણ તે સમાવી પુત્રનું વેર વાળવા તૈયાર થયો. શોકાગ્નિસાથે ક્રોધાગ્નિ વધ્યો ને પોતાના સૈન્યને શૂર ચઢાવી, કેસરિયાં કરવા આજ્ઞા કરી; અને પોતે પણ કેસરી વસ્ત્ર પહેરી તેર હજાર યોદ્ધાઓ સાથે રણક્ષેત્રમાં રમવા તૈયાર થયો. એકદમ કિલ્લાના દરવાજા ઉઘાડી, આ નાનું પણ મરણીઈ સૈન્ય, આવેશથી શત્રુના સૈન્ય ઉપર એકદમ તૂટી પડ્યું.

કુંવરનું વેર વાળવા શત્રુઓને ઘાસની પેઠે કાપતો કાપતો લક્ષ્મણસિંહ મહા મસ્ત હસ્તીરૂપે આગળ વધી, જયમતનો કુંવર પહાડસિંહ જે હાથી ઉપર બેઠેલો હતો, તેની સામે ઘોડા ઠેકાવતો જઈ ઉલો. તેના હાથીઉપર પોતાના ઘોડાના આગલા પગ ટેકાવી કુમારની છાતીમાં એવો જોરથી લાદો માર્યો કે તે ચીસ પાડી હુમેશની નિદ્રા લેવાને ધરણીએ ઢળ્યો ! એ પ્રમાણે પુત્રનું વેર વાળી લક્ષ્મણસિંહ પાછો ફર્યો. કુમાર માર્યો જવાથી જયમતસિંહના લશ્કરમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. તેનું સૈન્ય વિખરાવા માડ્યું અને જેને જેમ ફાવે તેમ તે ન્હાસવા લાગ્યા. જયમતથી આ સધળું જોઈ શકાયું નહિ. સિપાઈઓને ન્હાસતા અટકવવા

તેણે ધણી યુક્તિ કરી, પણ નિષ્ફળ ગઈ, અને અને તેને પણ ન્હાસવું પડ્યું પોતાના જય પામેલા બેદાઓ સાથે લક્ષમણસિંહ પુઠે લાગ્યો અને તેના ઘણાં માણસોને મારી મિથિલા તરફ પાછો ફર્યો.

પોતાના ગજરાયેલા અને ન્હાસના સિપાઈઓને “હિય-હારા, બાવલા” વગેરે શબ્દો કહી, ધમકી આપી જય-મતસિંહે ઉઠેરના આથી તેઓ પાછા વળ્યા લક્ષમણસિંહ જયમતનું સૈન્ય પાછું આવતું જોઈ પોતાનું સૈન્ય લઈ, છેડાયેલા સિંહની પેઠે લડવાને કિલ્લો બહાર પડ્યો યુદ્ધ ઘણાજ બેમથી આવ્યું પણ સંખ્યા થતાંસુધી કોઈને જય-પરાજય જણાયો નહિ. રાત પડતા લડાઈ બંધ પડી ને બેઉ સૈન્યો પોતપોતાની છાવણીમાં ગયા. લક્ષમણસિંહનાં માણસોએ દુશ્મનોનાં ઘણાં માણસોને કાપી નાખ્યા, તેમજ તેનાં પણ ઘણાં માણસોનો નાશ થયો. મિથિલાપુરીનું લશ્કર ન્હાતું હોવાથી ઓછું ફેળાય એ સ્વાભાવિક છે તે વાતકે પક્ષીની પેઠે ખેરપુરથી મદદ આવવાની આતુરતાથી ગહ બેવા લાગ્યું.

લક્ષમણસિંહે વિચાર્યું કે બે કાલસુધીમાં ખેરપુરથી મદદમાટે લશ્કર નહિ આવી પહોંચે તો આપણે હાથ કિલ્લો રહેવો મુશ્કેલ છે.

બન્ને છાવણીઓમાં રાત્રીએ મહાભારત, રામાયણ અને ળીબા, વીરરસ કાવ્યો શરૂ ગૂંહાવવાને ગવાવા લાગ્યા. કેટલાક ચોદાઓ સ્વયંગકેમની વાતો કરવામાં મગસુલ

થઈ રહ્યા છે; કેટલાકો વળતે દિવસ લગ્નમાં મરશું અને મંદિરની અગ્નિમાં વરમાળા આરોપણે, સ્વર્ગનું સુખ મળશે, હવે મહા શરૂ, — એવા એવા વિચારથી અત્યંત આનંદમાં આવી રહેવાર પડવાની વાટ જુએ છે; ને કેટલાકો ભાટ-ચારણો પાસેથી અસલના વારામાં થઈ ગયેલા શૂરપુરુષનાં વૃત્તાંતો સાંભળે છે. એવી રીતે ઉભય પક્ષમાં ઘણાખરા લડવૈયાઓએ આખી રાત્રી આનંદમાં ગાળી.

પ્રભાત થતાં એક બાજુના યોદ્ધાઓ લડવાને સજ્જ થયા ને પાછી લડાઈ ચાલી. સાક્ષાત્ સૂર્યનારાયણ પણ આ યુદ્ધસંધામ બેવાને બહુ પ્રકાશિત થયા. યુદ્ધ એટલા બધા આવેશથી ચાલ્યું કે લોહીની નદીઓ વહી ને તેમાં સૈનીકોનાં મસ્તકો આમ તેમ તરતાં હતાં! વાણેજીના ભયાનક નાદથી, તલવારોના ખણખણાટથી, અશ્વોના ખોખારાથી, હાથીઓના કુંફારાથી, બંદુકોના થડાકાથી, યોદ્ધાઓના “હર હર” ના વીર નાદોથી, ઘાયલ સિપાઈઓના શોકશબ્દોથી અને બંદુકોમાં નીકળતા ધુમાડાથી તથા ઉઠતી ધૂળથી આખું ગગનમંડળ અને રણક્ષેત્ર અદ્ભુત-અલૌકિક બની ગયું. મધ્યાહ્ન સમય થયો પણ એકે પક્ષનો જય-પરાજય જણાયો નહિ.

મિથિલાપુરીનું નાનું લશ્કર પોતાના વીર વૃદ્ધ રાજાની સરહારી હેઠળ પૂર્ણ ઉત્સાહથી શત્રુઓની કાપાકાપી કરવા લાગ્યું. તેમની તાતી તલવારોએ જ્યાંબંધ શત્રુઓનો સંહાર કરી નાખ્યો. પોતાપર થતા હુલામણી બહાદુરી-

તથા હિમતથી તેઓએ પાછા વાળ્યા જયમતસિંહ આ
 મુઠીબર બહાદુરના પરાક્રમથી ત્રામ પામ્યો. આ જોઈ
 લક્ષ્મણે મૈન્ય બમણા જુસ્સાથી લડવા લાગ્યું અને મેઢા
 ઓની માફક તેમણે છેદન કરવા લાગ્યા તે હજાર લશ્કર-
 માથી હવે લડતા લડતા લક્ષ્મણસિંહના માત્ર પાંચસો
 માણસો હૈયાત રહ્યા હતા અને મિથિલાપુરીનો વૃદ્ધ વીર
 પણ પડ્યો આથી તેના સિપાઈઓને બહુ સતાપ અને
 ગરમ લાગ્યા, પણ તેણે ગીશ શત્રુને હાથ જવા લીધું નહિ
 ને એ જળાવતાં બહુઓએ પોતાના પ્રાણ આપ્યા.

આ પ્રમાણે વિજય મેળવી જયમતસિંહે વાજતે ગાજતે
 પોતાના મૈન્યસાથે સાજ પડતા મિથિલાનગરીમા પ્રવેશ
 કર્યો એ શહેરના આગરે ત્રીસ હજાર નગવાસીઓમાથી
 બહુખરા આ દારૂણ સુદ્ધમા મરણ શરણ થયા હતા.

જયમતના સૈન્યમાથે ઘેર ઘેર, ગલીએ ગલી અને રો-
 રીએ ગેરીએ મિથિલાવાસીઓ તેમની સામે થયા આખા
 નગરમા પ્રભા અને શત્રુના મૈન્ય વચ્ચે કાપાકાપી આલી
 રેયતમાના ઘણાખગ મરણ પામ્યા, તે પણ તેઓ
 દેવટમુખી લખ્યા જયમતસિંહે એમ ઘણા લોભ આપ્યા
 પછી મિથિલાનગરીનો કબજો લીધો.

લક્ષ્મણસિંહે જે કાસદને મદદમાટે ખેરપુર મોકલ્યો
 હતો, તેને માર્ગમા લુટાડ દોળીએ મારી નાખ્યાથી આ
 લડાઈની બજાર ખેરપુર પહોંચી શકી નહિ.

—૨૭૧— પ્રકરણ બીજું. —

—૨૭૧— રણવીરસિંહનું વીરસ્થાનમાંથી ન્હાસવું. —

મધ માસની પુનમની રાતે, ચંદ્રમા પૂર બહારથી પૃથ્વીઉપર પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યો છે. ખરાબર અર્ધ રાત્રીને સમયે એક રજપૂત ઘોડેસ્વાર વીરસ્થાનના કુંગરાઉ કિલ્લાના દરવાજાપાસે આવ્યો અને દરવાજાને દરવાજો ઉઘાડવા કહ્યું.

મધ્યરાત્રીનો સમય જાણી દરવાજા અજબ થયો. તેણે પૂછ્યું, “તમે કોણ છો ? આવા રાત્રીના વખતમાં દરવાજો ઉઘાડવામાં આવશે નહિ, માટે સ્તુવારે આવજો.”

ઘોડેસ્વાર રજપૂતે કહ્યું, “હું મિથિલાપુરીથી અગત્યના સમાચાર લાવ્યો છું. મહારાજા લક્ષ્મણસિંહના અંગરક્ષકોમાંહેનો હરિસિંહ તે હું છું. મહારાણી તથા કુંવરસાહેબને મારે ઘણા અગત્યના સમાચાર આપવાના છે, વાસ્તે તું વગર વિલંબે દરવાજો ખોલ.”

થોડાજ વખતમાં કડાકે કરતા અવાજસાથે દરવાજો ઉઘડ્યો. સ્વાર પોતાના ઘોડાને હાથેથી દોરી કિલ્લામાં દાખલ થયો. રાજગઢપાસે જઈ દોઢી પાસે અશ્વને

બાધ્યો અને અદર બળર કહેવરાવી કે, “ મિથિલાપુરીથી મહારાજા લક્ષ્મણસિંહનો અગરલક આવ્યો છે અને રાણી-સાહેબ તથા કુમારને ઘણા જરૂરી કામગર તુરત મળવા માગે છે ”

તેને તુરંતજ મહારાણી તથા કુમારપામે લઈ જવામા આવ્યો. વૃદ્ધ મહારાણી મંદોદરી દિવાનખાનામા એક ફાવકપર બેઠી હતી. તેની પામે આ વાર્તાનો નાથક તેજસ્વી રણવીરસિંહ પણ હતો. દિવાનખાનામા દાખલ થતા હરિસિંહ, રાણી તથા કુમારને નમન કરી, હાથ ભેડી, ચોકાતુર મહેરે ઉભો રહ્યો.

રાણીએ પૂછ્યું, “ મિથિલાપુરીના શા મમાચાર છે ? આપ રાજમહારાજ અને દિલાસ માધવસિંહ ખુશીમા છે ? તેઓએ દુઃખનોને કહાવી, તને શુ અમને તેડવા મોકલ્યો છે ? બાફ, પણ તુ દલગીં કેમ દેખાય છે ? તામે મહેરો કાઈ માઠો બનાવ સૂચવે છે, જે હોય તે જલદી જણાવ અમને બહુ ચિંતા થાય છે ”

કંઈ પણ ઉત્તર ન આપતા હરિસિંહ રડવા લાગ્યો. આ ભેઈ રણવીર બોલ્યો, “ મહારા પિતાજી તથા વડીલ બધુ ખુશીમા છે ? અરે ! તું મહેર કેમ ? બોલનો કેમ નથી ? શુ કંઈ અનિષ્ટ થયું છે ? હવે અમારી અધીંગના વધાર નહિ, જે કંઈ હોય તેનો જલદી બુલામો છું ”

હરિસિંહે સજળ નેત્રે કહેવા માંડ્યું,—“માયાળુ મહારાણી અને કુમારસાહેબ ! કહેવાને મારી જીભ ઉપડતી નથી ! શું કહું ? ! આ કળોત્રીના સમાચાર કહેતાં પહેલાં ઓ ઈશ્વર ! મને ઉપાડી લે !” એટલું બોલી પાછો બંધ થઈ ગયો; વધુ બોલવાને તેની જીભ ઉપડી નહિ.

એ જોતાંજ કુમાર ગમગીન ચહેરે બોલી ઉઠ્યો,—“મહારા નિમકલાલ નોકર ! તું બોલતાં કેમ અચકાઈ જાય છે ? શું કંઈ ખરાબી થઈ છે ? મારા પિતાનું અથવા બંધુશ્રીનું શું કંઈ અશુભ થયું છે ? તું જલદી બોલ; અમારી અધીરતાનો અંત આણુ.”

રડતાં રડતાં હરિસિંહે ઉત્તર આપ્યો;—“કુમારસાહેબ ! હું શું કહું ? ! મહારાજસાહેબ તથા કુમારશ્રીએ બહાદુરી બતાવવામાં કંઈ કસર રાખી નહિ; પણુ દૈવ આપણી ઉપર રૂઠ્યો, તેથી લડતાં લડતાં આખરે તેઓ રણમાં પડ્યા ! ! ! પરમેશ્વર ! તેમના આત્માને શાંતિ આપો. શત્રુઓ મિથિલાપુરી ઉજડ કરી આપને પકડવા ધસ્યા આવે છે, વાસ્તે જલદીથી હવે આ કિલ્લો છોડી દેવો જોઈએ.”

હરિસિંહથી વધારે બોલી શકાયું નહિ. વૃદ્ધ રાણી તો સાંભળતાંજ બેશુદ્ધ બની ગઈ. આ માઠી બખર મહેલમાં ફેલાતાં, દાસ-દાસીઓ અતિ આકંઠ કરવા લાગ્યાં. કુમાર કદખાંત કરતાં વિચારના વમળમાં ઘેરાઈ ગયો.

હરિસિદ્ધ તથા દામીઓ, ગામીની અને મજદુરમાગની આમનાવામના કરવા લાગ્યા. કુમારે ગોકમજી હૃદયે કહ્યું, —“ જો વહાલા પિતા ! જો બધું શું તમે મને એકલો મૂકી ગાલ્યા ગયા ? શું છેવટે પણ મને તમારા મેળાપ નહિ ? શું તમે મને નિગધાગ મૂકી ગયા ! હાય ! જો ઈશ ! આ તને શું ગમ્યું ? અરે ! આ તે શું કર્યું ? જો પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર ! અમારા કયા પાપે આમ તને કરવાને મૂક્યું ? જો મહારી જન્મભૂમિ ! તારા ગાહાલ ? અરે ! શું તું ગનુને શણું થઈ ? શું મહાગ હંકહંકતા ગનુઓ તારી ઉપર અમલ કરશે ? અરે મહારા વહાલા બાઈ ! તમને પણ મહારી દયા ન આવી ? તમે મને એકલો મૂકી ક્યા ગયા ? અરે ! મહારી વૃદ્ધ માતા ! તારા શા હાલ ! હાય ! હવે હું મહારી કુળી માતાને જી ગીતે શાત ગામીગ ? હવે હું શું કરું ? ”

એમ વિલાપ કરતા કગ્લા મૂર્છા ખાઈ ધરણીએ ઢળી થઈ. પામે ઉભેલા દાસ-દામીઓએ રાણી તથા કુવર-ઉપર શુભાભજન, પાણી વગેરે છાટવા માડ્યું. ઘણીવારે તેઓ સાવધ થયા વૃદ્ધ રાણી, હૈયુ ફાડી નાખે તેવું કટપાત કરવા લાગી. કુમાર અને રૂઢન કગ્લા લાગ્યો. આ નેઈ હરિસિદ્ધ તથા એવકવર્જે તેમને ધૈર્ય આપ્યું.

હરિસિદ્ધે કહ્યું, —“ તમે ધીગજ રાખો. જગતનો રક્ષણ કર્તા ઈશ્વર સર્વનો બેલી છે. તમારૂં તે રક્ષણ કરશે ને

સહાય થશે. હવે અહીં રહેવામાં કશો સાર નથી. તમે શોક સમાવી ન્હાસવાની તૈયારી કરો; કેમકે શત્રુઓ હવે જલદીથી અંહી આવી પહોંચશે.”

કુંવરે સાવધ થઈ ઉત્તર આપ્યો,— “હું અંહી મરીશ, પણ ખાતલાની પેઠે કિલ્લો છોડી નહાસી જઈશ નહિ. હું રજપૂત બન્યો છું. મારો હાથજ ખતાવી આપશે કે મિથિલાપુરીના વીર ક્ષત્રીઓ સાથે લડવાનું કામ સહેલું નથી. આજ મ્હારા ભાઈનું અને પિતાનું વેર ખરાખર વાળીશ. મ્હારી સમશેરદેવીને શત્રુના લોહીથી રંગી, મ્હાકાળી તથા કાળભેરવને શત્રુદળના સંહારથી તૃપ્ત કરીશ. શત્રુને મારીશ અથવા મરીશ, પણ કિલ્લો મૂકી નામદની પેઠે નહાસી જઈશ નહિ.”

આ સાંભળી રાણી તથા હરિસિંહ ગભરાયાં. તેમણે તેને બહુ બહુ સમજાવી શાંત કર્યો; ત્યારબાદ થોડું-ઘણું જર-જવેરાત સાથે લઈ કિલ્લો છોડી નહાસી ગયાં.

ખીજે દિવસ શત્રુનું સૈન્ય કિલ્લાપાસે આવી પહોંચ્યું. દુર્ગરક્ષકોએ લડ્યાવગર ખળનાસહિત કિલ્લો શત્રુને સ્વાધીન કર્યો ને પોતે તેમની નોકરી સ્વીકારી. રાણી તથા કુંવરને ત્યાં નહિ બેસાથી જયમતસિંહ નિરાશ થયો. શત્રુઓ પોતાના હાથમાંથી આવી રીતે સટકી ગયેલા જોઈ અત્યંત ખેદ પામ્યો. શોધમાં ચોતરફ તેણે મનુષ્યો દોડાવ્યાં, પણ નિષ્ફળ; કંઈ પત્તોજ ન મળે.

—શ્રી પ્રકરણ ત્રીજું—

શ્રી ઐરધુરની ખુવારી. ॥

૨૧

જા હરિહરસિંહ દિવસેદિવસ ખરાખ અને નીચ હુનુરીઆઓની સોખતમા પડવાથી, દુરાચારી, વ્યસની અને હાફડીઓ બની ગયો રૈયતની વહુ-લીકરીપર કુદૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો અને રાજ્યમા ન્યા ત્યાં જુલમ વધવા માંડ્યો રૈયત ત્રાય ત્રાય પોકારવા લાગી. રાજકાજ ઉપરથી તેનું દીલ ઉત્તરેતર ઉતરવા માડ્યું, ને નીચ હુનુરીઆઓસાથે બૃખ મોજ-ચોખ અને એશ-આરામમા મગ્યો રહ્યો દિવસે દિવસે રાજ્ય ગલાવવામા થોડું થોડું ધ્યાન આપવા લાગ્યો અને છેવટ તે પણ મૂકી દીધું આથી આખા ગાજ્યની અવ્યવસ્થા થઈ રહી લૂટ-ચોરી, લુચ્ચાઈ-હોંગાઈ અને નાના-ચોટા ગુનાહોની સખ્યામા વધારો થયો જાન-માલની સલામતીવિષે રૈયતને ધાસ્તી રહેવા માડી આવી રીતે ચોતરફ અધેર પથરાઈ રહ્યું રાજાના નીચ પાસવાનો, કોઈ સુદર સ્ત્રી જુએ તે હડેચોક તેને ઉપાડી લાય? ઐરધુરની આ કેટલી ખુવારી?

પતિવ્રતા-સદ્ગુણી રાણી બાનુમતિથી આ અધેર દેખી શકાય નહિ તેણે ગળને ઘણો બોધ કર્યો, પણ સઘળું

પથથરપર પાણીની પેઠે નિષ્કળ થયું. વિષયાંધ રાજાની આંખો ઉપદેશથી ઉઘડી નહિ પણ ઉલટો હુન્નુરીઆઓની શિખવણીથી રાણીઉપર અભાવ થયો. જનાનામાં જવાનું તેણે ગંધ કર્યું. ખટપટીઆ હુન્નુરીઓ આટલીજ ખળતા વાપરીને અટક્યા નહિ; તેઓએ આ હિણુભાગી નૃપતિને ભંભેરી, રાણીપર ખોટાં આળ ઓઢાડ્યાં ને તે બિચારીને કારાગૃહમાં પૂરાવી.

જૂના પ્રધાન, સેનાપતિ, ખજાનચી, ત્યાચાધીશ, વગેરે સારા સારા અમલદારોને રજા આપી અને તેમની જગ્યાએ આ અનીતિમાન અને નીચ હુન્નુરીઆઓને નેમ્યા. હવે રાજ્યવ્યવસ્થાવિષે શું પૂછવું?

અનીતિ-અનાચારથી પ્રજાપુકાર વધી પડ્યો. રૈયતનો મોટો ભાગ શહેર છોડી ન્હાસી ગયો ને શહેર લગભગ ઉજડ જેવું થઈ પડ્યું. એ રીતે મૂર્ખ અને અવિચારી રાજાને પોતાના હાથમાં લઈ, રાજ્યતીજેરીમાંથી ઘણું ધન હલકા હુન્નુરીઆઓએ હાથ દર્શ્યું. રાજ્યકોષનું તળિયું દેખાવાથી તેઓ નવા કરો નાખી પ્રજાને નીચોવવા લાગ્યા અને રાજાને રમકડાં જેવો કરી મૂક્યો. રાજા તો નામનોજ રહ્યો અને ખરી રીતે જોતાં રાજ્ય તો તે લોકો કરવા લાગ્યા. મુખ્ય હુન્નુરી કૂરસિંહ જે એક હલકા કુળનો રજપૂત હતો, તે હમણાં પ્રધાનપદે નેમાયો. તેણે પોતાની સ્વરૂપવતી

ખહેન દેવળદેવી જેના ઉપર ગળ મોહિન વધેલો હતો
તે તેને પરણાવી

આ મધળો અનાચાર, પ્રપચ અને અવ્યવસ્થા બેઠ
ભાનુમતિ અતિ અકળાર્થ પોતાના પિતા રણસનામમા
ગત થયાની કશી ખબર નહોતી, તેથી તેણે આજ્ઞતા
પ્રસંગે એક સવિસ્તગ પત્ર લખી, દૂધા કામદમાયે
રવાના કર્યો રાત્ર સ્વિચ્છ ચિતાતુર અને દુખી રહેવાથી
ભાનુમતિની કાન્તિ નિસ્તેજ થવા લાગી એકાત કેદખા
નામા ઝૂરી ઝૂરીને તે બિચારી કાઢવત્ થઈ ગઈ.

—॥ પ્રકરણ ચોથું ॥—

—૨૭૭— રણવીરસિંહનું લૂટાવું. —

માધ માસની ઘોર અંધારી મધ્યરાત્રિયે આશરે પંદર માણસોની એક ટોળી લયંકર જંગલમાં જતી હતી. એમાં એક મિયાનો, ત્રણ ઘોડેસ્વારો અને બીજા પાંચ હતા. ઉજાશમાટે પોતાસાથે તેણે એક મસાલ રાખેલી હતી. એકદમ સોએક લૂટાડુઓની ટોળીએ આ ન્હાની ટોળીને ઘેરી. તેના સરદારે પૂછ્યું, —“તમે કોણ છો અને ક્યાં જાઓ છો ?”

પહેલાએ દમામથી જવાબ આપ્યો, —“અમે રજપૂત છીએ અને પાસેના ગામમાં જઈએ છીએ. તમે તમારે રસ્તે ચાલ્યા જાઓ. તમને અમારું શું કામ છે ?”

લૂટારાએ ડાળા ચઢાવીને કહ્યું, —“અમે તમને પૂછીએ છીએ તેમાં આટલા તપી શાને જાઓ છો ? અમે તમને પૂછીએ તેનો સિધો જવાબ આપો, નહિ તો તમો સઘળાને કેદ કરશું. અમારા રાજાનું ઝવેરાત ચોરાતાં અમે તેની શોધમાં નીકળ્યા છીએ. તમને રાત્રીને સમયે અત્રેથી પસાર થતાં જોઈ અટકાવ્યા છે. અમને તમારી ઉપર શક છે; માટે તમો સઘળાની પૂરતી ચોકસી કરી જવા દઈશું.

જે તમારી પાસેથી અમારા રાજાનો અસખ્યાય નીકળશે તો તમને કેદ કરશું, અને નહિ તો તમે તમારે રસ્તે ચાલ્યા જાઓ.”

કુવરે ક્રોધિત થઈ કહ્યું,—“હરામખોરો! તમે અમને ચોરખોર બાણો છો કે શું? મુગા મુગા ચાલ્યા જાઓ, નહિ તો આ તલવારના કળ ચાખવા પડશે.”

લૂટારાઓએ લગાર ઠડા પડી જવાળ આપ્યો,—“જેમું જેમું તારૂં પરાક્રમ! આટલી બધી લાયરી માની કંઈ છે? તારા જેવા કંઈકને અમે બાધી ખેસાડ્યા છે જરા વાસે ફરી જોતો ખરો કે નારા માણસોના શા હાલ થયા છે? પછી બકબકાટ કરજો.”

કુવરે પીઠ ફેરવી જોયું તો દરેક માણસ બાધેલો છે! એટલામા વળી તેના અગઉપર ઓચિતા દશ-પદ્મ લૂટારા ખસી આવ્યા! હથિયારો છીનવી લઈ, નીચે પટકી તેના હાથ-પગ બાધી મૂક્યા, જર-ઞવેરાત સઘળું લૂટી લીધું, પાલખી વગેરે જે ન લઈ શકાય તે સઘળું બાળી નાખ્યું, અને ઘોડાઓને છૂટા છોડી મૂકી ચાલતા થયા.

રાજકુવર તથા રાણીની આ દુર્દશા જોયા છતાં તે નિમ-કહરામ નોકરો નેમને એકલા જગલમા મૂકી ચાલતા થયા પોતાની આવી દીન સ્થિતિ જોઈ વૃદ્ધ રાણી રૂદન કરવા લાગી કુવરે તેને ગાત પાડી કહ્યું,—“માણ! હાલ દેવ આપણાપર પ્રતિકૂલ છે વખતજ આપણો નથી એ-

ટલે પડતીપર પડતી આવે છે. આપ તદ્દન થાકી ગયા છે, માટે નિરાંતે સૂઈ જાઓ. હું આપની પાસે બેઠાહું.”

આવાં અનેક શાંતિદાયક—આશ્વાસનનાં વચનો કહી, કુંવરે તેને પોહાડી. આખો દિવસ પગે ચાલતાં થાકી ગયેલી વૃદ્ધ રાણી, થોડી વારમાં નિદ્રાવશ થઈ. રાજકુંવર વિચાર કરવા લાગ્યો,— “ઓ ઇશ્વર! તારી શી ગતિ છે? ! અહાહા!! મારી વહાલી માતા, જેને મહેલની સુવાળી શય્યા પછી ખુંચતી તે આજ અઘોર અરણ્યમાં ઘાસપર પડી છે! જેની સેવામાં સંખ્યાબંધ દાસ-દાસીઓ હાજર, તે આજ કેવળ અરક્ષિત થઈ પડી છે. અહો ઇશ્વર! એ પછી તારીજ કૃતિ! તરણનો મેરૂ ને મેરૂનું તરણ, રાયનો રંક ને રંકનો રાય, તે તું કરનાર છે. તારી અકળ ગતિને કેઈ પહોંચી શક્યું નથી.”

આમ વિચાર કરતાં રાત વિતી ગઈ ને પ્રભાત થયું. સૂર્ય પોતાનાં સોનેરી કિરણો સાથે ધીરે ધીરે પ્રકાશિત થયો. વૃદ્ધ રાણી નિદ્રાથી જાગી. પછી બેઠાએ નેપાળ જઈ ત્યાંના નરેશનો આશ્રય લેવા નિશ્ચય કર્યો. રાજમાતા અને કુંવરે મુસાફરી શરૂ કરી. અઘોર વન કાપતાં કાપતાં અંતે ખરકથી પરિવેષિત થયેલા હિમાલય પર્વતના અતિ ઘીચ જંગલવાળા રાની અને પહાડી પ્રદેશમાં તેઓ આવી પહોંચ્યાં.

—❧ પ્રકરણ પાંચમું. ❧—

—❧ આનુભવિનો પત્ર. ❧—

જ પડી સૂર્ય આખો દિવસ ફરવાથી તણે થાકી ગયો હોય, તેમ પોનાનું સુખ લાલચોળ કંઈ સદિ-મર્યાદામાં અલોપ થયો વનમાં રાની પશુઓના ભયકર નાદો સંભળાવા લાગ્યા એ મમથે, અનેક ટેકરા-ટેકરી ઓળંગી રાજમાતા મંદોદરી તથા કુમાર રણવીરમિહ મહોટા ઘીચ વનમાં આવ્યા. ધીમે ધીમે રસ્તો કાપી જતાં હતા, તેવામાં તેમની નજર એક ગથ ઉપર ગઈ પાસે જઈ બેતા, કેાંઈએ તરતનો મારી નાખેલો માણસ જણાયો. તેની બાબુમા લોહીથી રંગડોળાયેલી તલવાર હતી રણવીરની તલવાર લૂટાડ્યોને હાથ ગયેલી, તેથી તેણે તે ઉપાડી કમરે બાધી. એટલામાં એક લોહીથી ખરડાયેલી ચીઠ્ઠી લીધી. તે વાચી વિલાપ કરવા લાગ્યો. વિવેકી વાચનાર! આ ચીઠ્ઠી ખીજા ઠાંઈએ નહિ, પણ પવિત્ર આનુભવિએ પોતાના પિતાને લખેલી, તેજ હતી

કુવગ્ને શોક કરતો બેઈ રાજમાતાએ પૂછ્યું, —“પુત્ર! એ ચીઠ્ઠી કેાની છે? એમાં શું લખ્યું છે? મને વાચી મલગાવ.”

રણુવીરે રડતાં રડતાં વાંચવા માંડ્યું:-

“પૂન્ય પિતાણ!

“હું મહારા સંતાપનું શું વર્ણન કરું? લખતાં મહાઈ હૈયું
 “ભરાઈ આવે છે. મહારાઉપર દુઃખ પડવામાં કંઈ ખામી
 “રહી નથી. તમારા જામાત્ર નીચ હજુરીઆઓની સોખતમાં
 “પડી દાડ્ડીઆ, બસની અને વિષયી બની ગયા છે. આખાં
 “રાજ્યમાં અંધેર આલી રહ્યું છે! શહેર લગલગ ઉજડ જેવું
 “થઈ ગયું છે! આખો દેશ પાચમાલ થવા આવ્યો છે!
 “ગરીબ-રાંકડી પ્રજાપર અત્યંત તાપ અને ત્રાસ વરસી
 “રહ્યો છે! સારા ઘરની લાજ આખરૂં સમવાતી નથી!
 “પોતે રાજકાજમાં બિલકુલ લક્ષ આપતા નથી. દુષ્ટ અને
 “અનાચારી હજુરીઆઓ મરણ મુજબ મહાલે છે અને
 “ગરીબ પ્રજાપર જુલમ ગુજરે છે! રાજ્યખાનનો ખૂટયો છે
 “ને તીજોરીનું તળિયું ફેખાવા લાગ્યું છે. હજુરીઆઓ-
 “એ પોતાનાં ઘર ભરી મૂક્યાં છે. એ દુષ્ટો એટલું કરીને
 “તૃપ્ત ન થયા ત્યારે વળી મહારી અને મહારાજાની વચ્ચે
 “વિદ્વેષ પડાવ્યો છે. સઘળી બાબતોપર એ એમનું ઘણું
 “ધ્યાન ખેંચ્યું અને સમજાવવા માંડ્યું, ત્યારે તેમણે તેનો
 “ખદલો ફેવી રીતે વાળ્યો તે જુઓ:- મનુષ્યરૂપે અવતરેલા
 “એ ઘાતકી પ્રાણીઓએ મહારાપર ન છાજતાં ને કેવળ
 “ખેટાં આળ ઓઢાડી મને કારાગૃહમાં પૂરાવી! ત્યાં પણ
 “મને જંપ નથી.

“નિરતર પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરની હું માર્યતા કરૂ છું
 “કે,—‘મહારા પતિ જાગૃતિમા આવે અને મને તેમજ મહારા
 “દેશને હું ખસમુદ્ધથી તારે’ પિતાણી ! વધુ હું શું લખું ?
 “લખતા હૃદય ચીરાઈ જાય છે શિરછત્ર ! હું તમારે
 “આશરે છું જલદીથી તમે મને આ હું ખથી સુકતા કરો
 “મહારાથી હવે સહેવાતું નથી તમે જો મહારા મકટનો
 “સત્વર ઉપાય નહિ કરો તો મહારે દેહત્યાગ કરવો પડશે.

“મહારા માયાળુ માતાને પ્રેમસુકત ઘણા ઘણા પ્રણામ
 “કહેશે. બધું માધવમિહ, રણવીરમિહ તથા માણ અને
 “આપ સર્વ આગેગય હશે

“અતે પણ મહારી ફરીથી એજ વિનતી છે કે ઉપલી
 “બાબતનો જેમ અને તેમ ત્વરાથી બહોળસ્ત કરશે
 “સં. માધ શુદ્ધિ ૨

તમારી આભારી, અભાગી

લાલુમતિ.”

વત્ર સાંભળતાજ રાજમાતા શોક કરવા લાગ્યા રણ-
 વીરે તેમના મનનુ શાત્વન કરી કહ્યું,— ‘સર્વજ્ઞ દેવર !
 અમે એવો શો અપરાધ કર્યો કે આટલી ગંધી અવકૃપા ?
 હું ખમા કાઈ ગાફી રહી નથી પિતા અને બધું અમને
 રખડતા મૂકી આલ્યા ગયા, અને પવિત્ર બહેન કાગળ-
 હમા ! ! વહાલી લાગિની લાલુમતિ ! તને થોડીજ બબર

હશે કે અમારી પણ આવી વિષમ સ્થિતિ થઈ છે. પિતા અને બંધુ લડાઈમાં મરાયા અને અમે આમ નિરાધાર-અના-થવત્ રખડતાં છીએ ! ” આટલું બોલી, અશ્રુ સારતી માતાને ધૈર્ય આપવા લાગ્યો.

એટલામાં લગલગ અંધારું થયું અને રાત્રી પડી. આસ-પાસથી થોડાં ફળો કુમાર વીણી લાગ્યો. થાકેલી વૃદ્ધ માતાને તે ખાવા મૂક્યાં. વધ્યાં તે પોતે ખાધાં. માતાને વૃક્ષતળે સુવરાવી પોતે તેની સેવા કરી. થોડીવારમાં તે નિદ્રાવશ થઈ ને થાકેલા કુંવરને પણ સહેજવારમાં નિદ્રાદે-વીએ બેરી લીધો.

પ્રભાત થતાં મા-દીકરો પાછાં પંથે પડ્યાં.

—૨૧ પ્રકરણ છઠું—

—૨૧ વીરભદ્ર અને લૂટારાઓ—

સં ધ્યા થઈ. હુનિયામાંથતા હુરાચારથી કટાણી, સૂર્ય-
દેવ જાણે પોતાની વિલક્ષણ મુળમુદ્રા કરી દૃષ્ટિ-
મર્ચાદામા અલોપ થયા નિરતર ખરકથી લકા-
ચેલા ફેલાસમય હિમાલયપર્વતની તળેટીએ આવેલા અને
લીલોતરીથી ભરપૂર પહાડોના ધીચ જાડીવાળા ભાગોમા,
એક ઘોડેસ્વાર ધીરે ધીરે પસાર થતો હતો. કેળાવ ઉપ-
રથી તે કાંઈ રાજવંશી હોય એમ લાગતું હતું તેના મન
માનો ગભરાટ તેની મુળમુદ્રા પર બહાર નીકળી આવતો હતો.

લગભગ સઘળે અધારૂ અને સાથે જાડી તેથી કાંઈ
સૂઝતું નહોતું ઘોડો ઘડીએ ઘડીએ ઠોકરાતો હતો. મનમા
વિચાર આવતા તેને થોભાવ્યો અને ધાર્ણ કે, “શિકા-
રની ધૂનમા એકદમ મિલ્લો ઘોડો ઘોડાવતો આવ્યો અને
માથીએ તો દૂર રહી ગયા અધારામા રમ્તો ગિલકુલ સૂ
જતો નથી ખરે! હુ રસ્તો ભૂલ્યો હોઈ એમ લાગે છે આ
તો પૂરી વિટળના! ચાલ જીવ, બહુકના તો બહાર કરી
જોઈ! સગાથીઓ બે નજીકમા હશે તો ઉત્તર આપશે,
નહિ તો પછી જેવી હરીચ્છા!”

કેટલાક ઘંટુકના ઘહાર કર્યા, પણ નિષ્ફળ. ધિયા-
ખાન જંગલમાં માત્ર તેનો પ્રતિધ્વનિજ થયો. નિરાશ વ-
દને ઈશ્વરને સંભારતો આગળ ચાલ્યો. રાત પડી ને અંધારું
વધ્યું. આસપાસ સઘળું અંધકારમય ભાસવા લાગ્યું. મહા
મુશીબતે રસ્તો કાપવા લાગ્યો. અંધે એકાએક ઠોકર ખાધી
ને તે સાથે કુમાર પણ નીચે પડ્યો. તરતજ તે પાછો
ઉઠ્યો અને ઘોડાને થાળડી સવાર થઈ આગળ વધ્યો.

આસપાસ સગળે શાંતિમય હતું. માત્ર થાકેલા ઘોડાનો
શ્વાસ અને થોડે દૂર આવેલી નદીના ધોધનો ધુધવાટ સંભ-
ળાતો હતો. આ ઉપરથી ધારું કે, નજીકમાં નદી હોવી
જોઈએ. અર્ધા કલાકમાં તે નદી તીરે આવી પહોંચ્યો. ઘોડા-
પરથી નીચે ઉતરી તંગ દીલો કર્યો. એટલામાં થોડું થોડું
ચંદ્રનું અજવાળું, ઝાડીમાંથી આવવા લાગ્યું. સામાન નીચે
ઉતારી ઘોડાને ચારો ખાવા છોટો મૂકી દીધો.

શરદ ઋતુની રાત્રી તેથી ઠંડી સખત હતી; આથી વ-
ધારે ધીર ભાગમાં જવાની જરૂર જણાઈ. જમીન ઉપર
સ્વસ્થતાથી બેઠો. વિચાર કરતાં માલમ પડ્યું કે, -‘જે ભા-
ગમાં જંગલી લૂટારાઓ ત્રાસ વર્સાવી રહ્યા હતા, તેજ આ
સ્થળ!’ વિચાર કરતાં જરા ચમક્યો અને દર પળે લૂટા-
રાઓને હાથે કેદ પકડાવાની ધાસ્તી લાગી.

“હા દૈવ ! તારી ગતિ ન્યારી છે. હું ક્યાં અને આ ઘોર
અરણ્ય ક્યાં ? ! અહા ! એક મોટાં રાજ્યનો હું એકનો એક

કુંવર આજે આ દશાએ આવી પહોંચ્યો છું અહીં નિર્જન વનમાં હું એકલો છું માણસોથી પણ વિખૂટો પડ્યો અહીં ! મને કેવી કુબુદ્ધિ સૂણ કે શિકારને માટે આતુર થઈ આમ એકદમ ઘોડો દોડાવતો અહીં આવી ગયો ? જો આ વખતે લૂટાડ્યોની ટોળી ધસી આવે તો મહારા શા હાલ ? ! અને તે ખરૂં જગત્પતિ ઈશ્વર સર્વનો રક્ષણકર્તા છે ”

વિચાર કરતા કળા આખા દિવસની રખડથી થાકીને લોથ પોથ તથા છુધાતુર થયેલો આ રાજવંશી મુસાફર નિદ્રાદેવીનો ભોગ થઈ પડ્યો પ્રિય વાચનાર ! એ કોણ હતો ? નેપાલના મહારાજા ઉદયરત્નનો કુંવર વીરભટ્ટ

રહવાર પડી આસપાસ ઉંચા વહાડોના શિખરપર ઉઠવાયળે દર્શન દીધા. નીચલી ખીણમાં તેનો પૂરતો પ્રકાશ નહિ પ્રસરવાથી ત્યાં થોડું થોડું અધાર હતું આંધીમાં એકાએક અળભળાટ અવાથી રાજપુત્ર જાગી ઉઠ્યો બહુક ભરી તૈયારી કરીને છું થાય છે તે જોવા ઉભો એવામાં ઉપરના ઝાડોની ડાળીઓ તૂટવાનો અવાજ આવ્યો ઉઘે નજર કરી જોયું તો જે પુરુષો જેવા કોઈ નીચે ઉતરતા જણાયા ભય પામે આવેલું જોઈ રાજપુત્રે તેનાપર બહુક તાકી ! એક બોલ્યો, — “ ગભરાઓ નહિ, તમારા હથિયાર નીચે મૂકો, અમે દુશ્મન નહિ પણ દોસ્ત છીએ ”

થોડીવારમાં આ ખરબચડા ચહેગવાળા અને જગલી વસ્ત્ર પહેરેલા એવા પુરુષો પાસે આવી પહોંચ્યા. હાથેહાથ

મેળવ્યા. એક જણ સરદાર જેવો લાગતો હતો, તેણે કહ્યું,—
 “હું ધાડું છું કે ગઈ રાત્રે તમે સારી પેઠે ઉઘ્યા હશે. પણ
 તમે સામે દેખાતા પેલા અમારા રહેઠાણમાં કેમ ન આવ્યા ?
 થોડે દૂર તમારું ધ્યાન ખેંચવા અમે બળતું કર્યું હતું તે
 તમે ન જોયું ? રાત્રિયેજ અમે તમને તેડવા આવતા, પણ
 આસપાસનાં જંગલીઓને દૂર કરવા તમે જે ગંદકના બહાર
 કરતા હતા, તે કદાચ અમને પાસે આવેલા જોઈ અમારા-
 પર કરો, તેથી આવ્યા નહિ.”

રાજકુમારે તેમને કંઈ કહ્યું નહિ, તેટલામાં તો તેઓ
 ચાલી ગયા ! થોડી વારમાંજ તેઓ પાછા કુંવરના ઘોડાને
 લઈ આવ્યા. તે પર સામાન નાખ્યો અને રાજકુમારને
 કહ્યું,—“અસ્વાર થાઓ.” એક જણ આગળ ચાલ્યો અને
 ખીજો લગામ પકડી દોરવા લાગ્યો. રાજકુંવરએ જોઈ અજા-
 યખીમાં પડ્યો અને વિચાર્યું:—“આનો શો અર્થ ? આ
 બન્ને રજપૂત લાગે છે. આ ભયંકર અરણ્યમાં જંગલીઓ
 સાથે તેઓ શામાટે રહ્યા હશે ? અંહી કોઈ પણ રજપૂત
 હોય એવું તો સાંભળ્યુંજ નથી. તેઓએ મને આટલું બધું
 માન આપ્યું તેનું શું કારણ ? વળી મારા ઘોડાની લગામ
 ગાલી ચાલે છે, તેમાં શો હેતુ હશે ? કંઈ સમજાતું નથી.”

આમ વિચાર કરતો રાજકુંવર એમની સાથે આગળ
 વધ્યો. નદીની નજીક આવી પહોંચ્યા. તેમાં પાણી બહુ થોડું

પણ વેગ વધારે હોતો થોડી વણી સુશીળતે તેઓ સામે
પાર પહોંચ્યા

એકાએક વિચાર સૂઈ આવતાં કુવરે તેમને પૂછ્યું,—
“લાઈ ! કાલ સામે દેખાતી ટેકરીઓમા મહારાથી છટા
ચડેલા માણસો તમે દીઠા હતા ? બાણતા હો તો કૃપા કરી
મને તેની પામે લઈ બાળો, અથવા ત્યા જવાનો મને
માર્ગ બતાવો ”

પેલા મગદાર જેવા પુરુષે સામું પૂછ્યું,—“શું તમારી
માથે બીજા કોઈ માણસો છે ? તમે શું ભૂલા વાળ્યા છો ?
તમે નગીબદાર કે રાત્રીની વેળાએ અમને બોધ્યા, નહિ તો
તમે અર્ધ નશા અને જગલી રાતવામીઓના ક્યારનાએ
લોગ થઈ પડ્યા હોવ ”

કુવર—“આ કઈ મહારા પૂછવાનો ઉત્તર નથી ”

બીજો માણસ—“અમે તમારા સિવાય બીજા કોઈ
માણસને બોધ્યા નથી ’

સરદાર—“આલો, ચોડે હોટે આવેલી અમારી સુશમા
આપણે ભોજન કરીએ પછી આપને આપની રાજધાનીમા
મૂકી જઈશું ”

આમ વાતો કરતા કરતા પહાડની ટોચ પર આવી પ-
હોંચ્યા બીજા એક બીજા જે આગલી બીજા કરતા વધારે
રમણીય તથા સુદર હતી તે પર તેમની નજર પડી એના
મધ્ય ભાગે એક નાનું પહાડ ગળિયામણુ સદોવર હતું આરે

ખાનુ ધીચ સુંદર ઝાડી અને લીલોતરીથી ભરપુર આકાશ સાથે ડોકિયાં કરતા પહાડો આવેલા હતા. એથી તેમનો દેખાવ રમ્ય અને આનંદમય લાગતો હતો. એની આસપાસ રૂપેરી આદર પાથરી હોય તેમ લીલા-પીળા રંગરંગની વનસ્પતી પથરાઈ રહી હતી.

આ કુદરતી દેખાવ જોતાં જોતાં અને રાજકુમારનાં વખાણ કરતાં કરતાં તેઓ આગળ વધ્યા. પેલા બે પુરુષો કાંઈ અબાણી ભાષામાં વાત કરવા લાગ્યા, જે કુંવર સમજી શક્યો નહિ. થોડી વારમાં તેઓ પર્વત ઉતરવા લાગ્યા અને ઝાડીઓમાં દાખલ થયા. સઘળા વધારે ધીચ ભાગમાં આવી પહોંચ્યા. પેલા સ્વાર જેવા પુરુષે મોટેથી તીણી સિસોડી વગાડી કે તરતજ હાથમાં તીર-કામઠાં અને કમરમાં તલવાર લટકાવેલી એવા અર્ધ નમ્ર જંગલીઓનું આશરે સોએક માણસોનું ટોળું આસપાસનાં ઝાડોપરથી ઓચિંતું કુદી પડ્યું. રાજકુમાર એથી ચમક્યો અને ક્રોધિત થઈ આંખો મહુકાવી ગર્જના કરતો બોલ્યો,—

“જંગલીઓ ! દગો દગો; બાયલા ! નિમકહરામ ! અંતે દગો કર્યો ? !” આટલું બોલતાંજ તલવાર કાઢી સામે થયો.

સરદારે ઠંડે કલેજે ઉત્તર આપ્યો,—“શાંત થાઓ, ધીરજ ધરો, તરવાર મ્યાન કરો, ગલરાઓ નહિ. હા, તેઓ જંગલી છે, પણ તમારે તેમનાથી કંઈ પણ જિંદવાનું નથી. તેઓ આપણા માણસો છે. રસ્તો ખરાબ હોવાથી તેઓ આપણને રહેઠાણમાં મૂકવા આવશે.”

એણે કહી સમજાવીને શાંત પાડ્યો. વળી તેઓએ અ-
નાણી ભાષામાં કંઈ વાતચીત કરી અને આ નાની ટોળી
જવા લાગી થોડા ધીરજ ઝાડીવાળા ટેકરા ઓળંગ્યા પછી મ-
ધ્યાત્મ વખતે એક મોટા ખડકપાસે તેઓ જઈ ઉભા.

સરદારે કુવરને કહ્યું, — “હવે આપણે, મેં પ્રથમ કહેલા
પહાડી રહેઠાણપાસે આવી પહોંચ્યા છીએ. તમે ન-
ચિંત થઈ નીચે ઉતરો અને આ માણુમને ઘોડો સોંપી દો.”

કુવર નીચે ઉતર્યો કે તુરત દેખાડેલ એક માણુમે લ-
ગામ પકડી ને ખીજ માણુસે કુવરના હાથમાથી બહુક ખેંચી
લીધી. કુવર જરા ગભરાયો, પણ તેટલાં પેલા સગ્ગારે
તેનો હાથ ગ્રહ્યો અને ગુફાના મોં પાસે લઈ જઈ કહ્યું, —
“તમારે બિલકુલ ગભરાવું નહિ આ અમારા પહાડી રહે-
ઠાણનો દરવાજો છે તમે, તમારો ઘોડો તથા બહુક મહુ
સલામત છે, તે વિષે જગ પણ ફિકર કરશો નહિ હવે
તમે કંઈપણ ખોલ્યાવગર અદર પધારો.”

ગુફામા દાખલ થયા. સાથે જો માણુસો પણ અદર
આવ્યા ખીજ માણુસો દરવાજા બહાર બેઠા અદરના
ભાગમા આ ગુફા જરા લલકાદાર હતી હીવાલઉપર હાથી
ગાયો, ભંસો, ઘોડા, બળદો, સિંહ, વાઘ, ચિત્તા, ધરુ, શિયાલ,
હરણુ-વગેરે ઘણી જાતના જનાવરો, પક્ષીઓ, જંગલો,
નદીઓ તથા પહાડોના રંગ ખેરગી ચિત્રો ચિતરેલા હતા.

રાજકુમારની ખાત્રી થઈ કે, જે જંગલી લૂટાડ ટોળી-

વિષે તેણે સાંભળ્યું હતું તેની આ શુદ્ધ છે. તે ઘણી ઉંડી, ઉંચી અને લગભગ ચાલીશ-પચાશ ફુટ ચોરસ હતી. તેના એક ખૂણામાંથી અંદર બીજી શુદ્ધમાં જવાની એક સાંકડી ગઈ હતી.

પ્રિય વાંચનાર ! મારે અત્રે કહેવું જોઈએ કે પેલા સરદાર કોઈજ નહિ પણ નેપાલના રાજાએ દેશનિકાલ કરેલો અ-મીર જાલમસિંહ હતો. આશરે વીશ વર્ષ ઉપર રાજ્યવિરુદ્ધ અટપટ કરવાના વાંકમાટે તેને દેશપારની સજા થઈ હતી. પંદર વર્ષ થયાં તેણે જંગલીઓની સરદારી લીધી હતી, અને આજે લગભગ ચાર હજાર જંગલીઓનું જૂથ તેની-પાસે તૈયાર હતું. બાર વર્ષ થયાં તે અહીં રહેતો હતો. ને વારંવાર નેપાલપર ધાડ પાડી ત્રાસ વર્તાવતો હતો. તેને પક-ડવા માટે નેપાળના રાજા તરફથી લશ્કરી ટુકડીઓ ઠામ ઠામ ફરતી હતી.

જાલમસિંહે એક તીણી સિસોડી વગાડી કે તરતજ પેલા ખૂણાની સાંકડી ગઈમાંથી એક અર્ધ નસ તરુણ વયની જંગલી સ્ત્રી આવીને ઉભી ! જાલમે તેને અજાણી ભા-ષામાં કંઈ કહ્યું કે તુરત પાછી અંદર ગઈ. થોડીવારમાં ચાર માણસો સાથે આવવાનું લઈ તે પાછી આવી. કુંવર અને એ ચારે જણા આવને જોઠા. લૂચ્યો હોવાથી કુંવર પેટ ભરીને જમ્યો. બધા જમી રહ્યા કે તુરત પેલી સ્ત્રી થાળીઓ લઈ અંદર ચાલી ગઈ. થોડી વારે કેટલોક

જગલી મેવો લઈને તે પાછી આવી અને કુવર આગળ મૂક્યો. મેવો ખાધા પછી કુવરે વિચાર્યું,—

“ગુફામાં હાજલ થયા પછી આ લોકો મારી માથે જો-લતા નથી, તેમજ મારીપામેથી હથિયાર પણ લઈ લીધા, તે ઉપરથી શું ચમત્કૃતિ ? શું એ લોકો મને કેદ કરવા ધારે છે ? જઈ માલુમ પડતું નથી હું પ્રથમથીજ ધારતો હતો કે એ મને કેદ કરશે. ઈશ્વર ! મને સહાય કરે ! હાલ તો ખરેખર હું તેમનાજ હાથમાં અને તેમનાજ રક્ષણ તળે આવી પડ્યો છું પણ હવે બચવાનાં માધન જોધવા જો-ઈયે. આટલા બધા જગલી અને અનુતી લોકો વગેરેથી નાશી જવાનો પ્રયત્ન સફળ થાય, એ અશક્ય છે ગમે તેમ કરીને પણ એ લોકોની ધારણા જાણી લેવી જોઈયે. ધારવા-પ્રમાણે આ બે રજપૂતોને આપણા દેશમાંથી દેશપાર કરેલા છે, અને ખરે જો તેમજ હોય તો છટકાસની આશા રાખવી ફેાકટ આક્રમણ હું તેમને પૂછું કે તમે કોણ છો ?”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પૂછ્યું,—“લાઈઓ ! તમે કોણ છો ? આ અઘોર વનમાં જગલીઓ સાથે કેમ વસો છો ?”

જાલમસિંહ—“હું તમને સારી પેઠે જોળાવું છું તમે નેપાળેશ્વરના વીરલદ્ર નામે કુવર છો. તમે શિકારમાં આ જાગ્યો આવેલા છો, જોવી ખબર ગઈ કાલે જાનુસ માર્ફતે અમને મળી ગઈ સાહેબ્યારે તમે નદીતરફ જતા હતા ત્યારે તેણેજ અમને તમારી જોળખાણ આપી હતી

તમે અંધારાવિષે જાણવા ઇચ્છો છો પણ હું દલગીર છું કે તે જાણવી શકતો નથી. વખત આવે તમને બધું સમજાશે. હું હવે તમને વધારે વખત અંધારામાં રાખવા ઇચ્છતો નથી. તમને ખુલ્લે ખુલ્લું મ્હારે જાણાવવું જોઈયે કે હવે અહીંથી તમને જવા દેવામાં નહિ આવે. આ શુદ્ધ તમારી પોતાની સમજીનેજ તમારે રહેવું. અંદર ગમે ત્યાં ફરો હરો તેની તમને છૂટ છે. અંહીના લોકો તમોને માન આપશે ને તમારી નોકરી ઉઠાવશે. તમારે આ શુદ્ધના ધણી થઈ રહેવું ને કોઈ વાતની ફિકર કરવી નહિ. આટલી બધી અમે તમને સગવડ કરી આપીએ તે છતાં જો તમો નહાસવાનું કરશો તો બધી છૂટ પાછી ખેંચી લઈ તમારે હાથે જંજીર જડવામાં આવશે.”

રાજકુમાર—“મહેરબાની કરી જાણાવશો કે તમે મને શામાટે કેદ કરો છો ? કૃપા કરી મને જવા દો. આ આલાર ભવતાં સુધી હું ભૂલીશ નહિ.”

કાંઈપણ ઉત્તર નહિ મળવાથી કુંવર ગુસ્સે થઈ બોલ્યો,—

“હુયો ! કેદ કરવાની તમારી શી ધારણા છે તે હું સમજી શકતો નથી. કેદ કરવો હતો તો તમારે આમ દગો રમવો નહોતો. લોળવી, પટાવી તમે મને અંહી લઈ આવ્યા, મ્હારાં હથિયાર લઈ લીધાં અને હવે મને કેદ કરો છો !! લ્યાનત છે તમને ! શરમ છે તમને !! અહા ! આ વખતે જો મ્હારી પાસે હથિયાર હોત તો હું તમને

મહારા હાથ દેખાડતે, પણ મન્યુ તે ખરૂ તમારે મને લૂટવો હોય તો લૂટીને પણ જવા લો મહારા હથિયાર રાખો પણ મને ઓડી લો વગર ફેંકતો ગામારે મને ફેંક કરો છો? ઈશ્વરના ચુંદેગાર ખતો છો!”

કઈજ ઉત્તર નહિ મળવાથી તે શોચ કરતો વિચારવા લાગ્યો,—“આટલી નાની વયમા ફેંખાતુ? અરે! ઓ જગતના પાળક! મને આ કારાગૃહમાંથી છોડવ મને સહાય થા! ઓ વૃદ્ધ માતા-પિતા! તમને થોડીજ ખબર હશે કે તમારો લોકવાયો કુવર, આ જગલી, દુષ્ટ અને લૂટારૂ દોળીના હાથમા સપડાયો છે અરેરે! જ્યારે તમને મહારા ગુમ થયાના મમાચાર મળશે ત્યારે તમને કેટલું દુઃખ થશે? ગોકમા ને શેઠમાં, કદાચ તેઓ પોતાના દેહનો પણ પાત કરશે. અરે ઓ ધનિ! તું તેઓનું રક્ષણ કરજે. ઓ જગન્નાથ! જગન્નપિતા! એમને શાંતિ આપ હવે મહારે ન્હાસવાની સુખિત કરવી બેઠબે. પણ ભો ઉતાવળ કરૂ તો હાથમા કહી જડાય ને વધારે આપત્તિ વેઠવી પડે. વાન્તે હમણા તો મહારે વખત વિચારી વર્તણુ, એજ કર્તવ્ય છે.”

—કુંવરનો જન્મ-દાસીની સ્વામિભક્તિ. ૩૩—

—કુંવરનો જન્મ-દાસીની સ્વામિભક્તિ. ૩૩—

શુ હ અંતઃકરણની પણ લાગ્યહીન લાલુભતિને આજે કારાગૃહમાં પડે લગલગ ચાર મહિના થયા હતા. તેને સૂર્ય જેવો તેજસ્વી પુત્ર પ્રસવ્યો. આથી તેને તેમજ દાસી રત્નીને ઘણાજ આનંદ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

આ વાતને લગલગ બે મહિના થવા આવ્યા. દિવસે દિવસે કુંવર મ્હોટો થતો ગયો, અને દિવ્ય કાન્તિ પણ વધવા લાગી. તેનું નામ સૂર્યકાન્ત પાડ્યું.

એક દિવસ શોકાતુર રહેરે દાસી બોલી,—“ બાઈસાહેબ ! આપને પુત્રરત્ન પ્રસવ્યાની ખબર આખા દેશમાં પ્રસરી ગઈ છે. લોકો તો એ સાંભળી હર્ષિત થયાં છે, પણ ઈર્ષાખોર રાણી દેવળદેવી અને તેના દુરાત્મા લાઈ કૂરસિંહને જાણે શૂળની પેઠે એ શુભ સમાચાર ખુંચતા હોય એમ લાગે છે. સંભળાય છે કે તેઓ કુંવરનો ઘાત કરવાના પ્રયત્નમાં છે ને તેઓ પોતાની નીચ ધારણામાટે આજ રાત્રે અંહી આવનાર છે; પણ બાઈસાહેબ ! તમારે લેશ પણ ગલરાવું નહિ. ન્યાંસુધી આ રંક દાસી આપની પવિત્ર સેવામાં હાજર

છે, ત્યાંસુધી કુંવરને ઉઠી આવ્ય પણ આવશે નહિ બાઈ-
સાહેબ ! આપને એટલું તો ખમવું પડશે કે ચોરા દિવસ
કુંવરની સાથે નહિ રહી શકાય મહારા આ ન્હાનો પુત્ર
જે આજ સાત મહિનાનો છે અને કુંવર જેટલોજ મોટો
લાગે છે, તેને તેની બાબાએ સ્વાદો અને મહારા ન્હાનો
રાજા મને સોંપો હું તેને આપણા વૃદ્ધ અને વિશ્વાસપાત્ર
મેનાધિપતિ પ્રતાપસિંહને હેર રાખીશ અને ત્યાં કોઈ વા-
તની અડચણ નહોતી નહિ આપે તેની લગારે ચિંતા ક-
રવી નહિ ”

દુર્ભાગી ભાનુમતિ આ સાલણી હૃદય ફાટી જાય તેવો
કંપાત કરવા લાગી — “ અરે ! મહારાથી આ હું બં કેમ
સહન થાય ? ” પુત્રનો વિયોગ કેમ વેઠાય ? ઓ ! પરમ
શ્યામ પરમેશ્વર ! મેં શો અપગ્રથ કર્યો છે કે તું આવી રીતે
મને દુઃખી કરે છે ? હાય ! આ લયકર કેદબાનામા પણ
કુંવરનું મ્હોં જોઈ મને શાન્તિ વળવી, તેનાથી પણ વિખૂટા
પડવાનો વખત આવ્યો ! ઓ નિર્દય દેવ ! મેં તમારું શું બ-
ગાવ્યું છે ? શામાટે મ્હાગપર આવો બુલ્લમ શુભરવા તૈયાર
થયા છો ? ! ગરીબપર ગજબ શુભરવાથી ઓ પાપી પુરુષ !
તારૂં સાડું નહિ થાય મહારા નિમકલાલ અને નિર્મળ મનની
દાસી રહી ! શું તું મ્હારે માટે આવો કિમતી લોગ આપે
છે ? નહિ, તેમ કદી નહિ બને માડું જે થવાનું હશે તે
થશે, પણ હું તારી પામેથી તારા ન્હાના કુમળા બાળકનો

તા બાળકને બદલે લોગ આપવા ઇચ્છતી નથી. વહાલી
!! એમ કહી ન બને. ભાવિ, જે થવાનું હશે તે થશે.
માટલું કર્યું તે કાંઈ બોલું નથી.”

રતી રડતી રડતી બોલી,—“કૃપાવંત બાઈસાહેબ !
પનું નિમક મહારા પેટમાં છે. આપના ઉપકાર મહારાથી
ભય તેમ નથી. મહારા મુરખી બાળ રાજમાટે, આ
મક તો શું, પણ મહારો પોતાનો પણ જો લોગ આપવો
; તો હું મહોટી ખુશીથી તેમાટે તૈયાર છું. હું મહારો
ને બળવું છું; સિવાય કંઈ નથી. બાઈસાહેબ ! હવે ઉતા-
પ કરો. બાળકુંવર મને આપો અને મહારા વહાલા
રસિહને ગ્રહણ કરો.”

એટલું કહી પોતાના પુત્રને છેલ્લું સુંબન કર્યું. હૈયું લં-
ઈ આંચું અને માતૃપ્રેમથી ઉછળી ગયું. તે બોલી,—
વહાલા વીર ! તારો આત્મા સુખી થાઓ. તારાં પણ
મહોભાગ્ય કે તું તારા અને તારી માતાના મુરખી અને
શેરછત્રના રક્ષણ માટે પ્રાર્થણ કરે છે. બાળરત ! મહારા
મળા શુભાળ ! તારા આત્માને ઈશ્વર શાંતિ આપો ! ”

હુખી રાણીતરફ ફરીને બોલી,—“બુઓ બુઓ, બાઈ-
સાહેબ ! તે પોતાના શિરછત્રના રક્ષણાર્થે પોતાનો લોગ
આપતાં બાણે હર્ષિત દેખાય છે ! તેને દયો અને આપનો
વહાલો કુંવર મને સોંપો. હું અતાપસિહને ત્યાં તેને તુરત
પહોંચાડી પાછી આવું છું. કુંવરની આપે કરી પણ કાળજી

કરવી નહિ આપને મળવામાટે મહારા બાળરાખને હું હમેશ તો નહિ પણ કેઈ કેઈ વખત તેડી લાવીશ ”

કેટલીક વાર રાણીએ આનાકાની કર્યા પછી પોતાના કુમળા અને હિંગતા ગુલાબને, કદપાત કગતા હૃદયે દબાવી સ્વામિભક્ત હાસીને સોંપ્યો અને ખિન્ન વસ્ત્રને ઝાલી,— “વહાલી હાસી ! તને હું મહારી બહેન કહું તોપણ થોડું છે તે આજે તારો ખરો ધર્મ બળાવ્યો છે શાળાશ છે તને ! ધન્ય છે તારા માત-પિતાને કે જેણે તારા જેવી શુણ્ધિસ અને ઉદાર સ્ત્રીને જન્મ આપ્યો ! ઇશ્વર પ્રત્યે હું એટલુંજ માગુ છું કે તે તને સુખી રાખે વહાલી રત્ની ! અતઃ કરજુના આશિર્વાદ ત્રિવાચ તને આપવાને મારીકને હમણાં કશું નથી હું તારો ઉપકાર તે કયા સખ્દોમા ને શી રીતે વાળુ ? ”

હાસી પોતાનો બાળક રાણીને સોંપી બેઠી,—“બાઈસાહેબ ! મેં કશું વિશેષ કર્યું નથી માત્ર મહારો ધર્મ બળાવ્યો છે મહારી અલ્પ માગણી આપે સ્વીકારી, તે માટે હું આપની ઓશિંગણ છું ઇશ્વરપાસે એટલુંજ માગુ છું કે, આપ આ કારાગૃહથી સુઠત થઈ સુખી રહો એરપુરના લાલિ નૃપ-તિનુ તે પ્રતાપી પ્રભુ રક્ષણ કરો અને દીર્ઘાયુષ્ આપો ”

એટલું કહી રાણીને નમી, કુવરને તેડી ગઈ પુત્રના વિરહરૂપી વીલ્લુ વીર રાણીના કોમળ કાળબામા આરપાર ભેઠાતા, બેશુદ્ધ થઈ તે જમીનપર પડી.

પ્રકરણ આઠમું.

કુમળા બાળકનો નાશ.

ધારી રાત્રીએ એરપુરના વિશાળ માર્ગ ઉપર એક સ્ત્રી પોતાના હાથમાં એક ન્હાના બાળકને તેડી, ચાલતી ચાલતી એક મોટા રોનકદાર અને લબ્ધ મકાન પાસે ઉભી. દરવાનને પૂછ્યું, “અતાપસિંહ હજી ઘરમાં છે? હોય તો કહો કે એક આર્થ અગત્યના કામ માટે તમને હમણાં જ મળવા માગે છે.”

દરવાન—“હા, છે. ઉભાં રહો હું કહી આવું.” તુરત ગયો ને થોડીવારમાં તેને અંદર દાખલ કરી. કેટલાક ઓરડા વટચા પછી એક દાદર આવ્યો. તેને પહેલે માળે દીવાનખાનામાં અતાપસિંહ ને તેની સ્ત્રી કર્મદેવી એક બહુ ન્હાની બાળિકાને રમાડતાં બેઠાં છે. આવનાર સ્ત્રીએ નમન કરી, પોતાના હાથમાંનું ખીલતું કુલ વૃદ્ધ અતાપસિંહના પગપાસે મૂક્યું. કર્મદેવીએ તુરત તેને ઓળખી પૂછ્યું, “કેમ રહી! આ ક્યાંથી? લાનુમતિ અને કુમાર કુશળ છે?”

દાસીએ દલગીર સ્વેચ્છા હકીકત કહી, બાળકને છુપી રીતે ઉછેરવા વિનતી કરી.

આ સાંભળતાં જ અતાપસિંહ ચોંકી ઉઠ્યો અને થોડીવાર

ગમ ખાઈ ગયો. મન હચુપચુ થવા લાગ્યું. કુમારનું રક્ષણ કરી કુરસિદનો કોપ વહેરી લેવો, અથવા તો નિમકહરામ ખની કુવરનું રક્ષણ ન કરી નર્ચિત વસણુ, એવા વિચારે તે ડોલવા લાગ્યું.

વીર કર્મદેવી બોલી, — “નાથ ! મૌન કેમ થઈ ગયા ? આ આપણા રાજાનો, અરે ! આપના પુર્વજોના શિરછત્રનો કુવર છે આપે અને આપના વડીલોએ એમનું રજક ખાધું છે આપત્તિ વળતે રક્ષણ કરણુ, એ ક્ષત્રિયોનો આપત્તિધર્મ શુ આપ વિસરી ગયા ? વિનામકોએ આપણે તેની સલાખ લેવી જોઈએ કૃપાળુ ઈશ્વર સહુ માફ કરશે (રત્નીપ્રત્યે) ધન્ય છે તને ને તારી જનુનીને, કે જેણે તારા જેવી લલી પુત્રીને જન્મ આપ્યો. ધન્ય છે તારી ધીરજને, હિંમતને અને ગલીરતાને ! રત્ની, તું ખરેખર રલજ છે. રાણી ભાનુ-મતિને કહે કે, — “કુવર અમારા માથાનો સુકુદ છે. આપે તેની કશી ચિંતા કરવી નહિ, અમારી કેમળાસાથે અમે એને ઉછેરશુ અને અમારા પ્રાણાંત સુધી તેનું રક્ષણ કરશુ દારી, તુ હમેશ અહીં આવતી જજે.”

પ્રતાપસિંહે કશી પણ આનાકાની વગર આ વાત કબૂલ રાખી રત્ની તેમનો આભાર માની, ઉદાસ ચહેરે નમન કરી ચાલતી થઈ તે કારાગૃહમાં જઈ પહોંચી ભાનુમ-તિને સર્વ સમાચાર કહી તેના ખેદિત મનને શાન્ત કર્યું.

મધ્ય રાત્રીના સમય થયો રત્ની પારણામાં ચોઢેલા પુ-ત્રને હિંચોળે છે, નિર્દોષ બાળક ભર નિદ્રામાં છે, રાણી પણ

➔ ❀ પ્રકરણ નવમું. ❀ ➔

❀ રણવીર અને વીરભદ્ર. ❀

મહાં વર્ષાઋતુનો આરંભ થયો છે વન ઉપવનો, યવંતો અને આ લૂટાડ્યોની શુદ્ધ પાસેનો મધજો પ્રદેશ, લીલોતગીમય થવાથી જોતારની આખરે અતિ આનંદ પમાડે છે રાત્રીના નવ વાગ્યાનો અમલ થયો. અચળ ગંધણ વારંવાર પોતાનો ગળકાટ બતાવતી સતાઈ જતી હતી ગગનમહળ વાહજાંઓથી આગ્રહાહિત થઈ ગયું હતું મેઘનાઠ પછી જાયાનક રૂપમા થઈ રહ્યો હતો યોડી-વારમા વીજળીના ચમકારા અને મ્હોટા ગડગડાટ સાથે વર્ષાદ જોસબધ પડવા લાગ્યો.

રાજકુમાર વીરભદ્રને કેદ થયે આજ બે વર્ષ થવા આવ્યા જિજ્ઞાસાપર પડ્યો પડ્યો તે કાઠકિ વિચાર કરતો હતો. પાંચ છ લૂટાડ્યો તેનાથી થોડે દૂર ચિલમે કુકત્તા ગમ્યા ભારતા એકા હતા તેવામા વીથ-પગ્ગીજ લૂટારાઓ સાથે જાલમસિંહ એક તરુણ રાજપુતને પકડી આપ્યો આવ્યો.

જાલમે કહ્યું, “કુમાર ! તમારામાટે અમે એક સોખતી લઈ આવ્યા છીએ ” એમ કહી તેને ત્યાં જોમાડ્યો તેની તરફ જોતાજ કુમારે તેને દોઈ ગજવશી ધાર્યો પરસ્પર

નેત્રમેળાપ થતાં એક-બીજાને માટે મનમાં ક્યા ઉપજી.
અંતઃકરણથી તેઓએ એકમેકના મિત્ર અથવા મહદગાર
થવા ઇચ્છ્યું.

આ નવા આવેલા યુવાનને રાજકુમારપાસે બેસાડી,
જાલમસિંહ પોતાના બે માણસસાથે અંદરની બીજી ગુ-
ફામાં ગયો. થોડીવાર સુધી તેઓ એકમેકના મોંસામું બેતા
બેસી રહ્યા.

નવા આવનારે પૂછ્યું,—“ કેળાવપરથી તમે કોઈ
રાજવંશી જણાઓ છો. તમે કોણ છો ? આ લોકોને હાથે
શી રીતે સપડાયા ? ”

વીરભદ્ર—“ હું નેપાળના રાજા ઉદયરત્નનો હત્તભાગ્ય
કુંવર વીરભદ્ર, બે વરસ ઉપર શિકારે નીકળતાં ભૂલો
પડ્યો. અંધારે એકલો અથડાતો-ફૂટાતો અંહીથી
થોડે દૂર નદીપાસે પહોંચ્યો. ત્યાં આ દગાખોર લૂટાડ્યો
મળ્યા. તેમણે મને સમજાવી-પટાવી કેદ કર્યો. તે
વખતથી હું અંહી દુઃખે દહાડા કહાડું છું. મહારી આ સ્થિતિ
છે. પરંમાત્મા ! તું હવે આપત્તિમાંથી ક્યારે મુક્ત કરીશ ?
અરેરે ! મારાં વૃદ્ધ માત-પિતા હમણાં કેવાં દુઃખી હશે ?
ભાઈ ! તમે કોણ છો ? કેવી રીતે આ પાપીના પંજમાં
સપડાયા, તે કહેશો ? ”

આ નવા આવનારે જવાબ આપ્યો,—“ ભાઈ ! હું પણ
તમારા જેવોજ દુર્ભાગ્ય રાજપુત્ર છું. મહારૂં પિતક તમારા

કરતા પણ વધારે વિપત્ર અને દયાજનક છે. હું તમારા પિતાના મિત્ર મિથિલાપુરીના મહારાજા લક્ષ્મણસિંહનો ન્હાનો પુત્ર રણવીર છું મહારાજા વૃદ્ધ પિતા અને અમે સહુ પૂર્ણ સુખી હતા, પરંતુ કમનસીબે શાયપુત્રનો ઘણવાનું રાજા જયમતસિંહ રાજ્યપર મહડી આવ્યો મને માતામાથે વીરમ્થાનના ડુગરાઉ કિલ્લામાં મોકલ્યો ને મહારા પિતા તથા વડીલ ગંધુ માધવસિંહ લડતા લડતા રણમાં પડ્યા હું માતાસાથે કિલ્લો છોડી શોડા માણુમેને લઈ નાગી ગયો માર્ગમાં લૂટાગ મળ્યા, તેમણે અમારું સર્વસ્વ હુરણ કર્યું અમારી આ દશા જોઈ નિમકહરામ નોકરો જતા ગયા અમે તમારા પિતાશ્રીની ઓથે જવાનું ધારી, રખડતા-રઝળતા અરણ્યમાં આવ્યાં આજેજ યપોરે વિશ્રાંતિ લેવા એક ઝાડતળે બેઠા હતા, ત્યાં માતાને ખડુંજ તરસ લાગી પણ નજીકમાં ક્યાઈ પાણી મળ્યું નહિ. આથી તેમને હું ધીરજ આપી પાણી લેવા ચાલ્યો આશરે અર્ધો માઈલ ચાલ્યો હોઈએ એટલામાં નદી આવી. તરવાર નદી-કિનારે મૂકી હું ન્હાવા ઉતર્યો, એટલામાં એક બાબુની ધીજ ગાઠીમાંથી લૂટારાઓ નીકળી આવ્યા તેમના કંટલાકો નદીમાં પડ્યા અને મને ઓચિંતો પકડ્યો મેં ઘણું કાલાવાલા અને નમ્રતા ભરી વિનવણી કરી, પણ તે દુરાત્મા-ઓએ કશું માન્યું નહિ, મને છોડ્યો નહિ, અને અહીં લાવ્યા સર્વજ્ઞ ઈશ્વર ! આ દુઃખદ સ્થિતિમાંથી મને મુક્ત કર

હાથ ! મહારી માતા, મહારાવિના કેવી જૂરતી હશે ? તે બિચારીએ તૃષાથી પ્રાણત્યાગ કર્યા હશે અથવા મહારી આવવાની આશાએ છેલ્લા શ્વાસ લેતી પડી હશે. હવે હું શું કરું ? ! મહારે હાથ એકે ઉપાય નથી. સર્વશક્તિમાન ઈશ્વર ! તું મહારી માયાળુ માતાનું રક્ષણ કર.”

એમ કહી અત્યંત રડવા માંડ્યું. વીરભદ્રે તેને સમજાવી શાંત કર્યો. પછી ખંને ઉઠી ગયા.

—શ્રી પ્રકરણ દશમું. હો—

—શ્રી મંદોદરીનું નેપાળ તરફ ગમન. હો—

ધ્યાતનો સમય થયો. રવિ પોતાના પૂર સ્વ-
રૂપમા પ્રકાશી રહ્યો છે આ વખતે એક વૃદ્ધ સ્ત્રી
મહોદા વૃદ્ધની નીચે બેઠેલી વિલાપ કરે છે “બાબે
કલાક થયા છોકરા પાણી લેવા ગયો તે ગયોજ ! હજી
આવ્યો નહિ શું તેને કોઈ હથકી ગયું કે મને એકલી મૂ-
કીને આલ્યો ગયો ! શું કોઈ જળાગમમા તે દૂષી ગયો
કે કોઈ વાઘ-વરુનો ભોગ થઈ પડ્યો ! કઈ જાળર પડતી
નથી અરે મારું ગળું સૂકાય છે. કંઠે પ્રાણ આવ્યા ! અરે !
મહારાથી હવે બોલી પણ ગદારું નથી પાણી ! પાણી ! પાણી !
હુ મરૂ છું ” એમ બોલતી બેશુદ્ધ થઈ જમીન પર પડી

સાંધા થવા આવી. ભાસ્કર નિતેજ થઈ દૃષ્ટિમર્ચાદામાં
અલોપ થયો આ વખતે એક પચાશ માણુઓનો ન્હાનો
કાકલો તેજ આડ પાસેથી નીકળ્યો તેમાં જે એક મુખી ઘોડે-
સ્વાર મોખરે હતો, અને જેના ચિત્તમા ચિતાએ કરેલી
અસર ગેરાપર લગાર બહાર દેખાતી હતી, તેની નજર
તેપર પડી સાથેના ઘોડેસ્વારને તેણે કહ્યું, “રણવીર !
બેતો અરે, પેલા વૃદ્ધ નીચે મનુષ્યના શય જેવું શું છે ? ”

રણધીરે નમીને કહ્યું, “હા, હજુર! તે કોઈ સ્ત્રીનું શયન લાગે છે. હુકમ હોય તો પાસે જઈ પાણી તપાસ કરી આવું.”

સરદાર—“જો તો શું છે?”

નમન કરી, થોડો તે તરફ દોડાવ્યો. થોડીવારમાં પાછો આવ્યો અને કહ્યું, “હજુર, તે કોઈ કંગાળ વૃદ્ધ સ્ત્રી મરણની આણીપર જણાય છે. ન સંભળાય એવા ઝીણા સ્વરે ‘પાણી પાણી’ કરે છે, તેથી તે તૃષાથી અત્યંત દુઃખી હોય એમ લાગે છે.”

સરદાર—“ઠીક છે; ચાલ આપણે તેને પાણી પાઈએ.”

આખા ઠાકલાને તે તરફ ચાલવાનો હુકમ કર્યો ને સઘળા ઠાક આગળ ગયા. સરદારે નીચે ઉતરી તૃષાતુર ડોશીના મોંઉપર પાણી છાંટ્યું.

ખાઈએ બેશુદ્ધ અવસ્થામાં કહ્યું, “આખરે આટલો મોડો પાણી લાવ્યો? પુત્ર! આટલીખધી વાર કેમ લાગી? પાણી પાણી કરતી મરતી માતાની તને ચિંતા ન થઈ? તું આટલોખધો દૂર કેમ થયો!! શું તું આટલામાંજ કંટાળી ગયો?!” ઇત્યાદિ.

જલસિંચનથી સચેત થઈ. પુત્રને જદલે લોકોનો સમુદાય જોતાં પાછી ગલરાઈને વિલાપ કરવા લાગી. સરદારે ધીરજ આપી પૂછ્યું, “ખાઈ! તમે કોણ છો, તે કહેશો?”

પુત્રવિષે બેશુદ્ધિમા ખોલતાં હતા તે કોણ ? ક્યા છે ? આવા નિર્જન વનમાં તમે ક્યાથી આવી રહ્યા છો ? તમે કોઈ હુ ખી લાગો છો, તમારી હકીકત જણાવશો ?”

“ભાઈ ! હું તમને મહારાં વિવરની રી કથા કહું ! આ હુનિયામાં મહારા જેવું હુ ખી કોઈજ હશે એા ઇશ્વર ! તારી ગતિ ન્યારી છે ક્યાં રાજમહેલ ને ક્યા આ લયાનક જગલ ? ! હું કોણ ? મહાગ આ રા હાલ ? ! મિથિલાપુરીની પાણીની આ દશા ? !”

મિથિલાપુરીમા અમે પૂર્ણ સુખ-ચેનથી કિવસો નિર્ગમન કરતાં હતાં. કમબાળે અમારા ઉપર રાયપુરનો રાજ મહુડી આંચેા, તેમા મહારા શિરછત્ર મહારાજ અને જ્યેષ્ઠ પુત્ર રણુમાં પડ્યા. બાળપુત્ર રણવીરસિંહ સાથે હું ત્યાથી ની-કળી ગઈ. મહારા પ્રાણપતિના મિત્ર નેપાળના મહારાજ ઉદયરજની આંચે જવાનો અમે વિચાર કર્યો. જંગલમા ભટકતા ભટકતા કેટલીક મુફતે અહી આવી પહોંચ્યાં મને અતિશય તૃપા લાગવાથી પુત્ર પાણી લેવા ગયેા, તે હજી આંચેા નથી અરે ! એતુ શુ થયું હશે ? ! શુ કોઈ પશુએ એને મારી નાખ્યો હશે ? એા ઇશ્વર ! હવે તો તું મોત આપે તો સાફ મૃત્યુ થાય તો આ સઘળી આપત્તિથી હું મુક્ત થાઉં !

એમ કહેતી ચોધાર આંસુએ રહવા લાગી સરદારે ન-મન કરી, વિસ્મય થઈ કહ્યું, — ‘ શુ આપ મિથિલાપુરીનાં

મહારાણી ! અહાહા ! મહારાં અહોભાગ્ય કે આપનો મે-
ળાપ થયો. બાઈસાહેબ ! આપે હવે એમજ માનવું કે આ
આપનોજ નોકર છે. હું નેપાળેશ્વર મહારાબાધિરાજ ઉદય-
રસિંહજીના લશ્કરનો અમરસિંહ નામનો સેનાપતિ
હું. અમે આ જંગલમાં ભટકીએ છીએ. અમારા કુમા-
રશ્રી વીરભદ્રસેન ગુમ થઈ ગયા છે. બે વર્ષ થયા શોધ
કરીએ છીએ પણ કશો પત્તો નથી. થાય તે ખરું. આપ
આ અશ્વપર બેસી અમારી સાથે ચાલો. મહારા નોકરો સહિ-
સલામત આપને મહારાજા પાસે તેડી જશે. આપ લેશ
પણ ચિંતા કરશો નહિ. આજથી હું આપના પુત્રની શોધ
પણ સાથે સાથે કરીશ. લૂટાડ્યો આપના કુમારને લઈ
ગયા હશે.”

રાણી મંદોદરીને ઘોડાપર બેસારીને તેઓ ચાલ્યા. રાત્રી
ઘણી વિતી તેથી નદી કિનારે ઢાળો કર્યો. સરદાર અમર-
સિંહે સહુવાર થતાં ઘોડા ઘોડેસ્વારો સાથે રાણીને નેપાળની
રાજધાની કૈલાસપુર તરફ મોકલી આપી.

➔ પ્રકરણ અધ્યારમું. ➔

શ્રી યોગેશ્વરજીમાં અંધેર. ૐ

ટિલ ફૂરનિહ અને મૂર્ખ મહારાજ હરિહર-
સિંહ હવે સાળા-ખનેવી થયા એટલે શું બાકી
રહ્યું ? ફૂરસિંહ ધારે તે કરી શકે ? જેમ જેમ
વખત જતો ગયો તેમ તેમ તેની કૂત્તામા પણ
વધારો થયો રાજ્યમા તેણે અત્યંત ત્રાસ
વર્તાવવા માણ્યો રૈયત તેથી ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય થઈ ગઈ, પણ શું
કરે ? નિરુપાય.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે આ રાજા અને તેના અનીતિ-
માન અધિકારીઓ નિશામા ચક્રચૂર થઈ કશું જરા પણ રા-
જ્યકાર્ય કરવાને બદલે વ્યસન અને દુરાચારમા દિન પ્રતિદિન
વધારો કરવા લાગ્યા રાજ્યમા ગડબડ ને ગુંડાગોની
સભ્યા પણ વધતી ચાલી અમલદારો લાય લઈ ઇનમાફ
વેચવા લાગ્યા અને ગરીબ પ્રબા રીખાવા લાગી. કોઈ વા-
જળી દાદ-કર્યાદ સાલળે નહિ આવા મામલામા ચોર,
લૂટારા, ફાસીગરા અને વ્યગની લોકોનો ઉપદ્રવ થઈ પડે
એમા શી નવાઈ ? તેઓ કંઈક થઈ કરવા લાગ્યા અને ધોળે
દિવસે ધાડપાડુઓના ધાડા આવવા લાગ્યા. પ્રબાના રક્ષણુ
તો નહિ નામ કે નિશાન

કુરસિંહને સહુ “આપુ આપુ”-“ભાઈ ભાઈ” કહી ખુશામદ કરવા લાગ્યા. તે પાપી હાથીના હાથી ને ઉંટના ઉંટ ગણત કરવા લાગ્યો. રાજ્યની પેદાશમાંથી પોતાના દેહાર ભરી લીધા અને ખૂબ સમૃદ્ધિ એકઠી કરી. તેનાં આ કર્તુકની રાજાને કશી ખબર પડતી નહોતી. ઉલટો તે કપટકળાથી તે મૂર્ખ મહિપતિને પ્રસન્ન રાખવા લાગ્યો ને તેનો પ્રીતિપાત્ર થઈ પડ્યો.

રાજમહેલની અવ્યવસ્થાનું પણ હવે શું પૂછવું ? મહોન્મત્ત અને દેખાવડી રાણી દેવળદેવી, મહેલના ચોકીદાર મેદુ નામે કાળી સિપાઈના ફંદમાં પડી. તેના અનાચારનું વર્ણન સાંભળવું પણ સમજીને ન ગમે. આ તેની વર્તાણુકવિષે રાજા બિલકુલ ગેભાન હતો; એટલે તેને કોઈપણ તરેહની શંકા ન આવે અને આહુના રાખ્યા કરે, એ ખતવા ભેગ છે.

આખું રાજ્ય અનીતિમય અંધકારમાં ગરકાવ થઈ ગયું; શહેરમાં ખૂનો થવા લાગ્યાં. ગામડાંમાં લૂટો પડવા લાગી; ભાયાતોમાં પણ વઢવાડ ઘણી વધી પડી ને ખંડિયાં રાજ્યો પોતાના ઉપરી રાજ્યનું અંધેર ભોઈ, આપખુદ થયાં. દુષ્ટ દીવાને, આવા અગત્યના પ્રસંગોથી પણ રાજાને અસાત રાખ્યો હતો. દિવસ ક્યાં ઉગે છે ને ક્યાં આથમે છે, તેની પણ તેને તો ખબર ન મળે ! પાપમૂર્તિ કુરસિંહની હાએ હા ને નાએ ના થતી હતી. વિષયાંધ દેવળદેવી પોતાનું જર-જવેરાત અને સોનામહોરો લંપટ લોકોમાં લૂટાવવા લાગી. મદતના માલની તેને શી કિંમત હોય ?

અધેર નગરીમાં રહેવાથી કયે સમયે કેવી સ્થિતિ થશે, એવા ભયથી સમજી અને વિઠાન મનુષ્યો ઘરખાર તણ ચાલ્યા ગયા ને રાજ્યમાં હરિદ્રતાદેવીએ નિવાસ કર્યો. મહેલમાં અનાચારી લોકોની સત્તા વધવા માંડી. લોકો કહેવા લાગ્યા કે—‘આ કુત્સિત કમોંનાં કળ ખહુ કડવા નીકળશે અને આ રાજ્ય પણ હવે શેડોજ વખત ટકશે.’ ગરીબ, વધુ પ્રજાપર રાજ્યકોપ સાથે કોઈ પૂર્વના પાપે ઈશ્વરી કોપ પણ વૂટી પડ્યો! દુષ્કાળ, મહામારી વગેરે હું ખદ મ સગો આવી પડ્યા ગામનાં ગામ આથી ઉલટ થયા અને એમ આખું રાજ્ય ખેડાન મેદાન થઈ પડ્યું આ સઘળા પ્રમગો ખેરપુરની ખરાબી અને આખરીના વિલકુપે હમણાં જોવામાં આવ્યાં

— ૥ પ્રકરણ બારમું. ૥ —

— ૥ વિજયાદશમી. ૥ —

અને વિજયાદશમીનો તહેવાર હોવાથી, હિંદુ રાજ્યોમાં મોટી ધામધુમ ચાલી રહી છે. જેરપુરમાં પણ આજે આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો છે. સારાં સારાં વસ્ત્રો પહેરી લોકો ઉલાસથી ફર્યા કરે છે. રાજમહેલમાં ખૂબ ખુશાલી ફેલાઈ રહી છે. સાંજે રાજા હરિહરસિંહની દબદબા ભરેલી સ્વારી નીકળી. મખમલ, જરી અને કિનખામથી શણગારેલા ગજરાજ ઉપર સોના-રૂપાથી જડિત હોદામાં તે પૂર ભભકદાર પોશાક પહેરી બેઠો છે. તેનો સાળો ફૂરસિંહ પણ ઠાઠમાઠથી સજ્જ થઈ, પાસે અમ્મર કરતો દબદબાથી ઉભો છે. તેની પાછળ હુન્નરીઆ ઘોડેસ્વાર થયેલા છે. મોખરે તેમજ છેલ્લે રજપૂત ઘોડેસ્વારો ધીરે ધીરે ચાલે છે ને ઢોલ, ત્રાંસાં, નગારાં, શરણાઈ વગેરે વાદ્યો, મોટા અવાજથી ગાજી રહ્યાં છે.

સ્વારીની રચના જોવાને રસ્તામાં લોકોની મોટી મેદની મળી. સરિયામ રાજમાર્ગ ચિકાર ભરાઈ ગયો. લોકોનાં રંગબેરંગી વસ્ત્ર, પાઘડી, ફેટા તથા ટોપી વગેરેથી આખો

માર્ગ બંધે બિન્ન બિન્ન ગથથી રળી લીધેા હોય, એવો ને-
ખાવા લાગ્યો. આવી મ્હોટી ઠઠમાથી સ્વારી ધીમે ધીમે
નીકળી સીએા પછુ ઘરની બાળીએા, આરીએા અને અગા
મીએા પરથી સ્વારીની ગથના નિરખતી રાતને ફૂલોથી
વધાવવા લાગી

સ્વારી મ્હોર અહાર આવી ને જૂના વખતમા થઇ ગયેલા
વડીલ રાતએ બાધાવેલા ઇંદ્રેશ્વરના ગિવાલય આગળ અટકી
આ ગથળ પ્રાચીન, પવિત્ર અને લબ્ય હતું હાથીપરથી
નીચે ઉતરી રાતએ શિવના દર્શન કર્યા તે પછી ચમી
પૂજન, શસ્ત્રપૂજન તથા ગન્ધપૂજન વિધિમહિત કરી, પ્રાઘ-
ણેને છૂટે હાથે દક્ષિણ આપી બાહ્ય એઠવેલી એઠકપત્ર પોતે
કૂરમિહ સાથે બેઠા તેની આસપાસ હાનરીઆએા વિટ-
ળાઇને ઉભા આશુ મેદાન લોકોથી ચિકાર થઈ ગયું

રાતએ પોતાની લગ્નકરી દુકડીએા પાસે નિશાન વાક-
વાની, ગોળીના બહાર કરવાની અને દોડવાની.—એવી ઘણી
કચરતો કરાવી ને ગ્રાડેસ્વારોને પણ જુદી જુદી રીતે દો-
ડાવી ગમત મેળવી છેવટ લગ્નકરી કવાયદ કરાવી, ઇનામો
વહેંચ્યા ને સ્વાગી પાછી કરી

હમણા સીવાકર પાંચમે અદૃશ્ય થયાથી મગાલો સળ-
જાવવામા આવી આમપાસ ગ્રુપડામા હીવાની જ્યોતો જન-
મગી રહી હતી ચાલતા ચાલતા સ્વારી, માણ અમાત્ય
માનનિહતા ઘર આગળ પહોંચી આ અમલદાર વૃદ્ધ અને

લોકપ્રિય હતો. તેના ઘરપર રાજ્યએ આડી અવળી નજર કરી ને વિભ્રમ થઈ ગયો. સહેજવારમાં બેલાન બન્યો અને છાતી ઘાયલ જેવી થઈ ગઈ! પરસેવાથી ભીંભઈ ગયો અને પોતે ક્યાં છે, તેની પણ શુદ્ધ ન રહી.

અમ્મર ઢોળતા કૂરસિંહને પૂછ્યું:—“આ ઘર કેનું છે?”

“હજુર સાહેબ, એ આપણા બૂના વણર માનસિંહનું છે.” કૂરસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

સ્વારી રાજમહેલમાં આવી. રાજ વ્યાકૂલ થતો જનાનામાં ગયો. તેની આવી સ્થિતિ શાથી થઈ, તે વિષે વાંચનારને એટલું સૂચવવું બેઠયે કે અમાત્યપુત્રી મનોરમાને નિર્ભતાં, તેનો કામાગ્નિ પ્રક્રિય થયો હતો; કારણ મનોરમા નામપ્રમાણે ખરેખર મનને રમણીય લાગે એવી સ્વરૂપવતી સુંદરી હતી. તેની કાન્તિ પૂર્ણિમાના ઇંદુ જેવી હતી, શરીરનો વર્ણ ઘઉંવર્ણો હતો, ખીલતી બુવાનીને લીધે તેના ગેશ ગાલઉપર શુલાળી રંગ સ્ફુટી આવતો હતો, જે શુલાળનાં ફુલને પણ ઝાંખું કરી દે તેવો હતો. પરવાળાં જેવાં હોઠ, ઢાઢમની કળી જેવા ઢાંત અને કેડની આકૃતિ દેસરી સિંહ જેવી હતી. આંખો હરિણના જેવી ચળકતી અને દૃષ્ટિ એટલી તો ચપળ હતી કે સંસારથી વિરક્ત મનુષ્યનું કાળનું પણ કોરી નાખે.

હરિહરસિંહને મોહ થયો છે, એવું એ ચતુર બાળાને સૂચન થતાં, સત્વર પોતાનાં વૃદ્ધ માતા-પિતાને ચેતવ્યાં. ગલ-

સાઈને તેઓ બેશુદ્ધ જેવાં બની જયાં. પુત્રીના શીથળનું શી
રીતે રક્ષણ કરવું, તે વિષે તેમને ઘણી ચિંતા અને વ્યાધિ થઈ
છેવટ ન્હાસી જવાના નિશ્ચય પર આવ્યા, પણ હરવાળ બધ
તેથી નિરુપાય થઈ વિચાર બધ પાડ્યો ‘ફરી પ્રભાતે જતા
રહીશું’ એમ ધારી, થોડી ઉંઘ લેતા, ચિંતામાં ને ચિંતામાં
તેઓએ રાત્રી વ્યતિત કરી

—૪૩ પ્રકરણ તેરમું. ૬૩—

—સુશીલ મનોરમાનું હરણ. ૬૩—

મધ્ય રાત્રીનો સમય થયો. નિશાપતિ—ચંદ્ર સ્પષ્ટિ-
પર પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યો છે. સઘળું સૂમ-
સામ છે. આ વખતે અમાલ્ય માનસિંહના ઘર-
પાસે આશરે સો માણસોનું ટોળું મિયાનાસાથે એકાએક
આવી પહોંચ્યું.

તે ટોળીના સરકારે ખૂબ પાડી કહ્યું,—“કોણ છે અંદર ?
ઠરવાળ જોલો.”

ઉત્તર ન મળ્યો એટલે ફરી ફરી ખૂબો પાડવા માંડી.
કંઈજ જવાબ ન મળ્યો, ત્યારે છેવટ ઠરવાળે તોડી પ્રવેશ
કરવાનો સિપાઈઓને હુકમ કર્યો. તેઓ અંદર ગયા. વઠ-
રના નોકરો, આટલાખધા માણસો બેઈ ખૂલે ખાંચરે સં-
તાઈ બેઠા, એટલે ઉપર જતાં કોઈ તરફથી તેમને અટકાવ
થયો નહિ. દાકરપર થતા ધબકારાથી માનસિંહ જાગી
ઉઠ્યો ને હાથમાં તલવાર લઈ ખારણું ઉઘાડ્યાં. હિંમત-
લોર તે ઝોરઝાની બહાર નીકળ્યો અને બુસ્સાથી ભવાં
ચઢાવી જોલ્યો,—

“તમે કોણ છો ? આટલી ઓડી રાત્રે એકાએક મારા-
ઘરમા દાખલ થવાનું તમને શું કારણ છે ?” સરદારને તર-
તળ ઓળખતા મનમા લગાર સંકેતોથી પણ દૃઢ થઈ
કહેવા લાગ્યો,—“કોણ તમે કૂરસિંહ ? આ વખતે અહીં કેમ
આવવું થયું ?”

કૂરસિંહ—“માનસિંહજી ! વૃદ્ધાવસ્થામા તમારી આવી
માઠી દશા જોઈ મને ઘણી દયા આવતા, એક ચારો રસ્તો શોધી
કાઢ્યો છે, જો માફ કર્યું સ્વીકારો તો હુમણાજ તમે સુખી
થયા સમજજો તે બિના હું કંટુ છું—તમને અતિ સૌકર્મવાન
એક પુત્રી છે તમારા સદલાગ્યે સ્વારીમાઠી મહાગળ સા-
હિબની તેમનાપર નજર પડી તેઓ ઘણા ખુશ થયા છે ને
એકદમ તેને મળવા ઇચ્છે છે, માટે તમારી બાગ્યવતી કન્યાનું
લગ્ન તેઓ સાથે કરે તો ખુદ સાફ ધણી સુખી ગહે, તેકું
ઇન્છલું ને કરવું, એ આપણા સેવકધર્મથી તમે ક્યા અ-
નળ્યા છો ? પુત્રી સુખી થશે ને તમે તમારો ધર્મ બગ-
બાર પાળ્યો ગણાશે વળી નેમી તમેને આગલી પ્રતિષ્ઠા-
ભરી પઠી ગ્રાસ થશે, એટલુંજ નહિ પણ તે માથે મોટી
જાળીઝ મળશે સિવાય તમે મહારાજના માનીતા સસરા
કહેવાશે તેમા પણ મોટું સાન અને ઈજત છે ”

વૃદ્ધ પ્રધાનને આ વચનો કહવા વિષતુલ્ય લાગ્યા
ગુસ્સો વધતો ગયો ને મનસાથે નક્કી કર્યું કે,—“પ્રાણાત-

સુધી પુત્રીનું રક્ષણ કરવું, પણ મૂર્ખ રાજાના મોહપાશમાં ફસાવું નહિ. આંખો લાલચોળ કરી ક્રોધિત સ્વરે બોલ્યો,—“હુણ! નીચ!! બ તારા લંપટ રાજાને કહે કે મહારી પુત્રીને લોહી રેણા વગર લઈ શકાશે નહિ. કેની હિંમત છે? કેના બાહુમાં બળ છે કે મહારી કન્યાને મહારી હૈયાતીમાં ઉપાડી બંધ? આ જીવમાં જીવ છે ત્યાંસુધી તેવી આશા બિલકુલ રાખશો નહિ. ઓ નિમકહરામ! નીચ! નિધૂર! હું બધું બાણું છું કે આ સર્વ તારાંજ કારસ્તાન છે. મહારા લોખો રાજા આણું પગણું સ્વપ્નમાં પણ લારે નહિ. આ બધું તારીજ બદલવાહથી તેણે આકર્ષ્યું છે. ઓ પાપી! તું યાદ રાખજે કે આ હુનિયામાં કેઈપણ મનુષ્ય તારા જેવો અધમ અને પાતકી નથી. તું જોજે કે લવિષ્યમાં તેથી તારી કેવી સ્થિતિ થાય છે?”

કૂરસિંહ તપીને બોલ્યો,—“ઓ ખૂદા! તારી અવસ્થા-પર લક્ષ આપી હું વિશેષ કહેતો નથી. હું તાર્ક શુભ કરવા ઇચ્છું છું પણ તને તે ગમતું નથી. હું અત્રે તારી લાંબી લાંબી વાતો સાંભળવા આવ્યો નથી, પણ મહારા શિરછત્ર મહારાજાની આજ્ઞાનો અમલ કરવા તને કહું છું. તું પછે પાચે વિચાર કર ને મને જલદી જવાબ દે. ખુશીથી કન્યા પરણાવવાનું તું કમૂલ કરીશ તો કીક છે; અગર ભેરભુલમથી પણ અમે તારી કન્યા લઈ જશું ને ધાર્યું પાર પાડશું.”

માનસિંહ આવેશથી બોલી ઉઠ્યો,—“ઓ અનીતિ-

માન નીચ ! પ્રયત્ની ! તારી સારી મલાહ તુજ જાળવી રાખ
એકવાગ કહ્યું તે મમજ્યો નહિ ? હૃદ થઈ ચાલ નીકળ
મહારા ઘરમાથી, નહિ તો આ તલવારનો સ્વાદ તારે ચા-
ખવો પડશે ”

વાત વધી ગયેલી જોઈ કૂંરસિંહ બરાડી ઉઠ્યો, —“ સિંપા-
ઇઓ ! જુઓ છો શું ? ટકટક કરતા આ બૂઠાને એકદમ
બાંધો કે તેનો લવારો બધ પડે ”

હજી બાર સિંપાઇઓ પકડવાને આગળ વધ્યા, પણ માન
સિંહ છેડાયેલા બિહની પેઠે ગર્જના કરી તલવાગ ખેંચી
બોલ્યો, —“ ખબરદાર જો કોઈ પામે આવ્યા તો ! આ
તલવારથી એકે એકના કટકે કટકા ઉડાવી દઈશ ”

આમ ગડગડ ચાલી રહી છે, એટલામા વજીરના ત્રણ
પુત્રો અને પદર-વીશ નોકરો દોડી આવ્યા કૂંરમિહે સમા-
ધાનથી કામ લેવાને ઘણું સમજાવ્યું પણ કાંઈ વળ્યું નહિ.
ઘેવડ મારામારી ચાલી

પુત્રીના અને પ્રતિષ્ઠાના રક્ષણમાટે જીવપર આવેલો
અમાત્ય, તેના પુત્રો અને નોકરો, બહુજ શૂરવી લજ્યા
જ્યેષ્ઠ પુત્ર રણધીરસિંહ લડના લડતા ધાયલ થયો ને બે-
શુદ્ધ થઈ નીચે પડ્યો. તેની કોઇને ખબર રહી નહિ તેનો
બીજો પુત્ર પણ બહાદુરીથી લડતા લડતા લગભગ બધા
નોકરો માથે ધરણીએ લજ્યો ને બે-ત્રણ નોકરો જીવ બચાવવા
શત્રુને ગરણ થયા બલો માનમિહ ખરી રજપુતી ટેક અને

ટેડાઈથી આ સંગ્રામમાં ધવાઈને અંતે નીચે પડયો; કૂર-સિંહનાં માણસોએ તેને ઉપાડી લીધો અને તેનો નહાનો પુત્ર રણુમહા કેદ પકડાયો.

માનસિંહની પત્ની કમળાદેવીની કામળ લાગણીઓ આ ભયાનક દેખાવ જોઈ શકી નહિ. દુઃખ રાજાને અને તેના સાળાને શ્રાપ દેતી નીચે પડી ! હૃદય ચૂરેચૂરા થઈ ગયું ને તેણે આ ક્ષણભંજર સંસારનો ત્યાગ કર્યો.

ઘોર વિપત્તિમાં આવેલી મનોરમા, જેને માટે આ ખેદ-જનક પ્રસંગ જન્મ પામ્યો હતો, તે ણિચારી માતા-પિતાની અને ંધુની આ દશા કેમ દેખી શકે ? તે પશુ પૃથ્વી-માતાના ખોળામાં સૂતી; તથાપિ દુઃખી પ્રાણીએ તેના સ્થૂળનો ત્યાગ કર્યો નહોતો. કેટલાંક માણસો સાથે કૂરસિંહે તેના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો અને મિયાનામાં નાખી મનોરમાને રાજમહેલમાં લઈ ગયો. માત્ર પ્રધાન માનસિંહ અને તેના કુંવર રણુમહાને રાજ્યના હુકમનો અંનાદર કરવાનો આદેશ મૂકી તેણે કારાગૃહમાં પૂર્યા.

—૨૧૧ પ્રકરણ ચૌદમું. —

—૨૧૧ ખેરપુરમાં તોફાન. —

મા

નસિંહના ઘરમાં જડખડ માલણી આડોળી-
પાડોશી બગી ઉઠ્યા અને આખો રમ્તો, માણુગોથી
ભરાઈ ગયો. પ્રજાના મનમાં ત્રાસ ઉપજ્યો અને
આખી રાત જ્યાં ત્યાં એજ વાત અને એજ વિચારો ચાલ્યા.
કેટલાંક માયાળુ મનુષ્યો વલ્હરના ઘરમાં ગયા મુઠકા તપા-
મતા તેમની નજર, ઘાથલ ઘઈ પડેલા વલ્હરના પુત્રપર
પડી તેઓ તેને પામેના ઘરમાં લઈ જઈ ઔષધોપચાર
કરવા લાગ્યા.

રાત પિતી અને વહાણુ વાર્તા, આખા ગામમાં ઠામ ઠામ
હાહાકાર ઘઈ રજો ખતર બધે રહી ને મહાજને પણ
હુડતાલ પાડી લુચ્છા લોકો ગામમાં જ્યાં ત્યાં ભમતા હતા.
લાચક લોકોને હવે ખજેખરી ધાસ્તી લાગવા માડી. સાજ
પડવા આવી લોકો વધારે ઉશ્કેરાયા ને અતે મોટું હુલ્લડ
થયું. હુલ્લડખોરાઓ ખજારો લૂટ્યા અને રાજાના માણસો પર
પણ મારો ચલાવ્યો.

કૂંરસિંહને આ બનાવની ખબર છતાં, રાજાને ચેતવ્યા-
બગર ખહારોખહાર સૈન્ય મોકલી, સમાધાન કરવા ધારતો.

હતો. ગામમાં તેણે જ્યાં ત્યાં લશ્કર ફરતું કરવાથી હુલ્લડ-
ખોરો નહાસવા લાગ્યા. ફરીથી હુલ્લડ થયું ને પહેલા દિવસ
કરતાં વધારે રૂપ પકડયું. લોકો પણ વધારે ઝનુનપર
આવ્યા. ખંડ શાંત પાડવા લશ્કર આવ્યું, પણ લોકો તેથી
દળાયા નહિ ને લાકડી, પથ્થર, તંલવાર, ખંદુક, લાલા-જે
કાંઈ હાથમાં આવ્યું તે લઈ સામે થયા. એટલુંજ નહિ પણ
રસ્તે જતાં તેમનાપર પથ્થરા અને નળીઆંનો વરસાદ વર-
સવા લાગ્યો. એટલામાં સૈનિકો અને હુલ્લડખોરો સામ-
સામે થયા. મારામારી ભેશખંધ ચાલી, પણ એકે પછે નમી
આવ્યું નહિ. જ્યાં ત્યાં ઉશ્કેરાયલા લોકોનાં ટોળેટોળાં
ઉભરાયા લાગ્યાં.

લશ્કરી સિપાઈઓની હુમ્મશ કવાયદ લેવાય નહિ, તેથી
તે આળસુ થઈ ગયા હતા. આ તોફાન ખડું બુદ્ધિસાથી
આલ્થું. લોકો વધારે જથ્થામાં મળવા લાગ્યા અને મારા-
મારીનો મામલો વધતો ચાલ્યો. લશ્કરના આળસુ સિપા-
ઈઓ આ ભોઈ નહાસવા લાગ્યા, તેમને અટકાવવાને સરદારે
ધણી યુક્તિ અને તજવીજ કરી પણ ફેકટ. લોકો લશ્કર
ઉપર ફત્તેહ મેળવવાથી ખુશાલીના પોકારો કરતા ભેસખંધ
દોડવા લાગ્યા. થોડીવારમાં દરબારગઢ પર ઘેરો ધાલતાં
દ્વાર ખંધ કરવાની દરવાનોને ફરજ પડી.

છેક છેલી ઘડીએ હુમણાંજ એ વ્યસની અને વિષવાસક્રા
રાજાને ખબર પડી કે, — ‘શહેરમાં હુલ્લડ થયું છે.’ રાજ-

મહેલ આગળ લોકોએ મોટી ગડબડ ચલાવી ને વણર માનસિંહને અને તેનાં પુત્ર-પુત્રીને ઘોડી મૂકવા પોકારતા કહેવા લાગ્યા કે—“જો જલદી તેમ નહિ કરશો તો રાજમહેલને બાળી નાખશું!”

મૂર્ખ મહારાજ આથી ગભરાયો ને શુદ્ધિ ઠેકાણે આવી એટલામાં કર્મચણેએ કૂંચસિંહ પણ લશ્કર લઈ ચઢી આવ્યો. તેણે મહેલપર ઘેરા ઘાઘી પડેલા લોકોપર હુલ્લો કર્યો. દરબારગઠના સિપાઈઓએ પણ આ જોઈ દિલ્લા-પરથી બહુકના બહાન ચલાવ્યા.

છેવટ બેઠ બાળુથી ઘેરાયલા લોકો હેબકાઈ અશક્ત થઈ પડ્યા હિમત હારી તેઓએ ન્હાસવા માડયું ને મધણુ ગાત ઘયુ.

ઠામ ઠામ લશ્કર ફરતું જોઈ લોકો પાતપોતાનાં ઘરો બંધ કરી અંદર ભરાઈ ગયા તેઓ જો કોઈ સ્તે જડે તેને હુલ્લડખોર ગણી ફેદ કરતા આવી રીતે એક રાત્રી આગરે એક હજાર માણો પકડયા.

કૂંચસિંહે બીજે દિવસ કેટલાક માણુઓને ફાંડી, હુલ્લડ કરાવવામાં મુગ્ધ મુગ્ધ કોણુ હતા, તે બાણી લીધું છેવટ માં માણુઓના નામ ગહાર આવ્યા ને તેમને ફેદ કર્યો.

વણરનો પુત્ર રણધીરચિંહ જેને લોકોએ તેના ઘરની નજીકમાં છુપો રાખ્યો હતો, તે ન્હાસી ગયો. કૂંચસિંહે ઘણી શોધ કરાવી પણ તેનો ચત્તોજ મળ્યો નહિ પોતાના પિતા,

ખંધુ તથા બહેનનું વેર લેવા એ વીરનરે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો હતો. થોડી સુદત, સુશીબત ભરેલી સુસાફરી કરી, સિંધના શિકારપુર નગરમાં પહોંચ્યો. ત્યાંના તુર્ક બાદશાહ સલાબતનંગને મળ્યો ને જોરપુરની ખરેખરી સુવારી જણાવી, તેની નોકરી સ્વીકારી.

—૧૧ પ્રકરણ પંદરમું.—

—૧૧.૧૧—

—૧૧૧૧૧૧૧૧ ન્યાય-પ્રધાનને ફાંસી. —

જે મજમહેલ આગળ મહેલી ધામધુમ ચાલી રહી છે જથ્થાબદ લોકો એકઠા થયા છે. મહેલનું યોગાનપણ મેદનીથી ભરાઈ ગયું છે. વણર માન-સિદ્ધ અને હુલુહખોરોની આજે તપાસ ચાલનાર છે.

પહેલા માળની કચેરી સારી ચેઠે શણગારી છે. કારભારીઓ, ભાયાતો અને મરદારો પાતપોતાની જગ્યાએ બેઠા છે, તેમજ ફૂરસિદ્ધ પ્રધાનપદની ગાદીને અઢેલી બેઠેલો છે. સહુથી ઈશ્વર આસનપર રાજા બિરાજમાન થયો ને હજુરી ખવાસો ખુશામદ કરતા આવી ઉભા. આ બી કચેરી ચિકાર ભગધ ને મહેલની નીચે જળદો શોર મકોર થઈ રહ્યો.

દરબારમા કોઈપણ સુઝ કે સ્વતંત્ર માણસ જોવામા આવતો નહોતો. સુખ્યત્વે કરી દુષ્ટ, બાલિયાગી અને હા-જુહાં કરનાર બચસનીઓજ એકઠા થયા હતા અને સાધારણ જ્ઞાન ધરાવનારા માણસો પણ ચોડાજ હતા.

મધના નિશાથી અકચૂર થયેલો રાજા ગાદીપર પડ્યો પડ્યો ડાલતો હતો, એટલામા વળી કસુઓ લીધો મધળા દરબારીઓ એક-બીજાને ગાઝલ કરી, મોજદો આપી કસુઓ.

પાવા લાગ્યા. બાદ ગણિકા પદ્માનો નાચ શરૂ થયો. “હા હા” — “વાહવા વાહવા” કરી સઘળા ખુશામતજોર ખવાસો વખાણવા લાગ્યા અને કસુંબાની લહેરમાં રંગીલા લાલા ડોકાં ધુણાવવા લાગ્યા. ગાયન પૂરું થતાં કસુંબાના ઘેનમાં ડોલા ખાતા અર્ધ ઉઘતા રાજાએ, વજીર માનસિંહ અને તેના પુત્ર રણુમણેને દરબારમાં લાવવા હુકમ કર્યો.

વૃદ્ધ અને નિર્દોષ અમાત્ય અને તેના પુત્રના હાથ-પગ બાંધેલા છે. એવી સ્થિતિમાં તેમને, ગંધીવાનોમાટે બનાવેલા પાંજરામાં ઉભા કર્યા. દુર્ગુણી અને દુષ્ટ દરબારીઓ આથી ખુશી થવા લાગ્યા ને તેમની મશકરી કરવા માંડી.

થોડીવારે તેમના સામું બેઈ હરિહરસિંહે મોટે અવાજે કહ્યું, — “ઓ દુષ્ટ ! ધુતારા ! ! તે અને તારા વડીલોએ જેનું નિમક ખાધું, તેનાજ હુકમની તું સામે થયો ? જેનાથી તે તારી છંદગી સુખમાં ગુબારી, તેનાજ નોકરોને હુણ્યા ? નિમકહરામ ! હાથમાંથી રાજસત્તા લઈ લીધી, છતાં પણ તારી આંખો ઉઘડી નહિ ? ઓ ધૂઠા ! કંગાળ ! તે વખતે તારી વૃદ્ધાવસ્થા ઉપર દયા કરી જતો મૂક્યો તેનો આ બદલો ? તું આટલો બધો ગર્વિષ્ઠ થયો છે, તે તારો સઘળો મદ મહારો હિતેચ્છુ અને વિશ્વાસુ પ્રધાન થોડો વખતમાં ઉતારી નાખશે. ”

આ સાંભળતાંજ માનસિંહ જોશુદ્ધ થઈ જમીન ઉપર પડી ગયો. થોડીવારે સાવધ થઈ કંપતાં કંપતાં કહેવા

માડ્યુ, “રાજા ! આ મધના ઉપરથી તારૂં માહુ લવિષ્ય માલમ પડે છે, વાસ્તે જે કઈ વજલુ બર તેમા પૂર્ણ વિચાર કરજે તુ મને મારી નાખવા ઇચ્છે છે, તે હું મારી પેઠે સમજુ છું મનુષ્ય અને વસ્તુમાત્ર, નામ તેનો નાશ છેજ, કોઈ વહેલુ ને કોઈ મોડુ હું મોતથી ડરતો નથી. પણ તું આજ રાખજે કે આ કૃત્ય કર્યા પછી તને મ્હોટો વસ્તાવો થશે એ જોળા રાજા ! તુ મારી આગલી સ્થિતિ સકાર ને વિચારી જો કે તારા સ્વર્ગવાસી પિતાના મરણ વખતે જ્યારે તું જ્ઞાનો હતો, ત્યારે તને ઉછેરી કેણે મ્હોટો કર્યો ? પિતા પેઠે તારૂં રક્ષણ કેણે કર્યું ? જેને તુ તારા પિતાથી પણ વિશેષ મ્હાતો, જોણે તારૂં રાજકાજ સંભાળ્યું, અને જેને તું કહેતો હતો કે ‘મ્હારાં માથાપ તુલ્ય આપજ છા,’ તેનેજ આજ તાગ નીચ સલાહકારના લાભાવ્યાથી મારી નાખવા તૈયાર થયો છે ? અરેરે ! તુ મારી નખાવ તે પહેલા જરા વિચાર કર, તાગ કાન ઉઘાડ તારા કુલુળનું મેં રક્ષણ કર્યું, તારૂં રાજ્ય સંભાળ્યું, રાજ્યનાં રિપુને ખાજા હાલવી બચાવ કર્યો, તેમજ મળામાથે અદલ ઇનસાફથી વત્યો, મ્હોટો કરી તને તારૂં રાજ્ય આખાલીમા સ્થાપીન કર્યું, શુ તે સર્વનો આ અર્થો ?”

હરિહરચિહ પોતાનું મોડુ ગાત્રીના જૂથાવ્યુ, આનમિહ તેથી કુરમિહ તરફ મોડુ ફેરવી શુભાથી જોલ્યો, “એ કુદ ! નિહોંવનો તાગ કરનાર ! ધિક્કાર છે તને ! ધિક્કાર છે તારા

માત-પિતાને કે જેણે તારા જેવા અઘોરકર્મ કરનાર કુલાંગારને જન્મ આપ્યો. ઘાતકી ! તું ન સમજતો કે મહારા મરણ પછી તું સુખ ભોગવીશ. ચાલ રાખજે કે તું ઘણી ખરાબ હાલ-તમાં મરણ પામીશ. હું આજકાલ જાઉં જાઉં કરતો હતો, તેને પણ તે નીચે ફસાવ્યો. નિર્દય ! તારું આલોકમાં કે પરલોકમાં ક્યાંઈ પણ સાડું થશે નહિ. ખૂરી ધારણા પાર પાડવાને તે આ ભલા પણ દેવળ ભોળા અને અજ્ઞાન રા-જાને હાથ કીધો છે, પણ તેનાં ઘણાં માઠાં ફળો તને અ-વશ્ય આપવાં પડશે.”

રાજા તરફ ફરીને:—“ હરિહર ! તારું નિકંદન થશે. આ અધમના પાપે તું પાપમાલ થઈ ગયો છે ને હલ થઈશ. હલ ચેત તો તારા હાથમાં વખત છે. જલદી એ ચાંડા-ળને ફર કર. રાજ્યઉપર ઘોર આપત્તિઓ લાવીને એ તારૂં ખેદાન મેદાન કરી નાખશે. હતભાગ્ય ભૂપતિ ! નીચની શીખવણીથી તે પવિત્ર ભાનુમતિને કારાગૃહમાં કેદ કરી છે. તું વિચાર તો ખરો કે આ અખુદ પ્રધાનની ગહેન દેવળ-દેવી દેવી દુરાચારી છે ? લક્ષ કઈ ખરાખર તપાસ કરીશ તો ખરી હકિકત ખુલી થશે. ”

એટલામાં ફૂરસિહ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો,—“ હનુર ! મરણની અણીપર આવેલો ખૂલો, કાવે તેમ બકે છે; એનું જે કાંઈ કરવું હોય તે કરી નાખવા જલદી આજ્ઞા કરો. ”

રાજા દારૂના ઘેનમાં બોલ્યો.—“ હો ! બોય છે શું ? એ

ખહુખોવા બૂઠાને તારી મરણમાં આવે તેમ કર મહારો હુકમજ છે. ”

કૂંસિંહે સિપાઇઓને બોલાવી કહ્યું, — “ જાને એકદમ અહીંથી લઇ જાઓ અને શુળીપર ગઢાવી દો તેના દીકરાને હાલ તુરત બધીખાનામાં રાખો ને હમણાં બેઠને અહીંથી લઇ જાઓ ”

આ સાલળી જે ચાર સિપાઇઓ, તંઓ કંઈ બોલે ને પહેલાં દરબારમાંથી ઘસડી ગયા. પ્રથમની ચેઠે હલકા હંજુરી અવાસો તેથી ખુશી થતા હસવા લાગ્યા પોતે મહા મોઢોટું પરાક્રમ કર્યું હોય તેમ કૂંસિંહ ખુશી થતો ફૂલાવા લાગ્યો

ગસ્તે એકઠા મળેલા લોકોમાં આથી મોટો ગલરાટ ચાલી રહ્યો વધારે ઉશ્કેરણી થઈ અને ફરીથી તોફાન યાચ એવી ધારતી ઉપજી, પણ તૈયાર રાખેલા લશ્કરના બળે તેણે કાંઈ થયું નહિ

બોડીવારે પકડાયેલા આરોપીઓને દરબારમાં પ્રવેશ ફગાવ્યો કૂંસિંહે એમની કાંઈ પણ દલીલ સાબળ્યાવગર દગને જીવતા દાટવાનો, પાચને જીવતા બાળવાનો અને વીશને ફાંસીને લાકડે લટકાવવાનો હુકમ કર્યો. સિવાય કોઈને જન્મટીપની, કોઈને સાત વર્ષની અને કોઈને ચાર વર્ષની મજત સજા કરી.

શહેરમાં આથી હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો ને ગજા, પ્રધાન તથા હંજુરી અવાસો તરફ લોકો તિરસ્કારના શબ્દો ઉચરવા

લાગ્યા. સાંજનો સમય થયો તેમ લોકોની વધારે મેદની મળવા લાગી. આ વખતે માનસિંહને વધસ્થાને લઈ ગયા. લોકોમાં એટલી લાગણી ઉશ્કેરાઈ કે ખીરજનું ચિદ્દ જોવામાં આવે નહિ. મન ઉઠળી ગયાં. કેટલાકે અશ્રુપાત કરવા લાગ્યા અને કેટલાકે આમમંડળને માટે સખ્ત શખ્દો સાથે માહું લવિધ્ય લાખવા લાગ્યા. રાજાની આશાથી કૂરસિંહે હુકમ કર્યો કે તુરત ચાંઠાલોએ લલા માનસિંહનું ગર્દન ઉડાવી દીધું!! આ ન્યાયી અને રાજભક્ત પુરુષને છેવટ પ્રભુભક્તિ કરવાની તક પણ એ દુષ્ટોએ આપી નહિ.

આ ઘોરકૃત્ય થયા બાદ કૂરસિંહે લોહીથી ખરડાયેલું માનસિંહજીનું મસ્તક લાલાંચી ઉંચું કરી લોકોને બતાવવા માંડ્યું ને કહેવા લાગ્યો કે, “ભુજો! રાજદ્રોહીની દશા!”

લોકોને આ ખનાવથી વધારે ખેચેની ઉપજી, પણ નિરુપાય. શખ્તે અગ્નિસંસ્કાર કરવાની રાજાએ રજા આપી અને લોકોના ધિક્કાર વચ્ચે તેની સ્વારી પાછી ફરી.

રાજ્યના ખરા ખેરબાહુ અથવા હિતચિંતક પ્રધાન માનસિંહના મરણનો માયાળુ પ્રજાએ થોડા દિવસ હુડતાલ પાડી શોધ બતાવ્યો. ઘણાં લોકો આ ખનાવથી એટલાં ઈતરાજ થયાં કે ખેરપુરને છેઢી સલામ કરી, ઘરબાર મૂકી અન્ય સ્થળે નિવાસ કર્યો. શહેરમાં માત્ર, નહિ જેવી વસ્તી રહી. આ સઘળાંનું લવિધ્ય માઠાં પરિણામનો દિવસ સૂચવતું હતું.

✽ પ્રકરણ ચોથમું. ✽

राजपुत्रोर्तु पराक्रम ज्ञाने पलायन.

શિયાળો શરૂ થતા સખત ટાઢ પડવા લાગી, હિમા-
લયના પહાડો ખરકથી ઠંકારી ગયા. તે એ
આખા પ્રદેશમાં વહેતી નદીઓ બાંહે બરફથી
ખધાઈ ગઈ હોય એમ લાગતું હતું. જગત-
માના ઝાડો અને જમીન ઉપર સઘળે ખરક
ખરક થઈ રહ્યું છે, તે કુદગતે બાંહે સફેદ આકર બિછાવી
હોય એવો ભાસ પાડે છે.

હુમય્યા જાલમસિંહની સરદારી નીચે લડાડઓ પાતાને
ધધો ગલાવવા નીકળી પડ્યા છે. શુક્રમા પદર-વીથ મા-
ણસોને જોઈ કુમારોની ચોરી કરવા તથા તેમને જાળવવા
રાખ્યા હતા.

એક દિવસ મધ્યરાત્રીને સમયે તેઓ પોતાના ગિછા-
નામાથી બાગી ઉઠ્યા અને ન્હાસવાને તૈયાર થયા. રહુવીરે
કહ્યું, “મિત્ર! હાજ બહુ ચારો છે” આ જગલીઓ આ-
પણે આપેલો દારૂ પી નિશામા ચક્રવૂર છે ન્હાસવાને
આવો બીજો પ્રસંગ મળશે નહિ માટે ઉઠો, ચાલો તેમના
હથિયારો લઈ બાધીને ચાલ્યા જઈએ! સામા થશે તો
તેમનાં હથિયારવડે તેમનેજ કાપી નાખશું”

વીરભદ્રને આ વિચાર પસંદ પડ્યો ને રણવીરને તેની સમયસૂચકતા માટે શાળાશી આપી. બન્ને બિછાનામાંથી તુરત ઉઠ્યા. ને વચ્ચે પડેયાં. પછી જ્યાં જંગલીઓ દારૂ પી ઘેનમાં ચક્રચૂર પડ્યા હતા, ત્યાં ગયા અને શુપશુપ બેસું તો એક જણ ફરતો હતો ને બાકીના સર્વ નિદ્રાવશ હતા. તરતજ તેઓ ચોકી કરતા જંગલી ઉપર ઓચિંતા તૂટી પડ્યા ને કાંઈપણ બોલે, તે પહેલાં જમીનપર પટકી ચોઢામાં ફૂચે દઈ થાંભલા સાથે તેને બાંધી દીધા. ચાર-પાંચ જણાનાં હથિયારો લઈ લીધાં અને બીજાં લેતા હતા, તેવામાં પેલા ચોકીદારે મોંપરથી ફૂચે ખસેડી ધૂમ પાડી. આ સાંભળી જંગલીઓ ચોકીને બગી ઉઠ્યા. ભય છે તો રાજકુમારો હથિયાર લે છે ને પોરેગીર બાંધેલો છે. વિચારમાં તેઓ ઢિંબુદ બેવા થઈ ગયા.

રાજપુત્રોએ બોલ્યું કે,—‘બાલુ બગડી. હવે ન્હાસવાની તક રહી નથી; પણ બે પાછા શરણ થઈશું તો તેઓ વધારે બપતામાં રાખશે ને બુલ્લમ ગુબારશે.’

રણવીર બોલ્યો,—‘ભાઈ! બુલ્યો છે શું? આપણી પાસે હથિયાર છે. ચાલો કાપી નાખીએ.’

જંગલી બૂથ કંઈ પણ કરે તે અગાઉ એકદમ તેમનાઉપર તેઓ તૂટી પડ્યા. ઉઠીને લડવાને તૈયાર થાય તે પહેલાં બઠરાની પેઠે સાત જણને તલવારથી કાપી નાખ્યા અને બાકીના ઘૂણ ભેશમાં આવી સામા થયા. તેઓ તેમની

આસપાસ ફરી વળ્યા અને ઘેરી લીધા આટલું છતાં પો-
તાનું રક્ષણ રાજપુત્રોએ બહુ બહાદુરીથી કર્યું. પાત્ર-સાતને
નીચે પાછી, તેથી બાકીના નહાસી ગયા પછી બાધેલા પો-
રેગીરને એમજ રહેવા ફરિ મુદ્દામાંથી બહાર આવ્યા અશ્વ-
શાળામાંથી જે અશ્વ છોડી તે ઉપર સ્વાર થયા તે આખી
રાત જરા પણ થાક લીધાવિના જીવ લઈ પયે પહોંચ્યા

પ્રકરણ સત્તરમું.

રાજપુત્રોનો વિજય.

સ વાર પડી. ભાતુનો ઉદય થયો. તેણે પોતાનાં તેજોમય કિરણો પૃથ્વીની સપાટીપર ફેંક્યાં. સઘળે અજવાળું અજવાળું થઈ રહ્યું. આવળતે સદોહિત ધરદ્રુમય હિમાલયના ઝાડી-વાળા ઘીચ ભાગોમાં એ સુવાન ઘોડેસ્વારો ઝડપથી જતા જણાય છે, જેઓના મોં ઉપર ભયની છાપ છાઈ રહી છે.

લગભગ મધ્યાહ્ન થવા આંખો ઘેને ઘોડેસ્વારો સુંદર સરોવરની પાળે આવી પહોંચ્યા. તળાવ ન્હાનું પણ ઘણું રમણીય હતું. આરે પાસ લીલી ઝાડીવાળાં જંગલો તેની શોભામાં વધારો કરતાં હતાં. ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યા અને ઘોડાંક રાની ફળો તોડી આહાર કરવા લાગ્યા. જરા વિ-શ્રાંતિ લઈ પાછું પ્રયાણ શરૂ કર્યું.

એ કલાક ઘોર અરણ્યમાં આહ્યા બાદ એક મોટું જો-ગાન આંખું. ધરદ્રુ એટલું ઘણું છવાઈ ગયું હતું કે તેનો ઘેરાવો આશરે દોઢ માઈલનો છતાં સઘળે શ્વેતજ દેખાતું હતું. ચાલતાં ચાલતાં મધ્યભાગે આંખ્યા, તેવામાં સામેની ઝાડીમાંથી પચાસેક માણસોની ટોળી સામે આવતી જોઈ. તેમાં એક ઘોડેસ્વાર અને બાકી સર્વ પ્યાદા (પગપાળા) હતા.

આ જોઈતેઓ ગલરાયા એકે કહ્યું, —“ભાઈ વીરભદ્ર ! ગલરાઓ નહિ એતો લટાડને મોખરે ઘોડેવાર જાલમમિહ મગ્નુ કે મગ્નુ, પણ આપણે તેને તાબે તો નહિજ થઈએ ”

વીરભદ્ર—“રણવીર, હું ડરતો નથી ગમે તેમ થાય તેની કરી ધાસ્તી નથી, પણ મહાને વિચાર એવો છે કે હવે આપણે એમની નામેજ ઘોડા ઢોડાવીએ (ઉંચું જોઈ હાથ જોડીને) ઈષ્ટદેવ ! પશુપતેશ્વર ! તુ અમારૂં રક્ષણ કર ”

રણવીર—“નહિ ભાઈ એમ ન કરવું હુમણા આપણે એક મહાની ટેકરીપર છીએ ને તેઓ નીચે છે આવી બચાવ વાળી જગ્યા મૂકવી તેમાં સલામતી નથી ટેકરીપર હોઈશું તો કંઈ પણ બચાવ કરી શકશું માટે ખુદેકો ભરીએ અને લડવાને તૈયાર થઈએ ”

લટાડેટોળી પાસે આવી જાલમે તેઓ તરફ ફરીને ધુમ પાડી કહ્યું, —“ તાબે થાઓ, નહિ તો માર્યા જશે ”

રણવીર હિમતથી બોલી ઉઠ્યો, —“ મગ્નુ કે મગ્નુ, પણ અમે તમારે તાબે થઈશું નહિ જગલી મેઢાઓ ! રજપૂત મિહને શું કરનાર છે ? બકરાની પેઠે અમે તમને રેહસી નાખશું ચાલો તૈયાર થાઓ ”

આટલું કહી એક ગોળી ફેંકી, એક માણસ ઠાર વધ્યો

રણવીર તથા વીરભદ્રે એમ દશ-બાર શત્રુઓને ઠાર કર્યા છેવટસુધી હાથમાયી તલવાર ધોડી નહિ ને ઈષ્ટદે-

વનું સ્મરણ કરી લડવા માંડ્યું. પચાસ દુશ્મનો સામા છતાં આ એ રજપૂતોએ ખતાવેલી બહાદુરી જેવી તેવી નહિ ગણાય. વળી તેમના ઉપર પણ ઓછા ઘા પડ્યા નહોતા. થોડી વારમાં પાછળથી બંદુકોના બહાર થવા લાગ્યા અને લૂટારૂઓ પડવા માંડ્યા. જીલમ અજાયબ થયો અને પાછળ ફરી જોયું તો નેપાળેશ્વરની વહારના ૧૦૦ માણુ-સોની ટુકડી.

લૂટારૂઓ એકદમ ગભરાયા; તેમના હોસકોસ ઉડી ગયા. એટલામાં રણવીરની તલવારે જીલમના એ કટકા ઉઠાવ્યા ! એ જોઈ ખાડીનાઓ શવ લઈ નાઠા. મદદે આવેલી ટુકડીને લઈ રણવીર તથા વીરભદ્રે તેમની પૂઠ પકડી અને ઘણાકોને મારી નાખ્યા.

આ ન્હાની ટુકડીનો ઉપરી આગેવાન અમરસિંહ હતો. તેણે તરતજ વીરભદ્રને ઓળખ્યો અને થોડાપરથી ઉતરી સલામ કરી કહ્યું, — “કુમાર સાહેબ ! આપને આરોગ્ય જોઈ મને અતિ આનંદ થયો. અહીં અહીં વરસ થયાં અમે આપને શોધતા હતા. રાત-દિવસ જંગલે જંગલ અને ઠામે ઠામે ફરતાં ફરતાં માંઠમાંઠ આજ ઈશ્વરકૃપાએ આપનો મેળાપ થયો. ઈશ્વર આપને કુશળ રાખે. આપનો સદા જય જય થાયો.”

વીરભદ્રે હર્ષિત વદને કહ્યું, — “અમરસિંહ, જો આ વીર-જંધુ મને ન મળત તો તમે મને અંહી કદી જોત નહિ. સ-

ધણી સુક્રિત અને બહાદુરી એમની છે મહારે તમને એની
ઓળખાણ આપવી જોઈએ એ મહારા પિતાશ્રીના મિત્ર,
મિથિલાપુરીના સ્વર્ગસ્થ મહારાજ લક્ષ્મણસિંહના કુ-
માર રણવીરસિંહ છે ”

અમરસિંહે આનંદિત થઈ ઉત્તર આપ્યો, — “શુ સાહેબ
મહારાજ લક્ષ્મણસિંહજીના કુમાર ? જોહો ! ચાલો
ત્યારે તો બહુજ ખુશીની ણીના બની. (રણવીરને નમીને)
મને અત્યંત હર્ષ થાય છે કે આપના માતૃશ્રી મહારાણી
મંદોદરીબાઈનો અમને મેળાપ થયો છે તેઓ આપની
રાહ જોતાજ અમારા મહારાજ સાહેબને ત્યાં રહ્યાં છે
બધી હકીકત હું આપને પછી કહીશ હાલ તો આપ થાકી
ગયા હશે, માટે ચાલિયે ”

રણવીરે માતા મંદોદરીનો સંદેશો સાંભળી અતોષપૂ-
ર્વક ઉપકાર માન્યો. ચાલતાં ચાલતાં સર્વે ઉતારે પહોં-
ચ્યા હાખલ થતાજ એક ખેપીઆને ખુશાલીના બબર ક-
હેવા નેપાળેશ્વર મોકલ્યો રજની નિર્જમન કરી પ્રભાતે
રાત્ર્યધાની તરફ રવાને થયા

પ્રકરણ અઢારમું.

૨૬ ઉદયરત્નો ઉત્સાહ. ૬૭

પાળનું રાજ્યનગર કૈલાસપુર, સુંદર લીલોત-
રીથી ભરપુર, ઝરફથી ઢંકાયેલા અને ઉંચા આ-
કાશ સાથે ઢોકિયાં કરતા પહાડોની વચ્ચે નિર્ભય
સ્થાનમાં આવેલું છે. આ અતિ શેનકદાર અને વિશાળ
શહેરના રક્ષણમાટે છ મજબૂત ડુંગરાઉ કિલ્લા અને ફરતી
ઢિલેખંદી કરવામાં આવી છે. દેહીપ્રમાન દેવળો, ખંગ-
લાઓ અને હવેલીઓથી તથા વેપારની આબાદીથી શ-
હેરની રિદ્ધિસિદ્ધિ પણ સારી પેઠે જોવામાં આવે છે. શ-
હેરના ઘડમાંજ વેનગંગા નામે પવિત્ર નદી વહ્યા કરે છે ને
વાવ-તળાવ વગેરે નાનાં-મોટાં જલાશયો પણ આસપાસ
શેલા આપી રહ્યાં છે.

આ નગરી ઇંદ્રની અમરાપુરીને પણ ભૂલાવે તેવી ભવ્ય
હતી. ઘણાં રમ્ય અને આંખને આનંદ ઉપજાવે એવાં
ફળ-ફુલાદિકના બગીચાઓ તેમાં હતા. ગામમાં ચોસઠ
ચૌટાં અને દરેક ચોકની વચ્ચે વિશાળ જગ્યામાં બગીચાની
રચના પણ મનમોહક બની હતી.

શહેરના મધ્યભાગમાં “રામવિલાસ” નામે બાગ ધ-
ણેજ રણિયામણો હતો. તેમાં ચિત્ર વિચિત્ર ઝીણી કોત-

રાણીથી લરપૂર એક વિશાળ મહેલ શોભી રહ્યો છે આ મહેલમાં ને પાળાપીંચ મહારાજ ઉદયરત્નનો નિવાસ હતો. કુમાર વીરભદ્ર યુમ થયા પછી તે કોઈ દિવસ પણ મહેલથી બહાર નીકળ્યો નહોતો. વૃદ્ધ રાણી ઇંદુમતી પણ તેની સાથે શોકમગ્ન રહેતી હતી. સતાપવડે ઢપતીની કાયા કાષ્ઠવત્ બની ગઈ. લગભગ ત્રણ વર્ષ થયા કુંવરનો વિયોગ થયો હતો. પુત્રવત્ પાળેલી પ્રજા એટલી તો સ્વામિભક્ત હતી કે તેપણ રાજના દુઃખે દુઃખી દેખાતી હતી.

નિલના નિયમપ્રમાણે આજે પ્રભાત થતા ગદના દરવાજા ઉઘડ્યા અને લોકો પોતપોતાને ઉઘમે લાવ્યા કેટલાક વેપારીઓએ પોતાની દુકાનો ઉઘાડી અને કેટલાકો ઉઘાડે છે, એટલામાં દશ-બાગ ઘોડેસ્વારે પૂર ભેશથી રાજમહેલ તરફ આવ્યા લોકો ચકિત થઈ તેમના તરફ ભેવા લાવ્યા પહેરવેશપરથી અનુમાન કર્યું કે — ‘કોઈ લજ્જતરી માણસો છે’ મહેલયામે જઈ તેમના ઉપરી અમલદારે દરવાજાને કાંઈ કાનમાં કહીને પછી કહ્યું કે — ‘મહારાજ આહિમને ખબર કરે થોડીવારમાં તે અંદર જઈ પાછો આવ્યો.

પહેલે માળે કેાતરકામવાળા વિશાળ હીવાનખાનામાં, કેાચપર રાજ, રાણી તથા મંદોહરી બેઠેલા છે. શોક કરવાથી તેમના શરીરો સૂકાઈ ગયા છે. અમલદાર હીવાનખાનામાં ગયો અને હાથ ભેડી ઉભો.

ઉદયરત્ન—“કેમ બલભદ્ર ! શા સમાચાર છે ? કંઈ ખબર અંતર ?”

બલભદ્ર—“ સાહેબ ! કુમારસાહેબ અમરસિંહજીને મળ્યા છે. સઘળા આ તરફ આવવા નીકળ્યા છે અને આવતી કાલસુધી ઈશ્વરનો હુકમ તો આંહી આવી પહોંચશે. આપને ખબર કરવા આગળથી મને અહીં મોકલ્યો છે. વધારે ખુશી થવા જેવું એ છે કે આપના પરમ મિત્ર સ્વર્ગવાસી મહારાજા લક્ષ્મણસિંહના કુંવર રણવીરસિંહજી પણ કુમાર-સાહેબની સાથે છે.”

વૃદ્ધ રાજા-રાણી તથા દુઃખી મંદોદરી સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યાં, અને પવિત્ર પ્રેમનાં અશ્રુ વહ્યાં. આ ખુશાલીની ખબર લાવનારને ઇનામ ઠાળલ હિરાનો હાર આપ્યો; તેમજ સાથેના ઘોડેસ્વારોને પણ મનગમતાં ઇનામો આપી પ્રસન્ન કર્યા.

પ્રકરણ આગેણીશમું.

કૈલાસપુરીમાં આનંદાસવ.

રબદ્રના કુશળ સમાચાર સાંભળી ઉદયરત ખડું
આનંદમાં આવી ગયો આખો મહેલ ગણગારવા
માડ્યો ને શહેરમાં ખુશાલીની સાકર વહેતી
નોકરોને ઇનામોથી અને સાધુ-સતોને મિષ્ટા
ન્નથી સતુષ્ટ કર્યા. પ્રભાતે પણ ઘણો આનંદ થયો આખા
શહેરમાં ધામધૂમ આલી રહી લોકો સારાં સારા વસ્ત્રાભૂષ
પણુ ધારણુ કરી ફરવા લાગ્યા રાત્રીએ પણ દીવાળીની
પેઠે દીવા કરી આનંદોડ્ડગાર દર્શાવવા માડ્યો

રાજપુત્રોની સ્વારી નગર નજીક આવી પહોંચી સામૈયુ
કરી મહારાજા તેમજ આગેવાન સદ્ગૃહસ્થો તેમની લેગા
ગયા ફરતી મહારાજાની સ્વારી નેહ, વીરભદ્રે પોતાની
સ્વારી ઘોડાવી ઘોડીવારમાં મહારાજાની સ્વારી પામે
આવી કે વીરભદ્ર અને રણવીરસિંહ પગે ચાલી ગળની
સામા ગયા લશ્કરીઓએ અને નગરવાસીઓએ તેમને
ખુશાલીના શબ્દોથી વધાવી લીધા ખુમારને આવતો નેહ
ઉદયરત હાથી ઉપરથી ઉતર્યો, ખુમારે તેને ઘણાજ સ્નેહ-
ગર્વક મુણામ કર્યા, વૃદ્ધ ગબ્બ તેજ પ્રમાણે અત્યંત ભાવ-

સહિત લેટયા. બહુ દિવસના વિયોગને લીધે પિતા-પુત્રનાં નેત્રો હર્ષનાં અશ્રુથી ભીનયાં.

રણવીર તરફ હાથ કરી રાજકુમાર બોલ્યો, —“ પિતાજી ! આ મહારા પરમ સ્નેહી છે. આપ મને અત્યારે અંહી જુઓ છો તે એમના આતુર્ય અને બાહુબળના આધારે; નહિ તો હું આપનાં દર્શનનો લાલ પામત નહિ. આ વીર પુરુષ આપના પરમ મિત્ર સ્વર્ગસ્થ રાજા લક્ષ્મણસિંહજીના કુંવર રણવીરસિંહ છે.”

ઉચ્ચરણ રાજી થયો અને રણવીરને છાતીએ દાબી બોલ્યો, —“ ભાઈ ! તમારા આવવાથી અમો સર્વેના આનંદમાં વધારો થયો. તમારાં માતા મેઘની પેઠે તમારી રાહ જોય છે. તમારા બાહુબળ અને બુદ્ધિકૌશલ્યવિશે સાંભળીને હું બહુ પ્રસન્ન થયો છું. (વીરભદ્ર તરફ વળીને) “ પુત્ર ! હવે નગર તરફ ચાલો. તમારાં માતાને મળો.”

લશ્કરના અને પ્રજાના હર્ષોદ્ગાર વચ્ચે વીરભદ્ર અને રણવીરને રાજાએ પોતાની સાથે હાથીપર બેસાડ્યા. પછી સ્વારી નગર તરફ ફરી.

કૈલાસપુર નજીક આબું. દરવાજાથી દરબારી મહેલસુધી, લોકોની મહોટી મેઘની સ્વારી જોવા આતુરતાથી એકઠી થઈ હતી. લગભગ ત્રણ વર્ષ પોતાના લવિષ્યના ગાદીપતિને પાછો ફરેલો જોઈ, લોકો હર્ષથી જાણે ઘેલાં બની ગયાં હોય એવાં લાગતાં હતાં. સ્વારી શહેરમાં દાખલ થઈ કે “ જય જય” ના ખુશાલી ભરેલા શબ્દો તેઓ ઉચ્ચરવા લાગ્યાં.

આસપાસના ઘરોમાંથી સ્ત્રીઓ આનહિત વદને સ્વારી
જેવા ઉભી હતી, તે હાથીની અબાડીપર કુલો વર્ષાવતી
મંગળ ગીતો ગાવા લાગી મહેલસુધી પહોંચતાં આખી
અબાડી કુલથી લગઈ ગઈ

મહેલમા પ્રવેશ કરતા રાણી સુંદરમતિ તથા મંદોદરીએ
અને રાજપુત્રોને વધાવી ઓવારણાં લીધા રાજપુત્રોએ
માનપૂર્વક નમન કર્યું ને ભાવસહિત માતાને ભેટી પડ્યા.
વૃદ્ધ રાણી સુખશાનિથી પાછા આવેલા પુત્રને જોઈ હર્ષના
આસુ વર્ષાવવા લાગી એટલામાં વીરભદ્રની બહેન નેપાળે-
શ્વરની કુવરી અંપકમાલિની જે અપાના જેવા સુદર વર્ણની
હતી, તે પણ આવી ભાઈને પ્રેમથી વધાવી ઓવારણાં લીધા
તેણે નમન કર્યું અને રણવીરની હકીકતથી વીરભદ્રે તેને વાકેફ
કરી રણવીર આ મોહના સુદરીને જોઈ પ્રેમવશ થયો અને
“આવી અર્ધાંગના પ્રાપ્ત થાય તો કેવું સારૂ ?” એવી કલ્પના
કરવા લાગ્યો રાજકુમારીનું ચિત્ત પણ તેનાપર ચોટયું ને
પરસ્પર પ્રેમબીજ રોપાયું થોડીવારમા બન્નેએ માનસિક
રીતે લક્ષની પવિત્ર ગાંઠથી સસારનું અલૌકિક સુખ મેળ
વવા આશા બાધી.

ચતુર રાણી સુંદરબા આ નિર્દોષ ચેષ્ટાથી અક્રિત થઈ.
જોડી યોગ્ય જોઈ પોતાના મનમા એ જોડનાં લક્ષ કરવાનો
નિશ્ચય કર્યો વૃદ્ધરાજને હકીકત જણાવતાં ખુશીથી તેણે
અનુકૂળ મત આપ્યું અને બીજે દિવસે દરબાર ભરી કુવ-
રીના લક્ષ રણવીર સાથે કરવાનો નિશ્ચય કર્યો

પ્રકરણ વીશમું.

શ્રી પુશાલીની દરબાર. ૬૩

રાજમહેલને પહેલે મજલે કચેરીના દીવાનખાનામાં આજે દરબાર ભરાવાની હતી. આખા મહેલને તેમજ કચેરીને સુશોભિત રીતે શણગારવામાં આવ્યાં હતાં. જરીથી ભરેલા ખૂટાવાળો મખમલનો લલકાર ગાદીએ દીવાનખાનામાં બિછાવ્યો હતો. દરબારને એક છેડે વચ્ચેવચ્ચ હંસના આકારનો સોના-રૂપાનો હિરા-માણિક જડિત ઘણો સુંદર અને મૂલ્યવાન તખ્ત શોભતો હતો. દીવાનખાનાની ભીંતોપર નાનાપ્રકારનાં સુંદર ચિત્રો, રાજ-મહારાજ અને પ્રતાપી સ્ત્રી-પુરુષોની છબીઓ, તખ્તાઓ, બેનારના મનને આશ્ચર્ય પમાડે તેવાં હતાં. રંગ-બેરંગી હાંડી, ઝુમ્મર, ગોળા તેમજ બારીએ બારીએ ટાંગેલી ધ્વજ-પતાકા વગેરેથી દરબારની શોભા એવી બની રહી હતી કે કોઈ કુશળ ચિત્રકાર અથવા વિદ્વાન કવિની કલમને શોભા આપે.

તખ્તની એક બાજુએ અમાલ્યમંડળ, ખંડિયા રાજાઓ, ગરાસીઆઓ, લાચાતો અને બીજા બાજુએ શ્રીમંત વેપારીઓ બેઠેલા હતા. આખી દરબાર ચિત્તર થઈ ગઈ હતી.

મહારાજ ઉદયરત્ન, તખ્તપર બેઠા. તેની પાસેના

મહાના તબતપર કુમાર વીરબદ્ધ અને રણવીરનિહને બે-
નાડ્યા સલાજનોએ ઉભા થઈ મહારાજને માન આપ્યું.

શુભ થયેલા કુમારનો પત્તો મળવાથી સભામંડળે મહારાજને અલીનદન આપ્યું અને નજરાણા લેટ કર્યા. પછી નાચ-રગ શરૂ થયો, તે પૂરે થતા વાગનાઓને પારિતોષિક આપી વિદાય કરી.

ત્યારબાદ મહારાજએ ભાષણ કરતા કુમારને છોડવવા માં મંદક કરવામાટે રણવીર અને અમરનિહનો અતિ ઉચ્ચ દાર માગી કહ્યું, — “આ પ્રતાપી યુરુષને તમે ઓળખતા નહિ હશે. મહાગ પરમ મિત્ર મિથિલાપુરીના સ્વર્ગવાસી મહારાજ લક્ષ્મણસિંહના આ કુળપ્રીયક કુમાર રણવીરનિહ, એના ઉપકારનો ગદલો કેઈ પણ રીતે આપણાથી ઘણી શકે તેમ નથી. તોપણ હું મહારી કન્યા સંપત્તિના લિની તેને પરણાવું અને ગોરખપુર પરગણુ કાયન્તમા આપુણુ, એટલુંજ નહિ પણ તેમનું દુશ્મનોને હસ્તક પાચેટું રાજ્ય પાણુ મેળવી આપવાનું હું પણ લઉં છું.”

આ પછી જોષીમહારાજને તેડાવી વ્રતપચમીને દિવસ લગ્નનું સુદર્ત નિર્ધાર્યું. જોષીને સુવર્ણ દક્ષિણાદિ આપી હર્ષસહિત મના વિમર્જન કરવામાં આવી.

પ્રકરણ એકવીશમું.

અમાલપુત્રીપર ઘોર આપત્તિ.

મ

નોરમાનું હરણ થયે આવ લગલગ ત્રણ માસ થવા આવ્યા. એકવાર રાત્રી સમયે તે બિ-
આરી ઇશ્વરનું સ્મરણ કરતી બેઠી છે, એવામાં
વિષયવશ હરિહર દુષ્ટ વાસનાથી તેની પાસે આવ્યો.
કામના આવેશમાં તે બોલ્યો, — “ઓ મનહર મૂર્તિ !
મહારા હૈયાના હાર ! જીવન પ્રાણ ! તું આટલો બધો
શોક ના કર; પરિતાપથી તારું કુસુમવત્ કોમળ અંગ
જાણે અસિથી કરમાતું હોય એવું બની ગયું છે. ખ્યારી !
આજ ત્રણ માસ થયા હું તારા સુખને માટે તલસું
છું; કલાવાલા કંઈ છું, વિનવું છું; પણ તું મને પ્રેમ દ્રષ્ટિયે
નિહાળતી નથી ? જરા રહેમ કર. એકવાર હસીને તું
મહારી સાથે મધુર ભાષણ કર; મેં જે કાંઈ કર્યું છે, તે તા-
રાજ હિતવાસ્તે. સુંદરી ! હું તને મહારી સાથે લગ્ન કરવા
લાવ્યો છું. આ સઘળું રાજપાટ તારૂંજ છે. હું ઇચ્છું છું
કે તું રાજવૈભવ લોગવી સુખી થા. સમજ; વધુ વિચાર
માંડી વાળ અને મહારી સાથે લગ્ન કરવાને કબૂલ થા. હું
તારા ભાઈને પ્રધાનની પદ્વી આપી નિહાલ કરીશ. તારા

ઘરમા શુ સુખ છે ? ત્યાંનુ દુઃખ ખમવાને તારૂ કોમળ અને લાવણ્યયુક્ત શરીર હવે બિલકૂલ યોગ્ય નથી તારા જેવાં રમણીય રત્ન તો રાજમદિરેજ શોભે શું રાજહસિની કાગની કોટે મ્હાલશે ? નહિ નહિ, એ યોગ્યજ નહિ મ્હારો મનહર જનાનો શોભાવવાનેજ તુ જન્મી છે ખ્યારી ! મ્હારી મરણને માન્ય કરી સુખી થા ”

અનોરમા તિરસ્કારયુક્ત દૃષ્ટિથી બોલી —“ અરે ? તમે આ શુ ઉચ્ચારો છો ? પિતાતુલ્ય રાજાની હુ તો એક પુત્રી ગણાઉં આવા વચન તમારા મુખમાં છાજે નહિ જે રાજા પ્રજાપત્યે વિષયદૃષ્ટિથી બોલે છે, તેનું પરિણામ અત્યંત નહાડૂ આવે છે માટે જો રાજા મ્હારૂ માન ને હુદ્દ ઇન્છા છોડી દે નહિ માને તો જરૂર તારાપર ન્યાયી ઇશ્વરનો કોપ એકદમ ઉતરી પડશે ને તારૂ મર્થસ્વ લણુવારમાં નાશ પામશે ”

હરિહર ઠાવડુ મોડુ રાખી બોલ્યો,—“જો અશીવદની ! સુદરી ! આ વખતે મને શીખામણો સાલળવાની બિલકૂલ ઇન્છા નથી, તેમજ તારા આપથી માડૂ મન કપડુ નથી ખુશીથી મ્હારી ઇન્છા નહિ સ્વીકારે તો પરાણે પણ હુ મ્હારૂ ધાર્યું કરીશ. માટે મધુરી ! બહેનર જેવ છે કે તુ તારી વાસ્ત્યાતુગી બાબુચન મૂકી, પ્રેમપૂર્વક મ્હારી સામુ જો ફરીથી હુ તને ચેતવુ છું કે છેવટ બેરબુલમથી પણ હુ મ્હારૂ ધાર્યું પાર પાડીશ, માટે લગાર વિચાર કર અનોરમા !

તારાપર મ્હારા મનની પૂર્ણ મમતા હોવાને લીધે હજી હું તને એક માસની અવધિ આપું છું. ”

આટલું કહી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અમાલપુત્રી અતિ અકળામણથી તુરત તો મુક્ત થઈ, પણ શિયળનું શી રીતે રક્ષણ કરવું, તે માટે તેના મનમાં અનેક ચિંતા થવા લાગી. છેવટ ઈશ્વરપર વિશ્વાસ રાખી, પાપી હરિહરને હજારો શ્રાપ દેતી નિદ્રાવશ થઈ.

—શ્રી પ્રકરણ બાવીશમું—

—શ્રી રણવીરનાં લક્ષ્મી—

સતપચમીના મગળ દિવસને હવે ચાર દિવસ
આકી રહેવાથી કૈલાનપુરમાં મોટી ધામધુમ
ચાલી રહી છે પ્રભવર્ગ આનંદમય છે લોકો
ચોટા ધનુર અને ધરબાર શણગારે છે વાચનાર । વિ-
હિત હશે કે રાજકુમારી અપકમાલિનીના લગ્નનું શુભ સુ-
હૃત નહીં આવવાથી આ સર્વ તૈયારી થાય છે

રાજમહેલ માં મોટો મડમ બાથવામાં આવ્યો છે
મોનેરી પડકા, બાલરો, કિનખાખના ગાદી-તકિયા અને
મખમલની જરી-ખૂટાવાળી જાજમ ખિછવી છે વહુ
ગજ-ગણીના મનમાં હર્ષ માતો નથી પુષ્કળ પૈસા ખર્ચી
લગ્નસમારણ કરવામાં આવ્યો છે આખા નગરને દેવતા-
પતાકાથી ગણગારવામાં આવ્યું છે દર ગત્રીએ પ્રકાશિત
રાશની થાય છે, ગરીબોને છૂટે હાથે પૈસા વહેંચાય છે અને
નિત્ય પ્રદાસોજ થયા કરે છે લગ્નના મગળ પ્રસંગનો લહાવો
લેતા શ્રીમાન રાજાએ સપત્તિનો સારી પેઠે વ્યય કર્યો

લગ્નસુહૃતને દિવસ મધ્યાસમયે દબદબાલરી ન્વારી
નીકળી મોખરે ઢોલ, ત્રાસા, ગરજાઈ વગેરે વાજાનોના
ગંભીર નાદો થવા લાગ્યા તેની પાછળ ઘોડેસ્વાર, પાયદળ

વગેરે પલટણા બંદુકોના બહાર કરતી હતી; રંગ-બેરંગી મનોહર આતશબાજી તથા દાડખાનાનો ઉપયોગ પણ મહોટા જથ્થામાં થતો હતો. રાત્રી, અમાત્યમંડળ તથા મહાજનના લોકો પાછળ, ચતુરાઈથી શણગારેલા એક વિશાળ ગજરાજ ઉપર સોના-રૂપાના રત્નજડિત હોદ્દામાં સુશોભિત પોશાકમાં સજ્જ થયેલો કુમાર રણવીરસિંહ બિરાજતો હતો. તેની પાછળ સુંદર રેશમી પડદાવાળા રથો ને છેલ્લે ખાસ-પાયગાના સ્વારો આવતા હતા.

વાણંત્રોના ઘોષથી આખું શહેર ગાજી રહ્યું હતું. આ સુશોભિત સ્વારી જોવાને રાજમાર્ગ તથા મુખ્ય બનારમાં લોકોનાં ટોળેટોળાં ઉભરાઈ જતાં હતાં. સ્ત્રીઓ બારી-બાળીમાંથી જોવારણાં લેતી પ્રુલેઃ વરસાવતી હતી. ખુશીમાં આવેલા લોકો “જય જય જય” બણતા અંતઃકરણપૂર્વક આશીર્વચનો ઉચ્ચરતા હતા.

સ્વારી ફરતી ફરતી હરબારગઢના રંગમંડપ આગળ આવી. રણવીર હાથી ઉપરથી ઉતર્યો. માતા મંદોદરીએ તેને હર્ષથી વધાવ્યો, શાસ્ત્રવિધિથી રણવીરનાં લગ્ન અંક-માલિની સાથે થયાં. આખું કૈલાસપુર ઉલ્લાસથી અપ્રુલ્લ થયું. શહેરમાં મીઠાઈઓ વહેંચાઈ અને સઘળે જયજયકાર થઈ રહ્યો. વૃદ્ધરાજાએ સુત્રીનાં લગ્ન પૂર્ણ લાડકોડથી કર્યા અને તે બહાને હબારો ગરીબોને અન્નવસ્ત્રાદિથી તૃપ્ત કર્યા.

એમ આ વાર્તાના નાયક રણવીરનાં લગ્નસમારંભનો પ્રસંગ નિવિઞ્ઞે પરિપૂર્ણ થયો.

—શ્રી પ્રકરણ ત્રેવીશમું—

—શ્રી પાપની પરિસીમા—વજ્ર પુત્રનો વધ!—

આં ખના પલકારાની પેઠે, સુખી માણસનો એક માસ ત્વરાથી આઢ્યો જાય, પણ હુ ખી મનુષ્યને તો એક ઘડી, વર્ષ જેવડી વિષમ અને દોહિલી થઈ પડે છે. અમાત્યપુત્રી મનોરમા ચિંતા કરતી કા-
લવતુ એવી બની ગઈ કે તે મનોરમાજ નહિ હરિ-
હરે આપેલી એક માસની સુઠત આજે પુરી થાય
છે રાત્રી ધણી ગઈ, પણ તે ચિંતાતુ અખળાને એન
પડે નહિ બાપડી ઉંડા વિચારમાં પડી હોય એમ લાગ-
તું હેતુ —“ઓ સર્વનુ રક્ષણકર્તા જગત્પિતા! ઓ માત
અમે! તમે આ વિષયાધના પાશમાંથી મને ઉગારો હું
એ કાળસુખની જાળમાંથી શી રીતે છૂટી શકીશ? માણસી
અધિક જિયજનુ રક્ષણુ ગી રીતે થશે? શુ આ અઘાપિ
શુદ્ધ રહેલુ શરીર, પરપુરુષના સ્પર્શથી હવે અપવિત્ર—અહ

*(દાહો.)

સુખ સાથે લાગે સદા, દુખ લગી ન ખમાય,
સુખના સો વર્ષો વિતે, દુખની ઘડી ન જાય

કહાનકાવ્ય

થશે ?! નહિ નહિ, તેમ કદી નહિ થવા દઉં. એકવાર મરવું તો છેજ, ત્યારે કલંક લઈ શામાટે મરવું ? મ્હારે હવે નીચના પાશમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ શોધવો જોઈએ; નહિ તો ઉગરવાનો એકે આરો નથી. હું મરીશ પણ એ પાપીથી પતીત નહિ થાઉં. શું ક્યાણુ ઇશ્વર સતીત્વનું રક્ષણ નહિ કરે ?! પણ અરે ! એ ચંડાળના હાથમાંથી કેમ છૂટાશે ? એની સખત ચોકીમાંથી ન્હાસવુંજ ઘણું કઠણ છે. મ્હારી હવે હિંમત રહેતી નથી. મરવા શિવાય ઉપાય નથી.”

મનોરમા એમ મનમાં ને મનમાં અનેક તર્ક—વિતર્ક કર્યા કરે છે, તેટલામાં બારણે થતાં પગલાંનો શબ્દ સાંભળી બોલી:—“અરે ! કાળ—ચંડાળ આવી પહોંચ્યો ! શિવ ! શિવ ! શિવ ! અનાથના નાથ ! સતી પાર્વતી ! માફ રક્ષણ કરો. તમે મ્હારી બહારે આવો. હું તમારેજ શરણુ છું.”

હરિહર દળદળાથી એકદમ બોરડામાં આવ્યો ને બોલ્યો:—“સૌંદર્યદેવિ ! ખ્યારી મનોરમા ? આવે તારો એક માસનો વાયદો પૂરો થયો છે. તે સંપૂર્ણ વિચાર કર્યો હશે. હવે કશીપણુ આનાકાની વગર લગ્ન કરવાની હા પાડ અને કારાગૃહમાં પિડાતા તારા દુઃખી ગંધુને બચાવ.”

મનોરમા—“હે ભલા ને ડાહ્યા ભૂષ ! મને ક્ષમા કરો. ઇશ્વરે તમને પ્રજના પિતા બનાવ્યા છે. તમે રક્ષકપિતા થઈ ભક્ષ કરવા તૈયાર થાઓ એ કેટલું વિપરીત ?! પુત્રી તરફ વિષયવાસનાથી જોવું એ પણ મહાપાપનું કૃત્ય છે. શું ઇશ્વરે આપને સાહેબી કે સુખસંપત્તિ આપી છે તે આમ

અનીતિ કરવાને? જરા ધમરથી કહે અને પાપકર્મથી અટકે. મનને તાણે થવા કરતાં તેને મારી તમારે તાણે કરે. અને શત્રુરૂપ ઇદ્રિયેને આધીન રાખે. પરસ્પરીમાં પાપ-પ્રતિદિ રાખી કાણુ સુખી થયું છે અને કોની પ્રતિષ્ઠા રહી છે? વિચારે કે મહા અભિમાની અને લોકાના નૃપતિ શાવણુલુ ચૌદ ચોકડીનું રાજ્ય શાથી ગયું? કૌરવકુળનું નિકળન શાથી નીકળ્યું અને કીચકેનો શાથી નાશ થયો? અદ્ય સુખમાટે સ્વર્ગનું અભય સુખ ખોઈ, હાથે કરી રવરવ નરકના અધિકારી શામાટે ચાલ્યો છે?!

કામાધ હરિહર ડાળા કાઢી હમલાર બોલ્યો.—“ચકા-ળીયી! તારી કપટઆતુરી અને ચેનખાણુ જવા કે તારાપર રહેમ લાવી એક માસની સુદૃઢ આપી, તેનો આ બહલો અને ઉત્તર? જરા વિચારીને બોલે હજી વખત વહી ગયો નથી. માતુની! માન, નહિ તો મ્હારી મુરાદ જોર-જીલમથી ખર લાવીશ ને પાછળથી તું પરત્તાઈગ હજી એક કલાકે વિચાર કર.”

“(છપી.)

તરુનિ કાળ મુવીર, મિહત બવ બન બન રોવે,
તરુનિ કાળ લગેસ, મીસ દન અપને ખોલે,
તરુનિ કાળ કેનચ, કલ નીકલત નીને,
તરુનિ કાળ સુરપતિ, આપસિર અપને લીને
ચણાનન બધે એ તરુનિવે, મદન કાઠ તક દહી,
કબિ ગદ કહેરે તમનિચે, મોનટિરી પત ના ગઈ

સાહિત્યસંગ્રહ

એમ કહી ચાલ્યો ગયો. થોડીવારે દુષ્ટ સલાહકાર કૂર-
સિંહ તથા એક સિંપાઈ સાથે આવ્યો. તેમને બહાર ખીજ
ઔરડામાં રાખી એકલોજ અંદર જઈ કહેવા લાગ્યો,—“ શું
નિશ્ચય કર્યો ? જલદી કહી દે. ”

મનોરમા દયામણે મહેરે બોલી,—“ લલા ભૂપતિ ! દયા
કર દયા કર. ”

હરિહર—“ શાની દયા બધા ? અમે સમજતા નથી; ચાલ
તામે થાય છે કે નહિ ? ” એમ બોલી તેની તરફ વળ્યો.

શિયળનું રક્ષણ કરવા સુશીલ મનોરમા થોડે દૂર ખસી,
શુરસાથી બોલી,—“ દુષ્ટ ! ખબરદાર, પાસે આવ્યો તો આ
દેહ પડીજ સમજજે. હું મરીશ, મારીશ, શ્રાપ આપીશ,
પણ તારી નીચ માગણી માન્ય કરીશ નહિ. ”

હરિહર પાછો હઠી બોલ્યો,—“ તું નહિ માન, કેમ ?
જેઊં છું કે ક્યાંસુધી નથી માનતી ? તારા લાઈ તારી
આગળજ કમોતે મરશે. કૂરસિંહ, અંહી આવ. ”

કૂરસિંહ “ છ હજુર ” બોલતો દાખલ થયો ને નમન
કરી ઉભો. લંપટ રાબચે હુકમ કરી કહ્યું,—“ બાચો આ
હઠીલીના લાઈને કારાગૃહમાંથી અંહી લાવો. ”

કૂરસિંહ હુકમ સાંભળી ચાલ્યો ગયો. મનોરમા લગાર
કરી, પણ હિંમતથી બોલી,—“ તુચ્છ વિષયસુખના તરસ્યા
કામી ! તારી અધમ ધારણા પાર ન પડવાનું વેર મરજી
હોય તો મને મારી-કાપીને લે; પણ ઓ દુષ્ટ ! મહારા નિ-

દોષ બાધવને વિના વાંકે શામાટે મારે છે ? આ કશુંક જી-
હગીમા તું તારી ગમે તેટલી સત્તા વાપર, ગમે તેટલો જી
લભ કર અથવા ગમે તેટલું પાપ કર, પણ છેવટ તું
ટકવાનો નથી મત્વનો અહીં નહિ તો આખરે ત્યાં તો
જય છેજી ! ”

એટલામા નરપિશાચ કૂરસિંહ બે ત્રિપાઈઓસાથે અમા-
ત્યપુત્ર રણમહેને સખત બેઠી જડલ સ્થિતિમા ધમડી
લાગ્યો. ક્રમાધ હરિહરે તે બિચારાની છાતીપર હાત
મારી, તલવાર મ્યાનમાથી કહાડી, તેના માથાપર ફેરવી ઘો-
લ્યો, —“ મનોરમા ! છેલ્લીવાર હું તને કહું છું કે જો આ
તારા લાઈનો જીવ ઉગારવો હોય તો તાબે થા ”

૨૬લી આંખે, બે હાથ ભેડી સીનતાથી કહ્યું, —“ રાજા !
દયા કર, રહેમ કર. આટલો દુષ્ટ ન થા અમને વધુ ત્રાસ
નહિ આપતાં હવે જવા દે પગ્મેશ્વર તારૂં સારૂં કરશે ”

હરિહર—“ અરે ! હમણાં એને કાપી નાખુ છું, નહિ તો
માની જા મિહિ રીતે શરણ નહિ આવે તો આ દુનિયામા
રહી શકશે નહિ ”

મનોરમા આંમુથી લિજાઈ ગયેલા મુખને હાથવની
હાકતી, ડમકતી બોલી, —“ મહારા માટે આ નિર્દોષનો જીવ
શામાટે લેવા તત્પર થયો છે ? ”

પોતાને કાવતુ વિચારી, દુષ્ટ હરિહરે કૂરસિંહ સામે ન-
જર કરી કૂંગિહે હસીને આજનો ઇસારો કર્યો આથી

તે બીજાવાર બિચારા રણમહાની છાતીપર ભેરથી લાત મારી બોલ્યો,—“હવે તારું ડહાપણ જવા દે. ભાઈને વ-હાલો હોય અને તારે તેને ઉગારવો હોય તો સઘળી સ્ત્રી-હઠ ને સ્ત્રીચાતુરી મૂઝી શરણ થા.”

‘અંધુને બચાવવાનો એકે ઉપાય નથી,’ એમ વિચારી રણમહા સાસું ભેઈ રહતી રહતી મનોરમા બોલી,—“વહાલા ભાઈ! વીર રણમહા! હું કેવળ નિરુપાય છું. તને બચાવવાનું કાંઈપણ મહારાથી બનતું નથી, તેમાટે તું મને ક્ષમા કરજે. હું મરવાને તૈયાર છું, પણ આ હત્યાગ્ય! નથી મારતો કે નથી મુક્ત કરતો. ભાઈ! તું નચિત રહેજે; હું મહારો દેહ કદી અપવિત્ર કરીશ નહિ, પણ આ સઘળું ઉપાસન મહારે લીધેજ ઉભું થયું છે, તે માટે હું ખરેખર ખેદિત છું”

કેહબાનામાં ખૂબ માર ખાઈ ખાઈ બોખરે થઈ ગ-યેલો રણમહા ધીરે ધીરે આંસુ સારતો બોલ્યો,—“વીર ભ-ગિની! તે ક્ષત્રાણીની ખરી ટેક બળવી પતિવ્રતનું રક્ષણ કર્યું, તેમાટે મરણની છેલ્લી દશાએ પહોંચતાં પણ મને શાંતિ વળે છે. મરવાથી હું મુક્તિ ડરતો નથી. ધન્ય છે તારી હિંમતને અને સુદ્ધિને! તે ક્ષત્રીકુળને કલંક આવવા દીધું નથી ને આવવા નહિ દે, એવી મને તારી પૂર્ણ ખાતરી છે. બહે-નને માટે, તેનાં શિયલ રક્ષણ માટે, તેની ઉચ્ચી ટેક માટે, ને છેવટ તેના પવિત્ર ધર્મમાટે, હું જુશીથી મહાઈ લોહી રે.

ડીસ બહેન ! તુ જરાપણુ ખેદિત થતી નહિ આ અધોર
કર્મ કરનાર પાપીઓને, સર્વશક્તિમાન ઈશ્વર તેનો પૂરતો
બાંહેલો આખ્યાયિના કહી નહિ રહે ।

હરિહર—“ બચ્ચા રણુમહા ! હજી તે મરેના હાથ જોવા
નથી ફાકટની કિમિયારી શામાટે કરે છે ? જીવ બચાવવો
હોય તો તારી બહેનને સમજાવ, નહિ તો હમણાં જ તને
કાપી નાંખુ છું ”

રણુમહા હિંમતથી જોલ્યો,—“ હુદ્ડા ! લવારો શામાટે
કરે છે ? મને મારી નાખવો હોય તો લલે મારી નાખ, પણ
વિનાકારણુ અપશબ્દો ઉચ્ચથી મ્હારા કાનને અલડાવ
નહિ હમેશ હોય તો મને જરા છૂટો કર, થઈ જશે મરે
દેણુ છે, તે તને દેખડાવુ. ”

“ ચૂપ રહે ચૂપ ” એમ જોલી, વઝરેલા વાવની પેઠે
આમ તેમ તલવાર ફેરવી, નિરપગધી રણુમહાસિંહ પર બે-
ચાગ મા કર્યા, ફુનાઈ માની, તેને લોહીયા નરખોળ ગ્રેવા
દઈ કામાધ રાજા ત્યાંથી ચાલી ગયો છેવટ જોલતો ગયો
કે “ હુવે આવતી કાલે તારી વાત છે ”

હુલોળ્ય મનોરમા ભાઈની લયાનક સ્થિતિ જોઈ બેશુદ્ધ
થતી પૃથ્વીપર તૂટી પડી ।

— ૪૭ — પ્રકરણ ચોવીશમું. —

— ૪૮ — અમાલપુત્રીનું પલાયન. —

બીજે દિવસ થયો. મનોરમા ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરી બેઠી હતી, તેવામાં દુરાચારી હરિહરસિંહ ફરી દળદળાથી ચોરડામાં એકદમ ઢાળા થયો.

હરિહર—“કેમ હવે શી મરણ છે? તાજે થયું છે કે નહિ?”

મનોરમા—“હુ! હું કમોતે મરીશ; આ જીવતર અને જગત્ એર ઠરીશ, પણ પાપને પંથે કદી પડીશ નહિ.”

પરસ્પર ઘણી વારબુધી વાહ-વિવાહ અને રકઝક ચાલ્યા પછી, વિધવય થયેલો રાજા, નિરાધાર સતીને ગળે વળગવા એકદમ તેના અંગઉપર ધસ્યો. તેવામાં ઘણીજ ઝડપથી શિયળ સાચવવાને સાવધ બનેલી પતિવ્રતાએ, વાઘનીપેઠે ફલંગ મારી, અને રાજાની કમ્મરમાંથી ખંજર ખેંચી, સામું ઉગામતી હણી !

હરિહર પાછો હઠ્યો. ફરી દેવી બેસું વિકાળ રૂપ ધારણ કરી તે બોલી,—“અંકળ ! નીચ ! દૂર ચા. પાસે આવ્યો તો નક્કી જાણુજે કે તારો જાન ગયો. લંપટ ! અંધ ! અધર્મી રાજા ! બોલ, હવે તારી શી ઇચ્છા છે ?”

હરિહર કપટબળ રચતો બોલ્યો,—“જાણ, હવે તું

જીતી હુ હાર્યો ધન્ય છે તારી હિમતને અને તારી રજ-
પૂતી ટેકને । ”

મનોરમા ઠગાર્થ વિચારમા પડી, એટલામા તે એકદમ
તેની ઉપર ધસી આવ્યો અને ભેર કરી હાથમાંનું ખજર
ખેચી લીધું રક્ષણનો હવે એકે કપાય મનોરમાએ હીકા
નહિ, ત્યારે અંતે રાજાપ્રત્યે કપટચાતુરીનો ઉપયોગ કરવાનું
યોગ્ય ધારી બોલી,—“શ્રાબાશ છે તમારી હિમતને ને આદ્રિન
છે તમારી પ્રીતિને । તમારી અત્યવ ઇચ્છા છે તો હવે લક્ષ
કરવા હુ કબૂલ છુ આજ રાત્રિયેજ આપ અવરથ પધારજો ”

હરિહર હરજાતો હરજાતો ચાલ્યો ગયો વધુ બોલ-
વાથી વખતે બાજી બગડશે એમ બાણી, શબ્દોચાર સરખો
કર્મો નહિ રાખી પડી ને નિશાદેવીએ પોતાની અધકારમય
સત્તા સર્વત્ર પ્રસારી દીધી મનોરમાએ રાચનગૃહની તૈ-
યારી કરવા માડી આખમા જીવન મારી, સુદર પોશાક
પહેરી એવી છટાથી બેઠી કે જોતા, કોઈ ધારે કે એ પતિની
વાટ જોની વાસકશબ્દ જ । ઓરકામા બે બાલુએ મખ-
મલથી શોભિતા કેવલ અને વચ્ચે સુંદર-ગોળાકાર ટેબલપર
મધ્યમ શીશા મુકવા છે તથા અત્તર, શુભાળ, મોગગે, ચબેલી
વગેરે સુગંધી પદાર્થોથી આ સ્થળ બાંધે સાદાત્ રતિપ
તિને રજીત કરનાર કામધામ થઈ પડ્યું છે સુગંધવડે
આખો ઓરકો બહેકી રહ્યો છે

“ઓ જગદળે ! ઓ જનતપિતા ! તુજ મ્હાડ રક્ષણ
કર હુમખાજ એ અધોરક્ષી નરોપશાચ આવી પડો-

અરે. હું શું જવાબ દઈશ ? પ્રાણાર્પણ કર્યા ત્રિવાય એકે ઉપાય નથી. એક કિટિકાવત્ અદ્ય અને નિરાધારપર આ કેટલો અનર્થ ? ક્યાં હું ગાય ને ક્યાં એ વાદ ? અરે ! આ સંકટમાંથી ઉગારનાર તારાવિના કોણ છે ? તે નિશાચર દૈત્ય જેવો શું મારી નિષ્કલંક નીતિ-રીતિને કલંકિત કરશે ? !”

મનોરમા આમ મનસાથે તર્ક તરંગમાં તણાતી પડી છે; તે બિચારીને કશેા માર્ગ સૂજતો નથી. મદ્યપાન કરી મસ્ત થયેલો હરિહર કામના આવેશમાં આવ્યો. મનોરમાએ નમન અને કૃત્રિમ હાસ્ય કરી કોચપર આસન આપ્યું.

કામાકુલ રાજા કોચપર બેઠો એટલે મનોરમા થોડે દૂર બેઠી. મદ્યના શીશામાંથી એક જામ ભરી લદ્દુ થયેલા નૃપ-તિને આપ્યો. પ્રેમપ્રસાદી માની એકદમ તે ગટગટાવી ગયો. એ મોહિત થયેલા મૂર્ખને સોગનપર સોગન આપી, પોતાને ગળે હાથ ફેરવી પાંચ-છ ખ્યાલા પાઈ લીધા; એ-ટલુંજ નહિ પણ ઉપરથી કસુંબો આપ્યો. હરિહરની હાલત હાલહવાલ બની ગઈ. દિન-દશાનું કશું ભાન રહ્યું નહિ. પછી મનોરમાએ ઉઠી પોશાક ઉતારી લીધો ને લાંબો ફેંટો લઈ કોચસાથે મજબૂત ચિકર્યો. પોતે તેનો પોશાક સ્વછ બહાર નીકળી ને દરવાજે બંધ કર્યો. દરબારગઢ મૂકી અન્ધ-શાળામાં ગઈ અને એક તેજહાર ઘોડાપર ચઢી ચાલ-તી પડકી !

દરવાજે જઈ દરવાજાને દ્વાર ખોલવા હુકમ કર્યો. તેને રાજા

સમજી, નમીને તુરત તે જોલી આપ્યા વોડેસ્વાર ખાઈ
પ્રભાત થતા સુધી જેરપુરથી ઘણે દૂર જઈ પહોંચી

ખટોખસતવાળા પણુ હુમણા ઠાંઠમાઠથી અલકૃત કરેલા
એરડામા ઉઘતા હુરિહરનો નિશો સ્કુવાર થતા ઉતરી
ગયો જાગીને જોય છે તો મનોરમા ન મળે । રાત્રે થયલો
વાણીવિનોદ કે સ્વપ્ન । તાબુળીથી જોય છે તો પોતે બંધ-
નમા । આથી ઘણા ખીજવાયો જ્યારે તેણે જાણ્યું કે એ
તો કપડા પણુ લેતી ગઈ છે, ત્યારે અત્યંત ક્રોધે લગાયો
છૂટવાને ઘણાએ કાફા માર્યો, પણ બધ મળખૂત તેથી
છોડી કે તોડી શક્યો નહિ એટલામા ગોઘમાટે નીકળેલા
હજુરીઆ સાથે કૂંરસિહ આવી લાગ્યો અને તેને અતુ-
ર્ભુજ અવસ્થામાથી મુક્ત કર્યો

હુરિહર તો પશ્ચાત્તાપને બદલે વધારે શુરસામા આગ્યો
પોતાની આ સ્થિતિ કરનારને સખત જિલ્લા કરવાનો
ઠરાવ જ્યો અને શોધ માટે ચોતરફ માણસો મોકલ્યા,
પણ આદાખીનો પત્તો મળ્યો નહિ

—૨૭૨ પ્રકરણ પચ્ચીશમું. ૨૭૨—

—૨૭૨ રણવીરનું ખેરપુર પ્રયાણ. ૨૭૨—

રણવીરનાં લગ્ન થયે આજે કેટલાક મહિના થઈ ગયા છે. મનમોહના સુંદર ચંપકમાલિનીના પ્રેમ વિલાસમાં પડી, પોતાની દુઃખી ભગિનીને તે ભૂલી ગયો છે. આજે શિકારેથી સાચંકાળે પાછો વળતાં, પ્રિય ભગિની સાંભરી આવી. દુઃખી બહેનને, નવોઠા પ્રિયાના સુખાનંદમાં પડી, વિસરી ગયાનો થણો પસ્તાવો થયો. મહેલમાં અવાસે જઈ પહોંચ્યો કે તુરત ચંપકવર્ણી રાજકુમારીએ હર્ષિત વદને વધાવી લીધો; પણ કુમારને ખિન્ન જોઈ, દલગીર થઈ બોલી,—“આર્યપુત્ર ! આપ આજ આટલા બધા ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો ?”

કુમાર—“પ્રિયા ! મને દુર્ભાગ્ય ભગિની ભાનુમતિનું સ્મરણ થાય છે. અરે રે ! હું કેવો અધમ કે ભોગવિલાસમાં પડી તેનું દુઃખ વિસરી ગયો ? ! તે ગિચારી કેદખાનામાં મને સંભારતી રિણતી હતો. તેને સુક્રત કરવામાટે મેં કશો પ્રયત્ન કર્યો નથી ! જરેખર મેં બહુ જોતું કીધું. વહાલી બહેન ઘોર વિપત્તિમાં પિડાતાં છતાં, ભોગવિલાસમાં મગ્ન થયેલા મ્હારા જેવા ગંધુને ધિક્કાર છે. ‘પ્રિય બહેન !

મહારા અપરાધ સમા કરજે' પ્રિયા ! હવે હું જલદીથી જઈશ ને બહુધર્મ બળવીશ હું રજા માગુહું, માટે ખુશીથી તું મને હા કહે "

વીર સત્રિતનયા જોલી,—"નાથ ! બહેનને બધનમુદ્ધા કરવી એ આપણે મુખ્ય ધર્મ છે મહારાથી તેમા કેમ ના કહેવાય ? પ્રાણપતિ ! ચાલો આપણે ત્વરાથી પ્રયત્ન કરીએ આપ આપનું કામ નારી રીતે પાર પાડો અને આ દામીને પણ સાથે રાખી સેવાધર્મનો લાલ આપો "

રણવીર દલગીર થતો જોલ્યો,—"કેમળાગી ચંપક ! દેશાટનમાં અને વળી આવા રાજપ્રપચના પ્રસંગમા તાર ત્યાં કામ નહિ માર્ગના વિકટ સકટો તાગથી સહન કેમ થાય ? વળી હાલનો વખત કેવો વિવશ છે તેનો વિચાર કર હાલ હું જે બાળુ તરફ જઈછું તે તરફ તો તને ન જ તેડી જવાય, માટે એ વિચાર બધ રાખ "

ચંપકમાતિની હલ્ખાત કગતી કહેવા લાગી,—"પ્રિય પ્રાણપતિ ! હું આપનાથી વિઘ્નટી નહિ પડું જેમ જળકિત મીન તરફડી તરફડી મૃત્યુ પામે છે, તેમ મહારી રિથતિ આપના વિના થશે. આપના વિયોગે ઝૂરી ઝૂરી હું કેહત્યાગ કરીશ આપ આણુ વિનાનું આ પિજર મ્હા કામતું ? નાથ ! આપના વિના મહારી એક પણ પણ સુગ જેવી થઈ પડશે મહારા આણુ નહિ રહે "

રણવીર ગમગીન થઈ જોલ્યો,—"સલુણી ! વહાલી ! મિથ્યા આગ્રહ મૂકી દે કેમળાગી ! તું એક મહારાબાની

પુત્રી “અને મહેલમાં મહાલનારી નારી ! અરણ્યનાં અસહ્ય સંકટો તારાથી નહિ ખમાય. શિષ્મનો તાતો તાપ તારાથી કેમ સહેવાશે ? દુકામાં એટલુંજ કે સાથે આવવાનો ધરિદો ખાણુ મૂકીને, મ્હારાં વૃદ્ધ માતૃશ્રીની સેવા કરી, પતિવ્રતધર્મ ખુશીથી પાળ. તું ઈશ્વરભક્તિમાં નિરંતર નિમગ્ન રહે. કાર્ય-સિદ્ધ કરી થોડા દિવસમાં હું પાછો આવીશ. માટે માન અને હવે અતિ આગ્રહ મૂકી દે.”

સુંદરી આંસુ સારતી યોદ્ધી,—“ નાથ ! શું આપ મને ન-હિજ તેડી જાઓ ? આપ અરણ્યમાં રખડો ને હું અંહી મ-હેલમાં રહું ? નહિ નહિ, તેમ બનેજ નહિ. જ્યાં આપ ત્યાં હું. આપથી લેશ પણ વિખૂટી નહિ પડું. જો આપ સાથે નહિ તેડી જાઓ તો આ ખોળિયામાં મ્હારો જીવ પા ધડી પણ ટકશે નહિ. આપના થરણ આગળજ હું મરણશરણ થઈશ. જીવન ! હું આપના વિના જીવી શકું ? છાયાની પેઠે હું સાથેજ આવીશ.”

રણવીરે ઘણું સમજાવ્યું પણ અંપકમાલિની એકની બે ઘઈ નહિ. તેણે પોતાનો આગ્રહ દૃઢતાથી પકડી રાખ્યો. મહા મુશિળતે રાણી મંદોદરી, રાજા ઉદયરત્ન, રાણી સુંદરમતિ અને વિવેકી વીરભદ્રની રજા લીધી.

પાંચસો માણસોના રસાલા સાથે, વેશ બદલી, ‘વન-વીર’ નામ ધારણ કરી જોરપુર તરફ પલીસહ પ્રયાણ કર્યું.

—૥ પ્રકરણ છવીશમું. ૥—

—૦૦૦૦૦—

૨૫૩૨

—શ્રી માર્ગમાં મેળાપ. ૦૦—

મે રણુરની સરહદે મ્હોટા પહાડોની હાથે આવેલી છે, ને કુદરતી ગીતે તેને સિધના રણુવાળા રાની પ્રદેશથી છૂટુ પાડે છે આ રમણીય પ્રદેશ, વસતત્રતુમા ઈશ્વરીલીલાનું ઇર્ષ અલૌકિકે રૂપ ધારણ કરતુ ધામજ ન હોય, એવું જોવામા આવે છે એક વેળા આખોને આનંદ અને શીતળતા ઉપજાવે એવું સૌર્ય ધારણ કરી વસતનો બહાગ ખેંચી રહ્યો હતો રમણીય અને ભવ્ય છતાં ઓકાશને ભેટતા બચાનક પર્વતોની હાથે તથા ધીચ અરણ્યવાળી ઓડીથી ભરાયેલી સુદર ખીણો, અધકારમય થઈ ગઈ હતી પર્વતો ઉપર જવાના માર્ગો આખા આખા દેખાતા હતા ઝગના મ્હોટા વૃક્ષોની ગલીર ઘટાથી ભરપુર પહાડો કાળા-શ્યામ થઈ ગયા હતા પર્વતપર વહેતા મીઠા પાણીના પ્રવાહો, ખળખળ કરતા શબ્દો સભળાવતા હતા, સિવાય સર્વત્ર ઓડીવાળા આ રાની પ્રદેશમાં શાંતિ હતી

સરિતાતીરે એક ગચ ખીણમા કોઈ લોકરે મુકામ કર્યો હોય એમ લાગતુ હતું ટેરા-તણુઓ હાગબ ઝિતની પેઠે ઉભા હતા સૈનિકોમાના કેટલાક આનંદમા ધૂ-

મતા હતા, કેટલાકો વાતો કરતા હતા, કેટલાકો ખાન-
પાનની ખટપટમાં પડ્યા હતા અને કેટલાકો પાસે વહેતી
નદીને કિનારે જેસી અંહી તંહી ગયો મારતા ગુંથાયા હતા.
આમ તેમના વળતનો વ્યય થતો હતો. સંત્રીઓ છાવણીની
આસપાસ રોન કરતા ચોકી કરતા હતા, તેવામાં એક ઘોડે-
સ્વાર હોડતે ઘોડે એકદમ ત્યાંથી નીકળ્યો. શીશુ અને પર-
પોટાથી ઘોડો તરબોળ થઈ ગયો હતો. સ્વારનો પોશાક
ધૂળથી રંગદોળાયો હતો. હેખાવ ઉપરથી લાગતું હતું કે તે
ખડું દૂરથી આવેલો હોવો જોઈએ. કમ્મરમાં જમૈયો
ખોસ્તો હતો અને ડાબે પડખે સુવર્ણની મૂઠવાળી રત્નજડિત
તલવાર લટકતી હતી. પોશાક ઉપરથી કોઈ રાજવંશી હોય
એમ લાગતું હતું. છાવણી જોઈ અથ ચોલાઓ ને રોન
કરતા સિપાઈને પૂછ્યું,—“ભાઈ! આ છાવણી કેની છે?”

સિપાઈ,—“તું કોણ છે?”

સ્વાર,—“ભાઈ! હું વટેમાર્ગી છું.”

સિપાઈ,—“આવા નિર્જનવનમાં રાતની વેળા તું એકલો
ક્યાંથી આવી ચડ્યો? તને ભય નથી લાગતો?”

સ્વાર,—“ભય કેને? દુઃખીને ભય હોતો નથી.”

સ્વાર ઉપરથી કોઈ સ્ત્રી છે, એમ સિપાઈએ ધાર્યું, તેથી
અચંખો પામી ખોલ્યો,—“અવાજ ઉપરથી તું મર્દ નહિ પણ
કોઈ સ્ત્રી લાગે છે.”

પોતે સોળખાઈ ગયેલી જાણી તે ખોલી,—“આ મહારા
સવાલનો જવાબ નથી.”

મિપાઈ ‘ભાઈ’ આ છાવણી સિંધના બાદશાહ સલા-
બતજગની છે અને ખેરપુર ઉપર મહારાજ લઈ જઈએ
છીએ અમારો મરદાર, ખેરપુરનો જૂનો વજીર જેને ત્યાંના
દુષ્ટ રાજાએ વિના અપરાધે મારી નાખ્યો, તેનો પુત્ર રણ-
ધીરસિંહજી છે પિતાનું વેર વાળવા તથા તે રાજાને લૂટી,
સલાબતનો ખજાનો તર કરવા આ કાર્ય આજરું છે ”

થોડેવાર અીએ અગવો પામી હર્ષિત થઈ પૂછ્યું, ‘ શું
મહારાજ ભલા ભાઈ રણધીરની આ છાવણી ? ભાઈ તેને કૃપા
કરી કહો કે તમારી હું ખી બહેન મનોરમા અહીં આવી છે ”

મિપાઈ માલજતાજ અજાયબ થયો મોટા ઇંતામની
લાલચે “ બહાર થોભો ” કહી એકદમ છાવણીમાં ગયો
અને રણધીરને વધાઈ નીધી બહેનને મળવા અધીરો થયો
અને તુરત પોતાની પામે લાવવા કહ્યું મિપાઈ તેડી આવ્યો
અન્ધ ઉપરથી ઉતરી તબુમાં ગઈ રણધીર સામે આવ્યો
આતુર ભાઈ-બહેન ગળે વળગી મળ્યા

“ વહાલી બહેન ! તું અહીં ક્યાથી ? પાપીના પાગમાંથી
શી રીતે છૂટી ? ”

મનોરમાએ સઘળું વિતક વિદિત કર્યું પોતાના ભાઈનું
ત્રાસદાયક રીતે મૃત્યુ વચેલું સાલળી રણધીર પોકેપોક
રોયો હું ખી ભાઈ-બહેને વિલાપોના ગોકાદગાર કહાડી હું
દયનો ભાર ખાલી કર્યો. ખાનુ તથા પિતાનું વેર જેમ અને
તેમ જલારી લેવું, એવો રણધીરે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો

પ્રકરણ સત્તાવીશમું.

જેરપુરની ખરાબી-હરિહરનો પરાજય.

વાર પડવા આવી. અરુણોદયનો સમય થયો. છાવણીમાં ગડબડાટ થઈ રહ્યો છે. સૈન્યે આગળ કૂચ કરી. અરણ્યમય ધીચ હુંગરા ઓળંગી, મુસલમાની સૈન્ય જેરપુરના સુંદર પ્રદેશમાં જઈ પહોંચ્યું. તુર્કનાં હુજારા માણસો

ખળીયા જેવા એ ફળદ્રુપ-રમ્ય પ્રદેશમાં તીકનાં ટોળાંની પેઠે તૂટી પડ્યાં, અને જે કાંઈ વચ્ચે આંચું તેને પાયમાલ કરી આગળ વધ્યાં.

જે જે ગામ કે શહેરમાં તુર્ક સૈન્ય જઈ પહોંચતું, તેને એકદમ ખાળી વેરાન બનાવી આગળ વધતું. આ લશ્કરનાં પ્રખળની ઘણી અફવા આખા રાજ્યમાં ફેલાઈ ને ગરીબ પ્રજા જલદી લયની મારી ચાલી નીકળી. જેમ જેમ યવન સૈન્ય આગળ વધતું ગયું, તેમ તેમ નહાસતા લોકોની સંખ્યા વધવા માંડી. હવે જે જે ગામમાં તુર્ક સૈન્ય જતું ત્યાં કોઈ જાતનો જીલમ કરવામાં ખાત્રી રાખતું નહિ.

એમ બાદશાહી લશ્કર જેરપુરની ખરાબી કરતું શહેરની નજીક આવી પહોંચ્યું. હવે ગામમાં ચાંદી કેવી અવ્ય-

વસ્થા થઈ રહી છે, તે તરફ જંગ દૃષ્ટિ કરીએ પાસેના ગા-
મોમા શત્રુનો ત્રાસ એટલો બધો વર્તાયો કે તેઓએ પોતાના
ગલણુમાટે આ પાટનગરનો આશરો લીધો ને વસ્તીમા મોટો
બધારો થયો. લોકો આ જોઈ ગલગવા લાગ્યા, દરપણે તે-
મને પોતાના જાન-માલની ધાત્તી લાગવા માડી. ઘણા
શ્રમ વેળી દ્રવ્ય એકઠું કરનારા વેપારીઓએ મોટા ખાડા
ખોદી દોલત ઠાટવા માડી, અને જાશુખાત કળા કહેવા
લાગ્યા કે, “અમારી સપત્તિની શી ગતિ થશે ?” કેટલા-
કોએ માનતા માની અને કેટલાકો ભક્તિ કરી માગવા
લાગ્યા કે, “જલદીથી રાજનો જય અને રોગોનો પરા-
જય થાય” મહિરમા યજો થવા લાગ્યા અને દેશના
તથા ધર્મના રક્ષણમાટે તૈયારીઓ ગાલી રહી.

આ પ્રમાણે સઘળા લોકો ચિતાતુ હતા, છતાં કેટલાકોને
હીલ હીવાળી જેવો હિતસવ હતો. વાચનાર ! તે કોઈજ નહિ
પણ જે હુદયો લટ-ચોરીની જાનિયાથી પોતાનું પાપી પેદ
ભરતા હતા, તેજ વિમ્મસતોષી માત્ર મગન હતા.

‘સુસલમાની લશ્કર પાલતખતની પાસે જાવી પહો-
ચ્યું’ એ સાલજતાજ ગહેરના દરવાજા બધ કરવામા આ-
વ્યા ને ઘડી પછી શુ થશે, તે માટે ધાત્તી ફેલાઈ. પ્રધાન
કૂરસિંહે, વિષયી અને વ્યસની રાજાને ખબર મોકલી
એકદમ તે ચોકસો ને ક્ષત્રિય લોકો ઉકળી આવ્યું. શત્રુ-
સળધી ખબર મળી મોડી પહોચાડવામાટે કૂરનિહયર
કોથે ભરાયો ને ઘણો ઠગકો આવ્યો એનેમાટે તેણે માફ

માગી ને રાત્રીએ તરતજ દરબાર ભરવાનો હુકમ આપ્યો.

દરબાર ભરાઈ. હરિહરસિંહ પૂર ઠાઠમાઠથી સુંદર પોશાક પહેરી તખ્ત ઉપર બેઠો. તેના ચહેરાપર રજપૂતનો અંશી ઉમંગ ઝળઝળતો હતો. સદુપયોગ નહિ કરવાથી એની નિદ્રાધીન થયેલી સન્મતિ, આજે બચત થઈ હોય એમ જણાતું હતું. સુરતી ઉડી ગઈ. લડાઈનો વિકટ પ્રસંગ પાસે આવેલો. ભેઈ શુદ્ધ રાજતેજ પ્રકાશી નીકળ્યું. દરબાર વચ્ચે દૃઢ ઠરાવ કર્યો કે,—“દુશ્મનો સામે મજબૂત હલ્લો લઈ જવો.” પછી સૈન્યાધિપતિને જલદી સૈન્ય સભા કરવા ફર્માવ્યું ને લડાઈની તૈયારી થવા લાગી.

સૈન્ય તૈયાર થયું, પણ અર્ધા કરતાં વધારે સિપાઈઓ જે કેવળ મોજ-શોખમાં લંપટ થયેલા હતા, તેમનાં મન ઢગ્યપગ્ય થયાં. આવા અવ્યવસ્થિત, ઘિન કવાયતી અને નિર્બળ સૈન્યને લઈ “હર હર મહાદેવ” કરતો હરિહર-સિંહ, ગઠ ઉઘાડી મેદાનમાં દુશ્મનો સામે વધ્યો; અને ખુદ પોતાના તેમજ મોટા અમલદારોના જનાનાને, ભોંયરાના માર્ગે રાજધાનીથી થોડે દૂર પ્રતાપગઢના પહાડી કિલ્લામાં મોકલી દીધા.

યવનસૈન્ય વાટ ભેટું તેમની સામે તૈયાર હતું. રજપૂત લશ્કર પોતા તરફ ચઢી આવતું ભેઈ, “અણાહી અકબર” નો લયંકર નાદ કરી તુર્ક સિપાઈઓ સામા ધસી આવ્યા. લડાઈ બેશથી ચાલી. ખુનની ઝતુનમાં હરિહરની આંખો લાલચોળ થઈ. તેજ તલવાર લઈ ખૂબ ધૂર્યો ને

જે હામ આંધુ તેનો નાશ કરવા ગુકયો નહિ મરણના
 ડર વગર ગૂરા સિપાઈની પેઠે લડયો. ગત્રે લશ્કરે સામ-
 સામે થયા રાજાનું પરાક્રમ જોઈ હરિહરના પ્રિયાર્થે શૂ-
 રથી જીજ્ઞાસા વાળ્યા, પણ વ્યસનીઓનું શૂરાતન તે ના-
 મતુંજ તે છતાં ચવનદળ સામે ટક્કર ઝીલી તેમને હરાવ્યા,
 પણ છેવટ કેટલાકે હિમત હારીને કિલ્લા તરફ નાઠા ને કેટ-
 લાકે હથિયાર મૂકી ગળુ થયા.

આ પ્રમાણે ખેડપુરના સૈન્યની સ્થિતિ થઈ આછામા
 પૂરે લડાયક રાજા ઘાયલ થયો ને ઘોડાપરથી નીચે પડ્યો
 પાસે ઉભેલા કૃષ્ણસિંહે જોઈકદમ ઉચકી તીરના વેગે સાઠણી-
 પર સ્વાર થઈ, આલવી પકડી તેનો ધરાકો મતાપગઢના
 કિલ્લામાં પહોંચવાનો હતો. આ જોઈ બાકીનાઓમા જેને
 જેમ ફાંધુ તેમ ભાગવા માણ્યું તુર્કલશ્કરે પૃથ પકડી ઘ-
 ણીકોનો કચ્ચરઘાણ વાળ્યો. પછી વિજયપતાકા ઉડાવતું
 તુર્કલશ્કર વાજતો ગાજતો રાજધનગર તરફ આદ્યું.

—૭૭— પ્રકરણ અઠાવીશમું. —૭૭—

—૭૭— ખેરપુરનો નાશ. —૭૭—

 રિહર ધાયલ થયો, લશ્કર નાશી ગયું અને તુર્ક-સૈન્ય ખેરપુરપર ધસી આવે છે, આ સાંભળી આખા નગરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. જ્યાં ત્યાં ર-હારોળ ચાલી રહી. ગરીબ-શ્રીમંત સહુ એકસરખી રીતે અપસોસમાં પડી ગયાં.

હવે યવનોને ખેરપુરમાં પેસવાનો જરાએ અંતરાય ન રહ્યો. રણધીરસિંહ તુર્કસૈન્ય સાથે, સુખરૂપે શહેરમાં દાખલ થયો. મુસલમાની લશ્કરે રાંક રૈયતની કતલ ચલાવવા માંડી. યવનસિપાઇઓ ઘરોમાં ઘૂસી લૂટ ચલાવવા અને આગ લગાડી ખરાબી કરવા લાગ્યા. અન્યાય ગુનારવામાં તેમણે કંઈ કેસર રાખી નહિ. અધુરામાં પૂરું ગરીબ લોકોને વટલાવી ધર્મબ્રષ્ટ કરવાની ઇચ્છા પણ આ વખતે તેઓએ પાર પાડી.

આમ તોફાન કરતું અને રાંક રૈયતને રંગડતું લશ્કર મહેલપાસે જઈ પહોંચ્યું. સેનાપતિ રણધીરે રાજમહેલ લૂટાવ્યો ને આગ લગાડી. વેર વાળવા રાજ, રાણી તથા કૂરસિંહની ઘણી તપાસ કરી, પણ પત્તો મળ્યો નહિ. આથી તે વિશેષ ઉશ્કેરાયો અને આખા શહેરને આગથી

ખાળી લાસમ કરવા હુકમ આપ્યો. ખેરપુરની સર્વ જાહોજ-
લાલી આગ અને લૂટથી ખેદાન મેદાન થઈ ગઈ.

રણુધીરે વેગ વાળવાની વાજબી હવે ઓળંગી આ ઘ-
ણુજ અકાર કુલ્ય કર્યું, એમા કંઈ સંદેહ નહિ રાજા નથા
કૈરસિંહ પર વેરનો ખદલો આવી રીતે ગરીબ, દુ બી અને
કમનશીબ સૈયતને પાયમાલ કરીને વાળ્યો ને વેરબુદ્ધિથી
ઘોર પાપ ક્યાં શેરીએ શેરીએ ફતલ થયેલા નિગપરાધી
મનુષ્યોના ધડવગરનાં મસ્તકો રખડતા હતા. લોહીવી
ખાંચોશિયા બરાઈ ગયા હતા ચોટે ચકલે આખા શહે-
રમા દુ બી મનુષ્યોના હૃદયકાવક ચિલાપ અને પોકારો
સલગાવા લાગ્યા હતાંરો મનુષ્યો તેને હત્તબાગ્ય કહી ત્રાપ
આપવા લાગ્યા.

આમ પિતાતુ વેર વાળતા પાપી સચીવપુત્રે આગમાળ
બિચાર્યા વગર ગરીબ ગ્રામને રજાડી, લૂટી, મારી, અપાર
ધનસંપત્તિ એકઠી કરી અપદ્મીતિની કેશી પરવા કર્યા વગર
આખા રંગને તથા પોતાની જન્મભૂમિને પાયમાલ કરી
હતારો લોકોના ત્રાપ અને નિશ્વાસ લેતો ત્યાથી તે આ-
દ્યો ગયો.

આ લયકર બનાવ બન્યા પછી કેટલેકે દિવસે, હત્ત-
બાગ્ય હુદિહરસિંહ, કુપાત્ર કૈરસિંહ તથા પોતાના જનાના-
સાથે પ્રતાપગઢના કિલ્લામાંથી ખેરપુર આવ્યો. પ્રિય રાજ-
ધાનીની આવી વેગન દશા જોઈ મહુ દલગીર થયો જન્મ-
ભૂમિ તથા વહીલોના નિવાસસ્થાનની પાયમાલી જોઈ

પોકેપોક રંડ્યો. દુઃખી પ્રજા ચોક કરતી પાસે આવીને તેને દીલાસો દીધો.

મહા ગજગ જેવા બનાવથી તેની શુદ્ધ ઠેકાણે આવી, પણ તે ચોડીજ વાર, ચોડા મહિના રાજકાજ તરફ ઠીક લક્ષ આપ્યું ને શહેર સુધરવા લાગ્યું; પરંતુ ખેરપુરના ખરાબ દિવસો હજી પૂરા થયા નહોતા. દુર્ભાગ્ય હરિહર ફરી કુછ-દીઓની સોળતે બદદેલીમાં પડ્યો. કાળાં કર્મ કરનાર ફૂર-સિંહના પાશમાં હવે સજ્જડ અપડાયો. ધીરે ધીરે રાજ્ય શું અને કાજ શું, તે તરફ દૃષ્ટિ પણ ન કરી; મધપાનમાં અને મનપસંદ મોજમજામાં આખો દિવસ ગુનારવા લાગ્યો. આ દશા બેઠેદક્ષ મનુષ્યો કહેવા લાગ્યાં કે હજી ખેરપુરને આબાદ થતાં ધણે લાંબો વખત બેઠશે.

❧ પ્રકરણ ઓગણત્રીશમું. ❧

❧ રણવીરસિંહનો ખેરપુરમાં પ્રવેશ. ❧

અં

હી રાજમંદિર પાસેના એક મોટા મહેલને સ્વચ્છ કરી રાણુગારવામાં આવ્યો છે. માત્ર થતા ડેડલાક ગોડેસ્વાર, પાયદલ, બે ત્રણ મિયાના વગેરે મહેલની આસપાસ આવી પહોંચ્યા. જોઈરમાં એમનું આજ પ્રથમ આગમન જણાતું હતું વાચનાર! આ સ્નારી વાર્તાના મુખ્ય નાયક રણવીરની હતી ને તે બનવીઝ મોહાગરને લેવે અહીં આવ્યો હતો ખાત્ર તૈયાગ ડગલેલા ઉતારામાં ઉતર્યો અને નડેત મુજબ બનવીર નામે કામ લેવા માડ્યું.

બીજે દિવસ મોહાગર, કૂંરમિહને મળ્યો તેને મોના-મહોરથી ભરેલી છાશ લેટ મોકલી રાજ્યના અમલદારોને તથા હજુરીઓને વળી તરેહ તરેહની લેટ આપી. પોતાના કરી લીધા વળતે દિવસ કૂંરમિહે તેને જગ્યાગમા વધારવાનું આમત્રણ કર્યું. જગ્યાગમા ખૂબ મરહોમ કરી નેણે તેને પોતાપાસે જઈ આવી વળતી રાજની સુલાકાત કાવના સોનામહોરની બે છાશ નજર કરી દ્રવ્ય તથા દમામ જોઈ રાજ દગ થઈ ગયો, દોસ્તી બાધી અને દરરોજ દરબારમાં આવવા આવહ કર્યો.

“જર ચાહે સો કર”* એ કહેવત પ્રમાણે સઘળા અમલદારો તેના થઈ રહ્યા. કૂરસિંહ અને ણીબ સત્તાધીશો નિત્ય મળવા બાથ અને કૂરસિંહને સોદાગર રોજ ફરફરતી મેળખાનીઓ આપે.

આમ રોજ મેળમળાહ થવા લાગી. કૂરસિંહ તેમજ રાજખટપટીઆ લોકો સોદાગરની સોદાઈ કળી શક્યા નહિ. આસ્તે આસ્તે તે રાજાનું પ્રીતિપાત્ર થયો અને અરસપરસ એવો ગાઠ પ્રેમ બંધાયો કે એકમેકને ક્ષણભર પણ ચાલે નહિ.

*(કવિત.)

દામહીસો બને રંગ શીશ ચી હવા મહેલ,
દામહીસો કૌર કૌર મોતિનકી આમ હે;
દામહીસો નૃપ હોય બેઠત હૈ સલા ખીચ,
દામહીસો તેજ બાઢયો માનો લેસે કામ હે;
દામહીસો નટુવા નૃત્ય કરત નાના ભાંતિ,
દામહીસો શુભિકાહુ કરતી સલામ હે;
હહે કવિ હેમ યહ નીકે કે બિચારી દેખો,
મેરે ભાયે બિસો બિસવા દામહીમે રામ હે.

સાહિત્યસંગ્રહ.

—૨૭ પ્રકરણ ત્રીશમું.—

—૨૭ બહેનને મળવાની રણવીરની ધારણા.—

બી લગિની લાનુમતિને ડેકમુકત કરાવવી એ તેની ઉદ્દેશ હતી રવાખીબજત દામી રબીને રણવીર મળ્યો ને સર્વ હકિકત કહી “બાળકુવર આરોગ્ય છે ને સૈન્યાધિપતિ પ્રતાપસિંહને ત્યાં ઉછરે છે, એ ખગર સાલળી પાખ ખુશી થયો એટલુંજ નહિ પણ તેની પૂર્ણ દુહા, યુક્તિ, મક્કિ અને બહાદુરીની સ્તુતિ કરી ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો કઠમાથી કિમતી હિરાનો હાર કાઢી લેત આપ્યો અને રાત્રિએ લાનુમતિને મળવા નિશ્ચય કર્યો

બેઠીવાર બાનગી વાતચિત કરી અને છૂટા પડ્યા રણવીરે દારોગાને માધુમ મોકલી પોતા પાસે તેડાવતા નમન કરી બોલ્યો,—“સાહેબ, આ શુભામત શું કામ પડ્યું છે?”

રણવીર—“બીલુ કાઠ નહિ હું માત્ર પૂછું તેનો જવાબજ એઈએ છીએ બાલ્લામા નહિ પણ નમ્રતા અને મોખતાને લીધે આ એક હજાર મોનામહોર હું તમને આપુ છું તે સ્વીકાર્યો.”

ડેથળી એઈ દારોગાના મોમા પાણી છૂટ્યું અને ઘણો-

જ હુલિત થઈ નમન કરી બોલ્યો,—“ મહારાજ ! આપ જે પૂછશો તેનો જરાબર ઉત્તર આપીશ. આપ આજ્ઞા કરશો તે પ્રમાણે વર્તવા તાબેદાર તૈયાર છે.”

વેશધારી વનવીરે આડી અવળી કેટલીક વાતો કરી છેવટે પૂછ્યું,—“ અંહીની હિણુભાગી રાજપત્ની ભાનુમતિ તમારા બંદીખાનામાં છે ? ”

દારોગો,—“હાજી; તે બહુ ભલાં છે. તેને માટે મને ઘણું લાગે છે. રાજ્યનો હું બૂનો નોકર છું. આખી હાંકળી મેં અંહીજ ચુબરી છે. એ બાઈની આ સ્થિતિ કરનાર દુષ્ટ કૂરસિંહ છે. સાહેબ, શું કરું ? એટલેથી ન ધરાતાં એ અધમ પુરુષે, બંદીખાનામાં અવતરેલા બાળકુંવરને એક રાત્રીએ ઠાર કર્યો ! જો હું તે વખતે હાજર હોત તો જરૂર તેને ત્યાં ને ત્યાં ધૂળ આટતો કરત. એ દુષ્ટનાં અધમ કૃત્યોનો પાર નથી. પ્રત્યક્ષ પાપમૂર્તિ અથવા માણસરૂપે એને રાક્ષસ કહીએ તો ચાલે. વફાદાર વહીવટ અને તેના તરુણ પુત્રોની એણે ઘાત ઘડી; જે આપથી અબાણ્યું નહિ હોય. તેનો પુત્ર રણવીર કરીને હોતો તે સિંધમાં નાશી ગયો અને ત્યાંના તુર્ક શાહ સલાબતજંગ પાસે રહ્યો છે. સાહેબ ! પોતાના પિતાનું વેર વાળવા તે થોડા વખતપર અંહી આવ્યો હતો. આ ગરીબ રાજ્યને લૂટી ઝૂટી ખેદાન મેદાન કરી આલ્યો ગયો ! હવે પણ સંભળાય છે કે તે એકવાર ચુડી આવશે. જો એમ થયું તો રાજ્યનું કોણ બાણે શું થશે ? આ રાજ્યનું ભવિષ્ય બિલકુલ મને સાંડે ભાસતું નથી. હમણાંની સ્થિતિ

રીતિ તો આપ જુઓ છે વધુ શું કહું ? મારૂ હૃદય ચિરાઈ જાય છે. સાહેબ ! આપે મને માનવતા બામાટે પૂછ્યું. તેથી જુસ્સામાં આ મધજી કહેવું પડ્યું મહારાજ ! વધુ અપસોસકારક બિના વળી એ બની છે કે એ પવિત્ર બાઈના પિતા મિથિલાપુરીના મહારાજ, તથા વડીલ બધું મારુસિંહ રણમા પડ્યા તેમના બધું રણવીરસિંહ તથા માતૃશ્રી-હાસી ગયા, તેનો હજી પત્તો મળ્યો નથી સાહેબ ! એ બાઈના બાપ હેયાન હોત અને લાઈની લાજ મળી હોત તો અઘાપિ સુધી એમને કેદખાતુ સહેવડ પડત નહિ ”

આટલું બોલી નિશ્વાસ નાખતો ચૂપ થયો રણવીર એથી ઘણું નવું-જૂનું બધું જગારણુરી થયો, પણ જુસ્સો સમાવી નિશ્વાસ નાખતો બોલ્યો,—“લાઈ દારોગા ! તું મને બોળજે છે ? હું મોઢાગર વનવીર નહિ, પણ લાનુ-મતિનો ગુમ થયેલો લાઈ રણવીર છું બહેનને તેની લથાનક સ્થિતિમાંથી મુક્ત કરવા હું અહીં આવ્યો છું અને મહારા હું ખી બનેવીને, હજી કૈંસિંહના પળમાંથી છોડાવવા ઇચ્છું છું પગ્મ કૃપાળુ હીનાનાથ ! અવશ્ય સહાય થશે લડા દારોગા ! આ કામમાં તારી મદદની મને પૂરી જરૂર છે વફાદાર નોકર બાણી મેં તને તેડાવ્યો છે હું તારો ગુણુ વિસરીશ નહિ તારા ઉપરનો બદલો બરાબર વાળીશ ”

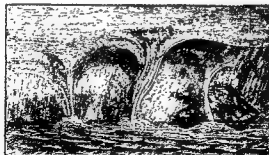
દારોગો હાથ જોડી હરખાતો બોલી ઉઠ્યો,—“શું હું ખી બાસાહેબ જેનેમાટે તલખ્યા કરે છે, તેના બાપ આપ રણવીરસિંહ ? શું આપ મિથિલાપુરીના કુમાર

સાહેબ ? અહા ! હું કેવો ભાગ્યશાળી કે મને આપનાં દર્શન થયાં. મહારાજ સાહેબ ! આ ખુશ ખબર બાસાહેબને પહોંચાડવાને તક આપી આપે મને નશીબદાર બનાવ્યો. અહાહા ! કેવી ખુશીની ખબર ? આપ અંહી પધાર્યા તે બહુજ સાફ કર્યું. આપ જે ફર્માવશો તે બજાવવા હું તૈયાર છું. ”

રણવીર—“ભાઈ ! કૃપા કરી મહારી આ ઓળખાણુ ગુપ્ત રાખજે. રાત્રીએ તું પાછો અંહી આવજે. બહેન ભાનુમતિને છુપે વેશે આપણે મળવું છે. ”

દારોગો—“ હજીર ! હું તૈયાર છું. જેવી આજ્ઞા. હવે રજા માગું છું. રાત્રીએ અગ્યાર વાગે આવીશ. આપ તૈયાર રહેજો. ”

તે નમન કરી ગયો. થોડીવારે રત્ની આવી. રણવીરે દારોગાસાથે થયેલી વાત કહી; અને રાત્રીના અગ્યાર વાગે મળવું, એવો સંદેશો ભાનુમતિને કહાવ્યો.

—૨૫— પ્રકરણ એકત્રીશમું. —

—૨૫— હાં બી લાઈ-ખહેનનો મેળાય. —

પત્તિરૂપ જરીખાનામા પટેલી બાનુમતિને આજે લગલગ અહીં વર્ષ થવા આવ્યા હતા તેનો છૂટકો થયો નથી ને તેમ થવાની આશા પણ લાગતી નવી ચિતામા ને ચિતામા તે હાં બી અખળાનુ ગરીર નુકાઈને કાઢવત્ જાની ગયું છે

ગદ્યાનો મમય યથો તે બિચારી ઇશ્વરમ્મરણ કપતી ગેહી છે, તેવામા રવિત ગહેરે રત્ની આવી કાઈ શુભ ગમા આર લાવી છે, એમ ધાત્રી લાનુમતિ બોલી,—“ અહો ! આજે તુ આટલી જાધી પ્રપુહિત દેખાય છે, તેનું શું કારણ ? ”

“ બાઈસાહેબ ! વધાઈ છે આજે હું બહુ ખારા સના આર લાવી છું આથી મ્હારો આનંદ ઉભરાઈ જાય છે આપ પણ પ્રમત્ત થશે આજથી આપણા લાગ્યોદય થશે એમ મમજાનુ આજ ”—

રત્ની ગામ કહે છે ત્યાં અધીરી થયેલી બાઈ ઉતાવળે બોલી ઉઠી —“ કહે, એવા શા સમાચાર છે ? મને વધારે ઉત્તુન ન કર. ”

રત્ની—“ શુભ ગમાગાં એજ કે આપના ગ્રિયબધુ રણ વીરસિંહ અહીં વધાર્યા છે અને તેઓ ”—

રાણી ઘણીજ આતુરતાથી બોલી,—“ શું મ્હારો વહાલો ભાઈ રણવીર અંહી આવ્યો છે ? જલદી અંહી તેડાવ. મને ક્યારે મળશે ? ”

રત્ની—“ બા સાહેબ, ઉતાવળાં ન થાઓ. હું ઠહું છું તે લગાર સાંભળો.”

રાણી—“ હું ધ્યાનથી સાંભળું છું; પણ તું કહે કે તેને ક્યારે મેળવીશ ? માફ ચિત્ત અતિ ઉતાવળું થાય છે.”

રત્ની—“બાસાહેબ ! સ્થળ અને સ્થિતિનો વિચાર કરી, આતુરતાને તાબે કરો. આજ કેટલાક દિવસ થયા તેઓ અંહી આવ્યા છે ને “વનવીર સોદાગર” નું નામ ધારણ કરી રહ્યા છે. બુદ્ધિઆતુર્યથી રાજ્યમંડળને હાથ કર્યું છે ને નીચ કૂંરને હાથમાં લઈ રાજાપાસે જતા આવતા થયા છે. વળી રાજાસાહેબનો હાલ પૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવ્યો છે. આખું રાજ્યમંડળ તેમનું નચાવ્યું નાચે છે. તેઓ આપને છોડાવવાની તજવીજમાં છે, અને દારોગાને લઈ આજ રાત્રીએ છૂપેવેશે મળવાને અંહી આવનાર છે.”

ભાનુમતિની આંખ હર્ષનાં અશ્રુથી ભીંભઈ. તે બોલી,—
“ અહા ! મહા કૃપાળુ જગદીશ ! તારી કેવી કૃપા ? ! આખરે તોજ વહાર કરી. પરમ દયાળુ ! દીનાનાથ ! ! હવે જલદી છૂટકો કર.”

રત્ની—“ બાસાહેબ, સર્વજ્ઞ ઈશ્વર સર્વ સાફ કરશે. માટે શાંત થાઓ.”

મધ્યરાત્રી વધી લાઇને આવવાની વાટ જોવી લાનુ-
મતિ અર્ધો ઉઘતી જાગતી જોકેલી છે પાસે આખો ને
ઝીણો દીવો ચોરડામાં પ્રકાશ નાખી રહ્યો છે લાનુમનિતુ
હૃદય એવું ધબકે છે કે તેનો ધ્વનિ, નજીક ખેઠેલાને કાને
પણ કદાચ સંભળાય જોટલામાં દરવાજા પાસે માણસના
પગવાનો અજાજ સંભળાયો ઠાર ઉઘડ્યા ખીજી પળે
લાળા જલમાં વિટાયલો રણવીર ચોરડામાં આવ્યો

“કાણુ ? ગધુ રણવીર ?” જોલતી જાળામાં તે વળગી પડી

“હુખિયારી લાનુ ?” કહી ગણવીર પણ જાગૃત થતો
તેને જોત્યો

દુખી લાઈ-ગહેન અણુમાર્ગ મેળાપથી બહુ ધુળી
થયા સ્થિતિપરત્વે વિચાર આવતા હૂમકે ફસકે ગયા ને
હૃદયભાર ચોંટો કરી ગાત થયા

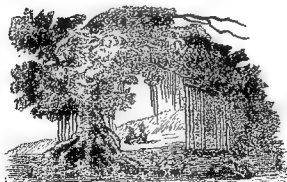
પછી માડીને વિતક વાતો કરી ઘણો વર્ણત નીકળી
ગયો, પણ તે મુળનો અમય ક્યા ગયો, તેની ખબર ગહી
નહિ વિલગ થવાથી દારોગો આવ્યો ને નમન કરી
જોત્યો,—“હુતુર ! હવે પધારીએ પ્રભાત થવા આવ્યું છે
ત્વરા કરો કેમકે ન કરે ઈશ્વર ને ડોહની નજર પડી તો
પૂરી કમળ જતી ”

રણવીર—“ખરૂં કહ્યું (ગહેન માસુ જોઈ) આ દારો-
ગાએ ઘણી સારી મદદ કરી છે ”

લાનુમનિ—“દયાવતની દુનિયામાં બલિહારી છે ”

વગેરે કહી આભાર માન્યો. દારોગો નમન કરી બેઠ્યો,—
“ભાઈસાહેબ! જોટલું બધું મહારાથી કરું બન્યું નથી. મેં
મહારો કાંઈક ધર્મ બલ્લવ્યો છે. સમય થઈ ગયો છે, માટે
મહારાજ ! તૈયારી કરો.”

રણવીરે રજા લઈ દારોગા સાથે ચાલવા માંડ્યું. જો-
રડા બહાર નીકળ્યા ને દારોગે દરવાજા ખંધ કર્યા. સહી-
સલામત તેઓ પોતાને ઠેકાણે પહોંચ્યા.

— રણવીરસિંહ —

— રણવીરસિંહ —

— ૮૭ —

— રણવીરસિંહ —

આ જે રણવીરને ખેરપુર ખાતે કેટલાક મહિના વિતી ગયા અને વનવીર મોઢાગરરૂપે સારી વિખ્યાતી મેળવી છે. વૃદ્ધ હારોગામાથે રાત્રીને સમયે બહેનની મલાળ લીધા કરે છે ને કેદ-સુકત કરવાના ઇસ્તિસ્નામાં છે. વૃદ્ધ મૈત્ર્યાધિપતિ પ્રતાપસિંહપ્રત્યે ગાઢ મૈત્રી બાધી, વારવાર તેને મળે છે. વળી પોતાનો લાભુજ સૂર્યકાન્ત જે આગરે બે વર્ષનો થયો હતો અને પ્રતાપના પુત્ર હાળલ ઉછરી મ્હોટો થયો હતો, તેને વારવાર ખોળામારમાડી આનંદ મેળવે છે. એ બાળક પણ ગેલ કરતો તેની સાથે બહુ હળી ગયો છે. નિર્દોષ બાળકોમા માયાળુ મન ઓળખવાની શક્તિ કાઈ વિકલ્પ હોય છે.

હમણા રણવીર હુ ખી બહેનને લગભગ એક માસ થયા મળ્યો નથી કેદસુકત કરવાની તજવીજમા તેનું તમામ લક્ષ લાગી ગયું તેણે નેપાળથી માથે લીધેલા કારી-ગરો પાસે, પોતાના મહેલથી કેદખાનાસુધી મળગ જવાય-અવાય એવું અદ્ભુત લોચરૂ ખોદાવવું શરૂ કર્યું છે.

છ મહીના વિલા ત્યારે એ કામ પૂરું થયું. છૂપે માર્ગે મળવા લાગ્યાં ને અરસપરસને યુક્તિઓ સૂજવા લાગી. એક રાત્રિયે ભાનુમતિને રલી સાથે આ શુભમાર્ગે પોતાના મહેલમાં લઈ આવ્યો. પછી ભોંયરાતું દ્વાર પૂરી નાખ્યું ને ભાનુમતિ મુક્ત થઈ.

સંકેત પ્રમાણે કારોગારોએ તાળાં તોડી ઢરવાળ જોડી નાખ્યા અને રહવાર થતાં રાણી નહાસી ગયાની ખૂબ ઉઠાડી. ફૂરસિંહને પણ ખબર ઠરી. અપજાના ચળકાટથી જેમ અખળા ઘોડે તેમ આ ખબર સાંભળી પ્રધાન અમલકોએ. એકદમ બંધીખાને ગયો ને ચોઝીદાર સિપાઈઓને કશી પૂછપરછ વગર કતલ કરવા લાગ્યો. રાણી નહાસી ગયેલી જાણી ઘણા ક્રોધિત થયો. શોષખોળ માટે ઘણા મજબૂત ઉપાયો લેવા માંડ્યા પણ વ્યર્થ. ખારેલી આશાઓ ધૂળ મળી ને દેવ જાણે હવે કેવી સ્થિતિ થશે, તેવિયે વિમાસણ કરવા લાગ્યો.

રણવીરે કારાગૃહમાંથી બહોનને મુક્ત કરી એટલુંજ નહિ, પણ બનેલી રાજની બહેર મારી ગયેલી બુદ્ધિ, શી રીતે બુદ્ધિમાં આવે? શી રીતે તેનો સંસ્કાર-અવહાર સુધરે? અને શી રીતે રાજ્ય આબાદ થાય? તે વિષે મહાન ચલ કરવા લાગ્યો.

—૥ પ્રકરણ તેવીશમું. ૥—

—૦૬—

નૃપતિની સુધારણા-કપટપ્રબંધ.

૨

હુવીર પોતાના ખનેવી, હૃત્પ્રાણ્ય નૃપતિ હૃદિ
હરને સુધારવા અનેક પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.
કલાકોના કલાકો નેની પામે ગાળવા લાગ્યો.
અને અનેક સુક્તિ પ્રયુક્તિથી ગમ્મત અને
જ્ઞાન આપી, સત્સગનો રગ ચડાવવા લાગ્યો.

રાજાને દિન પ્રતિદિન સુધરનો ભોઈ ફૂરસિહ મનમાં
સુખાવા લાગ્યો અને ધાર્યું કે વચ્ચેથી વનવીરનો કાટો
કાઢી નાખ્યો હોય તો કીડ રણવીરચંદ્ર દક્ષ અને વિચક્ષા
હતો, તેવી ફૂરસિહનું ધાર્યું પાર પડતું નહિ, વળી તેણે
પોતાના પ્રબળમાટે, ફૂરસિહના મહળમાં વીરસિહ અને
કાળુલા નામે બે સતુર અને વિશ્વાસુ માણસને સુક્તિથી
દાખલ કરાવી દીધા.

હવે આ તરફ જેમ જેમ ગળ સુધરવા લાગ્યો તેમ તેમ
તેને પોતાના કરેલા કૃત્યો માટે ગરમ અને પી ક્ષાણ છૂટવા
લાગ્યો. શુ બર ને શુ ખોટું? શુ યોગ્ય ને શુ અયોગ્ય? તે
મમજવાને હમણા તે શક્તિવાન થયો. ફૂરસિહ પોતાના
બલામાં છે કે ખૂગમાં? તેની ગોધ કરવા માડી જેમ જેમ

શોધમાં ઉઠા ઉતરતો ગયો, તેમ તેમ કૂરસિંહની કુટિલતા અને કૃતમતા જોવામાં આવી. ઢાંકપિછોડો કરી એ પાપી પ્રધાને કેવાં ને કેટલાં દુષ્ટ કાર્યો કરાવ્યાં ? તે જાણવામાં આવ્યું. અનીતિ, અનાચાર અને ઘોર અપકૃત્યો માટે અને પોતે જાતે કરેલી દેશની હુર્દશા શાથી થઈ તેમાટે વિભાસવા અને રડવા લાગ્યો.

રાજાને સુધારવા રણવીરે ઘણાં માણસોને ફેડી પોતાનાં કર્યાં. લશ્કરી સૈન્યાધિપતિ અને તેવા ખીજા મહોટા અમલદારોને સાવચેતી વાપરી રજા અપાવી અને તેમની જગ્યાએ જૂના, જાણીતા, સમજી અને પોતાની પસંદગીના પ્રામાણિક માણસોને નેમ્યા. વૃદ્ધ અતાપસિંહને માનસહિત સેનાપતિની જૂની પદવી આપી.

આ પ્રમાણે સૈન્યનો મહોટો લાગ પોતાના તાબામાં કર્યો. હવે અમાત્ય અને હબ્બુરમંડળમાં ફેરફાર કરવાનો રહ્યો; પણ તેનાં મૂળ ઘણાં ઉઠાં હતાં. એ વિષયમાં એકદમ માથું મરાય તેમ નહોતું, તોપણ તે સંબંધી પ્રયત્ન કરવામાં પાછળ પડ્યો નહિ.

કૂરસિંહ પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ નિવડ્યો તેથી ઘણા ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યો. રાજાને પાછો દેવી રીતે પોતાને કળ્પે કરવો તથા વનવીરને દેવી રીતે ખસેડવો, તેની ચિંતામાં પડ્યો. ઘણાં ફાંફાં માર્યાં, પણ કંઈ કાર્ય સિદ્ધ થયું નહિ. તોપણ ચીડાઈને તેનું નિકંદન કરવા નીચ પ્રયત્ન રચવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ધારેલી ઇંગ્લા પાર પાડવા પોતાના દોસ્તો અને હુન્દુરી-
આઓને સલાહ તથા મદદમાટે ઘેર એકઠા કર્યા આ કાવ-
તરાખોર મડળમાં રાજના કેટલાક દૂરના સગા કેટલાક
લાયાતો અને કેટલાક ધરતરફ કરેલા સૈનિકો હતા, તે-
મજ કેટલાક શેઠ-શાહુકાર અને કૃષિસિંહનું અમાત્યમડળ
હતું. રાજના કોકના છોકરા, ગાદીવાગસ કુમાર મોતીસિં-
હને રાજપાટની લાલચો આપી પોતાના મડળમાં સામેલ
કર્યો ને તેને પ્રમુખપદે બેસાડ્યો.

કૃષિસિંહે રાજના ફેરવાયેલા વિચારો સળધી મવિન્ટર
વિવેચન કર્યું વધારે આવેશમાં જણાવ્યું કે-“જો બનવીરને
વિઠાય ન કરે અને આપણુ ન માને તો રાજને ઠાર કરી
ગાદીપતિ મોતીસિંહને બનાવવો!”

નવાઈ જેવા અને આ જોખમ લગેલા વિચારોથી ઘણી
ગડબડ થઈ ગઈ થોડાક બુદ્ધિમાનીઓ ગોલી ઉઠાયા,--“બગ-
ધર છે, બરાબર છે એમ થયું જોઈએ ‘કેટલાક ખૂમો
પાડી બોલ્યા,’--‘રાજને મારી નાખો એટલે પત્યુ’ મોતી-
સિંહે તેમને ખૂમો પાડતા અટકાવ્યા, ને વાત બહાર ન
પડે તે માટે સભાળ રાખવા નમત્તવ્યુ

રાધળા અતે કૃષિસિંહના મતને અનુગ્રહ થયા, ને કરાવ
સુગળ વર્તવા નક્કી કર્યું એ ઇશવાય ખીજ પણ કેટલાક
રાજ્ય અને પ્રજાના હિતથી તમામ વિરુદ્ધ નિશ્ચયો કરી,
મોતીસિંહની જય બોલી મહુ વિજેરાઈ ગય.

—॥ પ્રકરણ ચોત્રીશમું. ॥—

—કાવનાનો પતો. —

૨૧ ત્રીનો પ્રથમ પહોર વિતી ગયો. રણવીર ગાદીને આસી વિચારના તરંગો દોડાવે છે, એટલામાં દર-વાળે ઉઘડ્યો. છડીદાર દાખલ થઈ શિર નમાવી યોદ્યો,—“ મહારાજ સાહેબ! વીરસિંહ અને કાળુભા આવ્યા છે.” તેઓ કહે છે કે,—“ આપની સાથે કાંઈ ખાન-ગીમાં અગત્યની વાતચિત કરવાની છે.”

રણવીર,—“ જલદી આવવા દે.”

થોડી વારમાં જ તેમને આવતા જોઈ, ડોક જાચી કરી રણવીર યોદ્યો,—“ કેમ, શા સમાચાર ?”

વીરસિંહ અને કાળુભાએ નમન કર્યું. વીરસિંહ યોદ્યો,—“ સાહેબ, તેઓએ એવું ભારે કાવત્રું રચ્યું છે કે આપને જથ મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડશે. આજની મંડળીમાં મહોટા મહોટા ભાયાતો, શેઠ-થાહુકારો, કૂરસિંહનું અમા-ત્યમંડળ અને આપે દૂર કરેલા લશ્કરી અમલદારો હાજર હતા. તેઓએ મહારાજ સાહેબને વંચાવવા આ કાગળો તૈયાર કર્યા છે.” એમ કહી રણવીરના હાથમાં એક કાગ-ળોને ચોડા મૂક્યો.

પ્રાપ્તચિક વિચારો વાંચતાં વાંચતાં કોઈ કોઈ સ્થળે રહે-રાનો રંગ રાતો થઈ જતો અને કોઈ સ્થળે આશ્ચર્યકારક

ચિહ્ન પ્રકટી નીકળતા કાણુમા દિશ્નુક ને કાણુમા હોઠ
કરડતો—એમ તેનામા ચમકાનિક ફેરફાર જણાતો હતો.

સઘળા પત્રો વાચી, થોડી વાર વિચારમા મોન રહ્યો
પછી જોલ્યો,—“વાહ! જૂળ કરી છે મહારાપર તહોમતો
મૂકવામા કઈ બાકી રાખી નથી શાખાગ! શાખાગ! મહાજે
ઘાટ ઘડવાને લલ્લી સુકિતઓ તૈયાર કરી છે!”

કાળુભા—“હાલ”

રણવીર—“ક્યાં કાગળો રજુ કરવાના છે?”

કાળુભા—“હા હજુર, કલે”

રણવીર—“કેમ આપવા આવશે?”

વીરનિહ—“કુમાર મોતીનિહ”

રણવીર—“શુ કુમાર મોતીનિહ આવશે?”

વીરનિહ—“હાલ”

રણવીર—“ખહુજ ખરાબ.”

થોડીવાર વિચાર કરી જોલ્યો,—“લલે આવે ઠીક
જમમત વચે. આ ઉપરાંત બીજી કાઈ યોજના થઈ છે?”

કાળુભા—“હાલ તેઓએ પછે પાચે નક્કી કર્યું છે કે—
‘તમને ખમેડવામા જો રાજાપામે ન કાવીએ તો ખુદ રા-
જાજીને સ્વધામ પહોંચાડી, મોતીનિહને ગાતીપતિ બનાવવા
અને આપને કાગળનુહમા રાખવા’ આ સુગદ બગ લાવ
વાને ખેરપુર અને આગપામ ફરેવેગે લાયાતોના લશ્કરે
કરતા કર્યા છે”

રણવીર—“એમ? વાહ વાહ? ભારી કરી સુદ મચા-

વવા ઇચ્છે છે ? બચ્ચાઓ ! મ્હોડું ધોઈ તૈયાર રહેજો. હજી તમે રણવીરને ઓળખતા નથી. ”

વીરસિંહ—“હજીર સાહેબ, કૂરસિંહ વાસ્તે શું વિચાર્યું?”

રણવીર—“ડીકઃ બધું પોતાની મેળે થઈ રહેશે. મોતી-સિંહ કેટલા વાગે રાજ પાસે જવાનો છે ? ”

વીરસિંહ—“રુહવારના સાડાસાતે. ”

રણવીર—“રુહવારના સાડાસાત વાગે ? સાઠ સાઠ. ”

કાળુભા—“આપ ક્યારે પધારશો ? ”

રણવીર—“હવે. ”

કાળુભા—“શું આપ તેથી વહેલા જશો ? ”

રણવીર—“હાજ તો. હવે તમે જાઓ અને અતાપસિંહને અંહી મોકલો. ”

“જેવો હુકમ” કહી વીરસિંહ ને કાળુભા ઉઠ્યા ને નમન કરી આલતા થયા.

લગભગ એક કલાકે અતાપસિંહ આવ્યો. રણવીરે ઉભા થઈ માન આપ્યું અને પાસે બેસાડ્યો. ખાનગી વાતચીત કરી થોડીવારે બંને જુદા પડ્યા.

—૨૫ પ્રકરણ પાંત્રીશમું—

—૨૫ પ્રપંચતું પગિણામ.

વાર થયું છે વાઝ્યા, રાજા જાગૃત થઈ મુખ સ્વચ્છ કરી સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠો છે. પ્રતિહારીએ પ્રવેશ કરી કહ્યું,—“વનવીરજી આવે છે” રાજાએ આવવા હુકમ કર્યો આસપાસ નજર કરતો જ્યોરડામા આવ્યો. હરિહરને નમી, ત્રીણી નજરે તેની મુખાકૃતિ તરફ જોતો ઉભો રાજાએ બેસવા કહેવા બેઠો.

હરિહરસિંહ—“વહાલા મિત્ર ! આજે વહેલુ કેમ આવ્યું થયું ? હું તમને જોઈ મહુ ખુશી થાઉં છું પાંદું છે કાંઈ નવી જિના લાવ્યા હશે.”

વનવીર—“હજીર સાહેબ, મારી નહિ પણ ઘણી માઠી જિના સબળાવવાની મને સાધડી છે એ હકીકતે મુદારા હુલ્લ-મેજ એટલો અધીરો બનાવ્યો કે અત્યારમા આપને તરફી આપવી પડી.”

હરિહર—“શુ કાઈ કાવત્રુ છે ? મિત્ર વનવીર ! સત્વર કહો, શુ છે ?”

વનવીર—“જાગત એટલી ગંભીર છે કે તે ઉપર જો પૂરતુ લક્ષ આપશો તો આપને અને દેશને લાભ છે, અને

નહિ તો આપની અને ખેરપુરની કેટલી ખરાબી થશે તે કહી શકાય નહિ.

રાજા—“પ્રિય વનવીર ! જલદી કહો; તે શી બાબત ?”

અંનેએ ઘણીવાર શુભચૂપ વાતચિત કરી. ઘડીમાં રાજાનું મોં ક્રોધથી લાલ થઈ જતું તો ઘડીકમાં શાંત પડતું. ક્ષણમાં અશ્રુથી અશ્રુઓ ભીંજઈ જતાં તો ઘડીમાં લયભીત જણાતો. એમ તેના મ્હેરાપર અનેક રંગો થતા અને મટતા હતા. એટલામાં છડીદાર આવ્યો ને કુમાર મોતીસિંહ આવ્યાનું જણાવ્યું.

પૂરતા ડાળ દમામથી તે અંદર આવ્યો, પણ વનવીરને જોઈ જરા ચોંક્યો અને ખિન્નતાએ આંખો પાડ્યો. બીજી ક્ષણે જાણે કંઈ નહિ બન્યું હોય તેમ સાવધ થઈ દમામ-ભરેલા દેખાવ કર્યો. ચતુર વનવીરનાં અશ્રુઓ આ ફેરફાર જોઈ ચકિત થયાં નહિ; તે સઘળો લેદ પામી ગયો.

મોતીસિંહને વિચારમગ્ન જોઈ રાજા લગાર હસીને પોદ્યો,—“પ્રિય અંધુ ! લલે પધાર્યા.” કેટલાકો કહે છે કે—‘તમે મહારા સામું કાવતું રચ્યો છો ?’ (વનવીર સામું જોઈને) કેમ ‘વનવીરજી, ખરી વાત છે ?’

વનવીર—“હાજી; કેટલાકો એમ કહે છે ખરા.”

પાપના* ડંખથી મોતીસિંહનાં ગાત્ર ઢીલાં પડી ગયાં.

*(સોરઠો.)

પાપીજવને પાપ, આપે ફેલી ખાય છે;

પ્રોંઠો એજ પ્રતાપ, સલતણો સમન્વય છે. ૧.

ક. કા.

થોડી મિનિટમાં સુખાકૃતિ શ્યામ થઈ ગઈ પગથી માથામુધી કપવા લાગ્યો જેમ તેમ હિમત કરી ગભરાતો અકળાતો જોલ્યો,—“હજુર સાહેબ, હું આશા રાખુ છું કે,—મહારાપર મૂકાયેલા આવા જાઠા આરોપને આપ કાન દેશો નહિ.”

રાજાએ નિરુદ્ધતાથી કહ્યું,—“નહિ, વહાલા ભાઈ! બિલકુલ નહિ, હું એ કશું માનતો નથી, પણ આ લોકો દુહતાથી કહે છે કે ‘અમે સાબિત કરી આપવા તૈયાર છીએ’ ભાઈ ગણી હું ચેતવણી આપુ છું કે, તું એવા કુત્તિમન કુભાડથી દૂર રહેજે, કેમકે તેઓ ઘણા પ્રપચી અને હગા-જોર માણસ છે.”

મોતીસિંહ પૂતળાની પેઠે ચૂપ થઈ ગયો. ખાત્રી થઈ કે આ તો સઘળું મહારી વિરુદ્ધ ભય છે ‘ગજોને સઘળું લોવાયું ફૂટી ગયું હોય?’ એવી ધાસ્તી લાગી વનવીરના સાસુ જોઈ વિમાસે છે, તેટલામા તે જોલ્યો,—“મહેરખાન! આપ હમણા જહાર પધારો મહારાજા સાથે મહારે જરા ખાનગી વાતચિત કરવી છે માફ કરશો.”

મોતીસિંહ અમકયો પણ હિમત ધરી જોલ્યો,—“ખાનગી વાતચિત? અને તે મહારાજા સાથે? સાહેબ, તમે જાણો છો કે એ જનસુ અશક્ય છે”

વનવીર શાતપણે જોલ્યો,—“અશક્ય, કારણ?”

મોતીસિંહ—“કારણ? હું મહારી ફરજ પ્રમાણે મહાર

રાજા સાહેબને ક્ષણપણ વિલો મૂકી શકતો નથી. હું બહાર જઈશ નહિ. તમે મને બહાર જવાનું કહેનાર કોણ ? ”

વનવીર બુરસાથી બોલ્યો, — “ મોતીસિંહ ! તમે તમારા ભાઈ તરફ કેવા ને કેટલા વફાદાર છો તે હું સારી પેઠે જાણું છું. સાહેબ, મુંગા મુંગા બહાર ચાલ્યા જાઓ; નહિ તો હમણાંજ સઘળું બહાર પડશે. ”

મોતીસિંહને અંગોઅંગ વિજળી જેવો આંચકો લાગ્યો. અને સર્વાંગે કંપવા લાગ્યો. તે છતાં હિંમત રાખી બોલ્યો, — “ વનવીર ! સંભાળો. તમો અભિમાનને આધીન થઈ મહાક્રોધ માન ભૂલી જાઓ છો. હું કોણ ? રાજપુત્ર. મહારા પરમપ્રિય પંધુનો વારસ. ખેરપુરની ગાદીનો ભવિષ્યનો માલિક મહારાવિના કોણ છું ? ”

વનવીર તિરસ્કાર ભરી દૃષ્ટિયે બોલ્યો, — “ આપનું કહેલું પૂરું થયું ? ”

મોતીસિંહ ક્રોધિત વદને ઉત્તર આપ્યો, — “ તારા જેવા નિમકકુરામ મેં બહુ જોયા છે. મહારા લોખા ને લલા મહારાજાને લંભેરી, સઘળી ખરાબીનાં બીજ રોપનાર તુંજ છે. નીકળ અહીંથી દુષ્ટ ! “ (રાજા તરફ ફરી બોલ્યો) ” મહારા પ્રિય પંધુ ! આપના ભાઈને થતું આવું મહાન અપમાન આપ કેમ સહન કરો છો ? આ ધુર્તને કેમ કંઈ કહેતા નથી ? ”

પ્રતિઉત્તર નહિ આપતાં રાજાએ રણવીર તરફ ધસારો કરી કહ્યું, — “ ભાઈ મોતીસિંહ ! હું તમને સારીપેઠે પિછાનું

હું તમે મહારા કેવા હિતચિંતક છો તે મહાગથી કશું અનુભવ નથી. તમે મને આગળનો હુઝિર નહિ ધારતા. આગળના અને હાલના હરિહરમા જમીન આમમાન જેટલો ફર પડી ગયો છે અને મળખૂત માણસ માગતે માણસ પડ્યું છે કે, — ‘ગઈ શત્રીએ કૂંરમિંકુ તવા તેના હુબુરિયાઓની નર્કટી ટોળીમા મળી, મહારે માટે રચાયેલા કાવત્રામા તમે સામેલ છો’ મહાગ વિશ્વાસુ અને રાજ્યના હિતૈષિ વનવીરને મહારી દૃષ્ટિથી ફર કરવા તમે અનેક તહોમતો તેનાપર મૂકવામા ન શક્યા, તે માટે મને માગી, તને ગાદીપતિ બનાવવો, એ સઘળો પ્રયત્ન હું નાણી ગયો છું. ધન્ય છે મહારા ગુનેગુ ગયું તને, તારી ધારણાને અને તારા હુદ્દિબળને! એવું ઘટે! મહારા પ્રત્યે પ્રેમભક્તિ તો પરિપૂર્ણ વાહવા! બહુ સારૂ સબંધુ વિચાર તો ખરો કે તુ કેની સામે ઉભો છે? હમણાં તને ગાદી આપુ છું? ઉભો રહે અતાપમિહ?”

“હું હજીર” બોલતો અતાપસિંહ આઠ હથિયાળખ માણસો સાથે એકદમ ઠગલ ધર્યો.

રાજા—“તમારી ફરજ બજાવો.”

મોતીસિંહ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. ઉત્તર આપવા પોઠ હાલ્યા પણ બોલી શક્યો નહિ. અતાપ મિયાઈઓ સાથે તેના શરીર તરફ ધસ્યો ને નલવાર માગી તાબે થવા કહ્યું. કિંદ્ર મૂકેલો મોતીસિંહ ચોડી પળ ઉભોજ નહોતો. બીજવાર બોલવાનું મન કર્યું, પણ તેનો રૂધાચેલો શ્વાસ ચાલી ગયો.

નહિ. હિંમત હારી ગયો. ફરીથી તલવાર માગતાં, સોંપી દીધી. તરતજ પકડયો ને ચતુર્ણજ કરી, મોઢે ફૂચ્યો દઈ છૂપે રસ્તે ઉપાડી ગયા. માર્ગમાં બેશુદ્ધ થઈ ગયો. તેઓ મહેલને એક છેડે ગયા અને ભોંયરામાં પેઠા. ભોંયરાને માર્ગે શહેર બહાર નીકળ્યા ને ત્યાં ઉભી રાખેલ ધંધ ગાડીમાં બેસાડી તે ઝડપથી હાંકી. ગાડી જંગલમાં ચાલવા લાગી. ધંધનમુક્ત કરી મોંપરનો ફૂચ્યો કાઢી નાખતાં મોતીસિંહ ધીમે ધીમે શુદ્ધિમાં આવ્યો. પાસે અતાપસિંહ તથા વ્રજ સિપાઈઓ બેઠા છે.

વધારે સાવધ થયો. પરસેવાથી ઝહેરો પલળી ગયો હતો. ધ્રુજતે અને ધીમે અવાજે જવાબ આપ્યો,—“લાઈઓ! શું મહાઈ ખૂન કરવાને લઈ ન્હાઓછે?”

અતાપસિંહ હસતો હસતો બોલ્યો,—“તે જાણતનો તમે ડર રાખ્યો નહિ. તમને તો બુદ્ધિજ શિક્ષા થયેલી છે.”

મોતીસિંહ—“શી?” એમ કહી ખીસું તપાસવા લાગ્યો, પણ તે તદન ખાલી હોવાથી બોલી ઉઠ્યો,—“મહારા ગજવામાંના કાગળો ક્યાં ગયા?”

અતાપસિંહ—“મહારાજ સાહેબ પાસે સર્વ સલામત છે. આપ બેફિકર રહો.” મોતીસિંહ નિશ્વાસ નાંખી બોલ્યો,—“હાય! ગજબ થઈ! બધા ફસાયા. લાઈઓ! કહો તો ખરા તમે મને ક્યાં લઈ ન્હાઓ છો?”

અતાપસિંહ—“વીરગદના અંધારા કારાગૃહમાં. તમે ત્યાં જન્મપર્યંત ધંધીવાન રહેશો.”

ધણોજ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. ખાત્રી થઈ કે કરેલા કર્તુકો તેને પોતાનેજ નહયા ખીજમાટે ધારેલા પ્રપચમાં પોતેજ સપડાયો.

વાતો કરતા કરતા વીગ્ગઠ પહોંચ્યા દારોગાએ ઠરવાને ઉઘાડ્યો ગાડી બધીખાનામાં આવી ઉભી પ્રતાપસિંહ ગાડીમાંથી ઉતરતા દારોગાએ સલામ કરી કેલી મોંખ્યો ને પોતે ગાડીમાં બેસી ચાલતો થયો.

ઝાઝવાના જળ જેવી કેવળ ખોટી અને ખરાબ આશાને વશ થયેલો મોતીસિંહ, ઝેરપુરની ગાડી પચાવી પાકવાના ખોટા સકલ્પો કરતા, હંમેશ માટે કરાગૃહમાં કેદ પૂરાયો.

—૪૭— પ્રકરણ છત્રીશમું. —

—૪૭— પાપનો ધડો ફૂટ્યો. —

૭ પલાળનાવને ત્રણ દિવસ વિતી ગયા. મોતીસિંહ
શુભ થયાની ખબર આખા શહેરમાં પવન પેરે
પ્રસરી. મ્હોટો ખજાણાટ થઈ રહ્યો. લોકો અ-
નેક કલ્પના કરવા લાગ્યાં. સમય મધ્યાહ્નનો હતો, રાજમ-
હેલમાં કાંઈ ભુલોજ રંગ જામી રહ્યો છે.

રણવીરસિંહ રાજાની રજા લઈ મહેલમાંથી ઘેર જવા
ઠાઠરે ઉતરતો હતો, તેવામાં કંઈક નજરે ચડ્યું. વિસ્મય
થયો ને શું બને છે તે જોવા સંતાઈ ઉભો.

વાંચનાર! તેણે શું જોયું? દેવળદેવીની ઢાસી સિપાઈ
મેરુલાની આંખળી પકડી, દેવળદેવીને અવાસે તેને શણ-
ગારીને લઈ જતી હતી. દ્વાર આગળ આવ્યાં. ઢાસીએ ધી-
મેથી ઠોકરું કે તુસ્તજ અંદરથી દરવાજો ઉઘડ્યો ને મેરુલા
દાખલ થયો. દરવાજો બંધ કરી ઢાસી ગહાર ઉભી. રણ-
વીર ચક્રિત થયો. રાજાને સઘળું બતાવવાનો વિચાર કરી
પાછો ઉપર ચઢ્યો.

પાછા આવવાનું પૂછતાં રણવીરે હકીકત કહી; તે સાં-
લળી રાજાની આંખો ફાટી. શમશેર લઈ ક્રોધિત વદને

નીચે ઉતર્યો ને ખારીને શુભ રસ્તે અગાશી ઉપર જઈ ત્યાંથી ધ્રુવે દાઢરે નીચે ઉતર્યો ફડાકે લઈ ખાગી ઉઘડી, જ્યાં દુધા દેવળદેવી નીચ કાળી સાથે ગમ્યો મારતી બેઠી હતી રાગને સન્મુખ ભેઠ જન્મે હેળતાયાં, ને નીચ કાળી “જે જે ફે ફે” કરવા લાગ્યો,* કોષિત રાગાનુ લોહી ઉઠળી આંબુ તેણે સિંધાઈપર પિછાર વર્ષાવી તલવાર ફેંકી નીચે પાડ્યો

દુરાચારી અંતરફ પૂર્ણ ક્રોધાનેશમા બોલ્યો,—“કાળા કૃત્ય કરનારી કુટિલા ! પિછાર છે તને ! તારી નીચ અને પાપી બાલથી મહારી સાત પેઢીની ક્રીસ્ટિને તે કાળી કરી ! ! હું તને પૂર્ણ પવિત્રતાની પ્રતિમા સમજતો હતો, પણ તેમાં મહારી મહોટી ભૂલ થઈ આવે તારૂં પાપ પ્રગટી ઉઠ્યું મહારી હોષ મેં આજે રીઝે જો પાતકી અને માત-હી સ્ત્રી ! તારા દુષ્કૃત્યો અને દુરાચરણો માટે મહાગ હિંતૈ-પિઓએ ઘણું ઘણું મને કહ્યું, પણ હું માનતો નહોતો અને તુને મહા સાધ્વી સમજતો હતો. હવે મહારી ખાત્રી થઈ કે હું પૂરેપૂરી પલીતા અને અધમમા અધમ છો તારાં સુદર રૂપમા સમાયેલા પિશાચ કૃત્ય, પાપડ અને પાપો, હુનિ-યાના દરેકે દરેક મનુષ્યોએ નિહવા ચોગ્ય છે નીચ ! નિ-

*(દોહો.)

ક્યાં મગક ખાસી અસન, ખેર ખૂન મધુપાન,
મટે હુપાયે તા હુપે, હોતે પ્રવટ નિદાન

સાં ૯૦

ધૂર ! તારા અને તારા કુટિલ લાઈ કૂરસિંહનાં ઘોર કર્મોનો હું ભોગ થઈ પડ્યો ને મહારાં રાજ્યની પણ તેથીજ પડતી થઈ. ઓ દુષ્ટા ! દુષ્ટકર્મોનાં ફળ આપવાને ચાલ કારાગૃહ માટે તૈયાર થા. તારા દુષ્ટબુદ્ધિ બંધુને પણ તેની કરણીનાં ફળ હવે તરત મળશે. ”

એમ કહી રાણીને ઘસડી બારણાં આગળ લઈ ગયો. રાણીએ ઘણી આજીજી કરી રૂઢન આદર્યું; પણ તે પર ધ્યાન નહિ આપતાં એકદમ હંરવાળ બહાર પેંચી લાગ્યો. પાપ-કર્મમાં મહદગાર દાસી ન્હાસવા લાગી, પણ રાજાએ ખૂબ મારતાં સિપાઈઓએ પકડી.

જારકર્મ કરનાર ઉપર, માણસ જાતને બુદ્ધીજ તરેહનું જબુન ઝેર ઉપજે છે. રાજાને શેમશેમ એટલું વિષ વ્યાપ્યું કે આ મહાપાપને મહદ કરનાર દાસીને મારી નાખવા આજ્ઞા કરી ને તે પ્રમાણે તેને તેની કરણીનું ફળ મળ્યું. રાણી દેવળદેવીને મહેલ નીચેની ઘોર અંધારી શુદ્ધમાં પૂરી મૂકી; જેમાં કરેલાં કર્મોનો પસ્તાવો કરતી સદાનેમાટે તે સમાઈ ગઈ.

— રણવીરસિંહ સાહસીશમું. —

ચોગ્યને ચોગ્ય બદલો.

ધ્યા સમય થવા ગ્યાવ્યો હરિહરસિંહ માથે હાથ ઢાંચ મહેલમા બેઠો છે આખે અશ્રુધારા વહ્યા કરે છે હુસ્યાવ્ય દેવિ લાનુમતિ અને પોતાના નેત્રમણિ કુવરનુ તેને સ્મરણુ થયુ નિર્દોષ પ્રિયા અને કોમળ બાળ-કપર વર્તાવેલા કૈરનો સતાપ થવા લાગ્યો. એટલામા રણવીર અને પ્રતાપસિંહ આગ્યા.

વિચારશિળ નૃપતિએ સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો, પસ્તાવો કર્યો અને આંસુ પાડયા રણવીર અને પ્રતાપે ઘણી ધીરજ આપી, પણ રૂદનનો વેગ અટક્યો નહિ તેની સ્થિતિ અર્ધ-ગાડા જેવી થઈ ગઈ કામ ક્યવળશે અને ચિન્નશુદ્ધિ ગઈ તો તે સુધારવી બહુ કઠિણ થઈ પડશે, એમ સમજી પ્રતાપસિંહે કહ્યું,—

“ મહારાજ ! આપ અકળાઓ નહિ ઉધર સહુ સાફ કરે છે ને ચોગ્યને ચોગ્ય રૂળ મળ્યા વિના રહેતુ નથી માટે કૃપાવત ! હું આપને કહેવાને ઘણાજ બુદ્ધી છું કે આપના બાળ યુવરાજ આગાહ છે તેનુ ખૂન થયુ નથી, અને આ સેવકને ત્યા આનંદમા છે હુમણાજ હામી તેને અહીં લાવશે ”

હરિહરસિંહ અત્યત હર્ષિત થયો પ્રતાપે કુમારસંબંધી સર્વ હકિકત કહી શબ્દેશબ્દ તેના હૃદયમાં પ્રેમ અને આ-

નંદના અંકુરો ફૂટવા લાગ્યા. તે બોલ્યો,—“ અહા ! આ વખતે પ્રિય ભાનુમતિ હોત તો કેવો આનંદ થાત ? ” એમ કહી નિશ્વાસ નાખી ખેદિત થયો.

ભાનુમતિનાં ચિતકે વધારે બેલાન બનાવ્યો. થોડીવારે એટલો બેશુદ્ધ થયો કે મહેલમાં દોડાદોડ થઈ રહી ને રણુવીર તથા પ્રતાપ પણ ગલરાયા. ગુલાબજળ અને પાણી વગેરે શીતોપચાર કરવા માંડ્યા. એટલામાં ભાનુમતિ રત્નીસાથે હાથમાં બાળકુંવરને લઈ દાખલ થઈ. આસનાવાસના કરતાં થોડીવારે રાજા જરા જાગૃત થયો. પણ આંખો વિચેલી હતી. ધીમેથી હોઠો દ્વારા “ ભાનુમતિ ”— “ ભાનુમતિ ” એટલો સ્વર નીકળવા લાગ્યો. આ દયાજનક ચિત્ર જોઈ, રાણીની આંખોમાં વહેતાં ઉષ્ણ અશ્રુ રાજાપર પડ્યાં. જાગૃત થયો. દૃષ્ટિ ફેરવી. પણ પાછી આંખો બંધ કરી બોલ્યો,—“ કેાણ મ્હારી બહાલી ભાનુ ? ! હું શું જોઈ છું ? આ સત્ય કે સ્વપ્ન ? ”

ભાનુમતિ—“ પ્રાણપતિ ! સત્ય, હુંજ છું. ”

હરિહર હર્ષસહિત બેઠયો. બેઠનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુ વહ્યાં. બાળકુંવરને તેડી, ગળે વળગાડી હર્ષનાં સુંબનો કરી રાજાએ મહાભાગ્ય લહાવ લીધો. કરેલાં કૃત્યમાટે રાણી પાસે ક્ષમા માગતાં ભાનુમતિએ “ ઇશ્વર ઇચ્છા-ભાવિ સંચિત ” ઇત્યાદિ ગંભીર અને તમ્ર વચ્ચનો કહી મોટું મન બતાવ્યું.

રાણીએ હાસ્ય કરી રણુવીર તરફ હાથ દેખાડી કહ્યું,— “ આ ગૃહસ્થને ઓળખ્યા ? ”

“હા, તે વનવીગ એલાગર મહારા પરમ મિત્ર છે મહારી ઉત્તતિ કરનાર જો કોઈ પણ હોય તો જાજ છે એમનો હું જેટલો આભાર માનું તેટલો ચોડા છે પ્રિયા ! તું જોને ક્યાંથી પિછાને છે ?”

ભાનુમતિ—“આર્યપુત્ર ! આપ હમણાં મને ગાલી નુઓ છો તે પણ એમના પગકમનો પ્રતાપ અને—”

એટલામા પ્રસન્ન વદને બાલી ઉડ્યો,—“ગહાંહા ! ત્યાંજે તો એમને મહારો બધું, શુભેચ્છુ કે હિતચિતક જે લેખુ તે જોણુ છે ખરેખર તે તેમજ મહારા વહાલા સેનાપતિ પ્રતાપસિદ્ધ, રાજ્યના ખરા ખેરખાહ છે એની વફાદારીના જે વખાણુ કરીએ તે જોણાં હું એમના જાણુથી ક્યારે છૂટીશ ?”

પ્રતાપસિદ્ધ—“મુરખી ! મહાગજ સાહેબ ! મેં તો માત્ર મહારો ધર્મ બતાવ્યો છે. અધિક કંતુ કર્યું નથી મહાગ કરના દાસી રત્નીએ મારી મેવા બતાવી છે, એમ કહીએ તો થોડું ગણાય ”

ગજ—“હા, એની સ્વામિભક્તિની તો પતિસીમા ધન્ય છે તેને અને તેના માત-પિતાને. કોઈ રીતે એમના અને નમારા ઉપકારનો બદલો મહારાથી વળે તેમ નથી (દાસીતરફ ફરીને) ભલી રત્ની ! તારી અદ્ભુત અને અનુપમ મેવાએ અને મોને કહી ન વાળી ગકાય એવા આભારના ભાર નીચે મૂક્યા છે તારી કૃતજ્ઞતા, ગજનંતા અને ધૈર્યતાથી હું પૂર્ણ પ્રસન્ન

થયો છું; માટે હું ઇચ્છું છું કે તું કાંઈ માગ તો અમોને સંતોષ થાય.”

રત્ની શરમાઈ નીચું ગઈ. બેઈ ધીરથી બોલી,—“હજુર-સાહેબ ! શું માગું ? આપની કૃપાવડે મને સહુ છે. મારી માગણી એટલીજ છે કે મહારાં પરમ પવિત્ર બાસાહેબને આપ ગ્રહણ કરે અને બાળકુંવર સૂર્યકાન્ત સદા સુખી રહી દીર્ઘાયુષ્ય લોગવે.”

પ્રતાપ અને રણવીર સાથે બોલ્યા,—“શાબાસ ! શા-બાસ ! ઠીક માગ્યું. ધન્ય છે તારી સ્વામીલક્ષિતને.”

હરિહરે પોતાના ગળામાનો નવસર હિરાનો મૂલ્યવાન હાર ઇનામ આપી ફરીથી ઉપકાર માન્યો; અને “યાવત-અંત્ર દીવાકરૌ” એક ગામ ગરાસમાં આપ્યું. વૃદ્ધ પ્રતાપસિંહને પણ તેજ પ્રમાણે બે ગામ અને પુષ્કળ ઇનામ આપી પ્રસન્ન કર્યો.

વનવીર તરફ ફરીને હરિહર બોલ્યો,—“પ્રિયમિત્ર ! તારી પવિત્ર પ્રીતિ અને ચોગ્યતાનું વર્ણન મહારાથી થઈ શકે તેમ નથી. મિત્ર ! ધન્ય છે તને. સ્નેહી તો તારા જેવાજ એકરંગી, ઉપકારક અને ટેકી બેઈએ. ધન્ય છે તારાં માતા-પિતાને કે જેની કૃપે તારા જેવા પ્રતાપી પુત્રરત્નો જન્મ થયો. વનવીર !”—

એટલામાં તે વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો,—“મેં શું બૂલ્યું છે ?

અહપસ્વહપ સેવા—સૂચના કરી, તે તો મ્હારી માત્ર ફરજ,
સિવાય—”

ભાત્રુમતિ બોલી ઉઠી,—“ આર્યપુત્ર ! શુ હજી આપે
આ ગૃહસ્થને ઓળખ્યા નહિ ? એ વનવીર નથી ”

રાજા આશ્ચર્ય પામતો ઘડીમા રાણી તરફ અને ઘડીમાં
વનવીર તરફ નજર ફેરવતો બોલ્યો,—“ શુ વનવીર નહિ ? ”

રાણી—“ આર્ય ! એ મ્હારા પરમપ્રિય બધુ મિથિલાયુ-
રીના કુમાર રણવીરસિંહ છે.

“ શુ રણવીરસિંહ ! અહા હા ! કેટલો આનંદ ! અજણ
ફેરફાર ! ? આજના દિવસના હુ ગા વખાણુ કરે ? ! પરમ
કૃપાળુ ઈશ્વરે એવ્ય બહલો આપ્યો ”

આટલુ કહી હર્ષભેલો રાજા, રણવીરનેલાવસહિત બેઠ્યો
અને તેણે પેઠેલી આપત્તિઓમાટે ક્ષમા માગી

આ સર્વ વર્તમાન આખા શહેરમાં ઝડપથી ઘેર ઘેર
સમજાયા, પ્રજાજનોને બહુ સતોષ થયો અને હામ હામ
આનંદોત્સવ વર્ગાઈ રહ્યો

સુન્ન વાચનાર ! આ સાગદાશ્ચર્ય ખબર કુટિલ કુરસિહ
તથા તેના પાપી આપ્તમહાને કેવી લાગી હશે, તે વિચાર-
વાનુ નનેજ સોપુંછુ

— જી પ્રકરણ આહત્રીશમું. —

રા

— જી ભયંકર કાવતું. —

ત્રીનો સમય થયો છે; નિશાદેવીએ સર્વત્ર પોતાની છાયા ફેરવી દીધી છે; ખેરપુરના માર્ગો શૂનકાર પડી ગયા છે; આ વખતે એક વેરાન રસ્તા પર આવેલા જૂના ઘરમાં કંઈ ગડબડાટનો ભાસ થયો.

આ મકાન ત્રણ માળની સાધારણ ગાંધણીનું હતું. બીજે મળલે કીવાનો ઉભસ સારી પેઠે હતો. કિવાનખાનામાં પચાશેક માણસોની ટોળી કાંઈ ગુપ્ત સંકેત કરતી માલુમ પડે છે. એકઠા મળેલા માણસો ઉદાસ જણાતા હતા અને સુખાકૃતિ ઉપર સિદ્ધા (સ્વામ) રંગ પ્રસરી ગયો હતો. ઉંડા ગંભીર વિચારમાં તેઓ ગઈ હતા.

વાંચનાર! એ કોણ? કુટિલ ફૂરસિંહ, તેના હજીરિયા, નારાજ થયેલા ભાયાતો, તથા રાજાના દૂરના સંબંધીઓ એકવાર એઓ ખટપટમાં નિષ્ફળ થતાં આજ બીજીવાર નશીબ અજમાવવા એકઠા થયા હતા. આ ચંડાળચોકડીનો અગ્રેસર મૂર્ખશિરોમણી રાજાનો સાળો હતો.

તે ઉભો થઈ બોલ્યો, — “ભાઈઓ! તમે જાણો છો કે આપણું અંહી શામાટે મળ્યા છીએ. ગઈ પરમતા અને આજના અશુભ અથવા લોહીનું પાણી કરી નાખે એવા જે અર્મગળ બનાવ બન્યા છે, તે તમોથી અબાણું નથી. સોદા-

ગર વનવીરને નામે જે રાબનો સાજો રણવીર બહર
 થયો છે, તેને માટે રચેલા પ્રપચનો ભોગ આપણા અધ્યક્ષ
 મહારાજ મોતીસિંહ થઈ પડ્યા, એ બધું અવશ્ય ઉત્તરું ને
 આપણુ ધાર્યું ધૂળ મળ્યું આપણી સઘળી મહેનત પા-
 ણીમા ગઈ તો ગઈ, પણ તેને માટે જોડેલા બાકામાં આપ-
 ãણ હોમાયા ! 'ભાઈઓ ! વધારે ખરાબી તો એ થઈ કે
 કુમારશ્રી મોતીસિંહ પાસેના ખાનગી અને આપણી ખાસ
 મસલતના કાગળપત્રો સર્વે મહારાજને હાથ ગયા ! એ
 કિમતી ફરતાવેલોમાં કેટલીક જગ્યાએ આપણા નામ પણ
 છે આપણા પૂરા ભોગ મળ્યા આપણે સંભળડ સપ-
 હાયા છીએ. આજે નહિ તો કાલે આપણે સહુ અવરથ
 પકડાઈએ અને ફરેલ થઈ માર્યા જઈશું વધુ વિચાર કરવાનો
 હવે જરા પણ વખત નથી શત્રુઓ સઘળ છે, એટલુંજ
 નહિ પણ આપણુ મૈત્ર્ય મુદ્દા તેને તાળે છે આટલું છતાં
 મહારે કહેવું બોધ્યે કે ભયથી આપણે બિલકુલ ડરવાનું
 નથી આપણી ચાલાકી અને પ્રપચ આજળ તેઓ તુલ્ય
 છે તેઓ કોઈ કાળે આપણી સામે ફાવવાના નથી અને
 ખાત્રી છે કે આપણા જય બહર છે. કરવાનું કાર્ય હવે
 આપણે વગર વિલંબે કરવા માહવું, દીલ કરવી નકામી છે "

દશ-ખાર જણ ભોગા જોલી લીધા,—"ખરાખર ખરાખર !"
 કેરસિંહે આજળ ચલાવ્યું,—"ભાઈઓ ! ચાલો સાબળો.
 હવે રાજા કોઈપણ પ્રકારે આપણા સપાટામા આવે તેમ નથી
 શકાહાહા ! તેને કબજે કરવાનું જે મહા મોટું સાધન,

તે દુનિયાંથી દૂર થઈ અંધારા ઝરાગૃહમાં છે. તે દેવળદેવીને હુદ્દ રાજાએ હુમેશને માટે દૂર કરી છે. હવે કોઈપણ રીતે રાજા સપડાય તેમ નથી; પરંતુ એક ઉપાય રહ્યો છે. હું ધારું છું કે જરૂર તેમાં આપણે ફતેહ પામશું. ભાઈઓ—” વળી વચ્ચે કેટલાક બોલી ઉઠ્યા,—“શો ઉપાય ! શો ઉપાય ?”

કૂરસિંહ—“મિત્રો ! ધીરજ ધરો. ધ્યાન ઈધ સાંભળો. હાલ દર સોમવારે રાત્રીના નવને સુમારે મહારાજ પોતે હરિહરેશ્વરમાં દર્શન કરવા જાય છે. એ ચોપદાર અને એ ઘોડાવાળા સિવાય સાથે કોઈ હોતું નથી. હું ધારું છું કે આપણે દશ-બાર માણસોએ, વચ્ચે આવતા ગ્રહારણ્યમાં ઉભા રહેવું; ગાડી આવે કે તુરત હુલ્લંડાઈથી રાજાને દેદ પકડી, સ્નેહી સૂરજમહાના સૂર્યપુર ગામમાં લઈ જવો; અને વીરગઠથી મોતીસિંહને મુક્ત કરાવી, અહીં રાજ્યગાદીએ બેસાડવા. આથી આપણી સત્તા જામશે ને શત્રુઓ પૂરા થશે. સિવાય શહેરની આસપાસ ભાયાતોનું લશ્કર ફરતું રાખવું, કે જે કામ પડે તૈયાર રહે. કહો તમારો શો વિચાર છે ?”

પાંચ—સાત જણા બોલી ઉઠ્યા,—“બરોબર છે બરોબર, એમજ થવું જોઈયે.”

સઘળાઓએ હર્ષના ઉદ્ગારો કહાડી, કૂરસિંહને માન આપ્યું અને “જય જય થાઓ, જય જય થાઓ” કહ્યું. કેટલાકોએ વળી મળતા વિશેષો કહી વાતને ટેકો આપ્યો. પછી ધારેલાં કાર્યમાટે દશ માણસો પસંદ કર્યા. કૂરસિંહની

સાથે જવાને તેઓ તૈયાર થયા અને આગેવાન દાખલ સુરસિંહ, કેદારસિંહ તથા જોરાવરસિંહને ઠરાવ્યા.

સોમવારે રાતના સાતને સુમારે ખેરપુરના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર વિશ્વેશ્વરજાગમા કૂરસિંહે મળતિયા કાવત્રા ખોડેને મળવાનો સંકેત કર્યો. ફરીથી કૂરસિંહ તથા મોતીસિંહનો જથ્થો ખોલાવી સર્વે છૂટા પડ્યા. આમાંથી બે મનુષ્યો રાજમહેલ પાસે ગયા.

—॥ પ્રકરણ ઓગણચાળીશમું. ॥—

—॥૬ માણસ ધારે છે શું ને ઈશ્વર કરે છે શું ? ॥૬—

આ જે સોમવાર છે. સુવારમાં ઘણા જરૂરી બનાવો બનવાના હોય અને કાંઈ મ્હોટા ફેરફાર થવાના હોય એવો રંગ, પ્રભાતથી જ જામી રહ્યો છે. ધડપકડ ચાલે છે; કેટલાક ભાયાતો, રાજાના કેટલાક પિત્રાઈઓ, કેટલાક જૂના અમલદારો અને કેટલાક સફળ હસ્થ શ્રીમાનો, રાજદ્રોહ કરવા માટે પકડાયા છે.

આખા ખેરપુરમાં કોલાહલ થઈ રહ્યો. સઘળાંનું શું પરિણામ આવે છે, તે માટે લોકો આતુર રહ્યાં. આજે કોઈ મહાભારત ઉચ્છ્વાસથી થવાની હોય એમ લાગે છે. ચિંતા અને ઉદાસીનતાએ કેટલાકને મ્હાનમુખ બનાવ્યા છે. સુલેહ-શાંતિ માટે સત્તાધીશોએ શહેરમાં સૈન્ય ફરતું રાખ્યું છે. આ સર્વ દેખાવ લોકદૃષ્ટિએ સાવધતા અને ભવિષ્ય માટે આતુરતાનું લયાનક રૂપ બતાવે છે.

* * * * *

રાત્રીએ નવનો અમલ થયો. સઘળું સૂમસામ થઈ ગયું. આ વખતે ગામખંડાર ચાર માઈલ પર બ્રહ્મારણ્યના ધીચ બાડીવાળા વનમાં, દશ માણસની ન્હાની ટોળી છૂપાઈને કોઈની રાહ જોતી બેઠી છે. ઘણું દૂરથી તારાના જેવો ચળકાટ આવ્યો. થોડીવારે કમે કમે તે પાસે આવવા લાગ્યો. ને મ્હોટો થયો. થોડીવારે લગાર ગાડીનો ખડખડાટ સંભળાયો.

ધારેલા શિકાર સમીપ આવતો જોઇ, આતુર થઈ ઉભેલી ટોળીના ઉપરીએ હુકમ કર્યો, —“ બહુક લારી તૈયાર ગ્હો ”

ઠરાવ પ્રમાણે સઘળા ગોઠવાઈ ઉભા એ જણ ગાડાની પેઠે રરતામા ફરવા લાગ્યા અને બાકીના ઝાડીમા ચતાયા જણાયેલા અળકાટ ગાડીની આગળ દોઢતા ઘોડેન્વારે પકડેલી મસાલનો હુતો પ્રપચી ટોળીએ શિકાર ખરાખર સંપડાયેલા ધારી, મનોરથોના મહેલ અણુવા માલ્યા ગાડી વધારે પામે આવી

આ દશ માણસની ટોળી, કાવચાખેર ફૂરમિહની હતી, અને જે એ મનુષ્ય અણુદ્ધ જેવા સ્નાતમાં ભમતા હતા તે કૈદારસિંહ અને જોશવરસિંહ નામે લાયાતો હતા

ફૂરસિંહ અને શૂરસિંહને મૂકી ગાડી આગળ વધી આગળ દોડતો સ્વાર જોગવરસિંહ સાથે ઝોચિતો અથડાયેા એકદમ એક ગુલાદી ખાધી, પણ ખીણ પળે છેડાયેલા મિહની પેઠે સ્વારપર કૂલો અને તેને નીચે પાડી, મમાલ ધૂજવી નાખી રાવત થેતી ગયો વાહન પાણુ વાળવાની કારોચ કરી, પણ જરા વાર લાગી હાથમા ભગી રાખેલી બહુક માથે કૈદારમિહ તથા ખીજ એ જણ, પામેના અશ્વપાળ ઉપર બહુક તાકીને ગાડીપર ગહડી ગયા તેઓ જરાપણ સામે થયા નહિ ખીજ એ માણુએએ ગાડીપર ઉભેલા ચોપદારોને એવ પ્રમાણે કબજે કરી, ઉપર બેઠેલાને નીચે ઉતારીને પોતે બેઠા આગળના ઘોડાપગ જોરાવગ મિહ સવાર થયો ઘોડે ચઢેલા ફૂરસિંહ અને શૂરસિંહ

ભરેલી બંદુકોસાથે ગાડીનાં દ્વાર આગળ આવ્યા અને રા-
જને ધમકી આપી કહ્યું, “જો સામે નહિ થાય તો જીવ-
તો જવા દઈશું અને સારી રીતે રાખશું; પણ જો ખૂમ
પાડી શું ચાં કરી તો રામશરણ પહોંચાડી દઈશું.”

રાજાની હિંમતથી સારી પેઠે વાકેફ ગાર થયેલા કૂરસિંહ
તથા શૂરસિંહે ધાર્યા કરતાં ઉલટુંજ સાંભળ્યું, “ગૃહસ્થો !
તમે કહો તેમ કરું, પણ મને ઇજા નહિ કરશો. તમે જ્યાં
લઈ જશો ત્યાં હું આવીશ.”

કૂરસિંહે રસ્તા તરફ નજર કરી અને ધાર્યું પાર પડેલું
જોયું તેથી ગાડી હાંકી. ઘોડેસ્વારો કૂરસિંહ અને શૂરસિંહ
ગાડીના ઠરવાળ પામે આલવા લાગ્યા. આ પ્રસંગ કાવત્રા-
ખોરને અતુકલ થઈ પડ્યો.

ગાડી અપાટાળે ઘોડે આગળ ચાલ્યા પછી કાંટા, અં-
ખરાં, પથ્થર, માટી અને લાકડાંથી માર્ગ ખંધ માલુમ
પડ્યો. આથી રસ્તો ફેરવવાની જરૂર પડી.

આગળ ઘોડેસ્વાર થયેલ જોરાવરસિંહને, અંધારા માર્ગમાં
માણસો હોય એવો ભાસ થયો. પણ સ્વપ્નવત્ લાગ્યું અને
ગાડી ઝડપથી દોડી. હચનો હણુહણાટ અને મ્યાનમાંથી
તલવારો નીકળતી હોય તેવો ખણખણાટ સંભળાયો; પણ
તેને ઘુઘવાતા પવનવડે પાંદડાંઓનો ખડખડાટ જાણી
આગળ ધસ્યા. જતાં જતાં રસ્તામાં જ્યાં બે માર્ગ જુદા
પડતા હતા, ત્યાં સામસામી એક દીવાલ ચણી લીધી હોય

એવું દેખાયું તેઓએ ધાર્યું કે ‘આ તે શું થાય છે’
આગળ દોડતા જોરાવરસિંહે ગાડી ચોખાવી અને પાછી
ફેરવવા કહી પોતાનો અંધ આગળ ક્યો પડતો ત્યાં પછી
એવીજ રીવાજ આગળને આગળ આવતી જોઈ એથી ચ-
મક્યો એટલામાં ફૂરસિંહ તથા ગૂરસિંહને બૂમો પાડતા
સાબળ્યા, “હજો ! હજો ! મુવા ! ઠાર ! હજો ! ! ઘેરાવા
છીએ ! નહાસો નહાસો !”

જલદી ફરવાને મૂકી ખેલ શરૂ થઈ ગયા નાહા ને ગાડીમાં બે-
સય થઈ ગયા જોરાવરસિંહે આસપાસ નજર ફેંકી તો
ફરતી ચોમેર દીવાલોજ દીવાલો !

જોરાવરસિંહ અને ખીબા ગાડી ઉપર હોવાથી નહામી
શક્યા નહિ ચો તરફ દીવાળ પાસે ને પાસે ધમ્તી આવતી
જોઈ ! ઘણી નજદીક આવી ત્યારે તો ઘોડેચાર પલટણી
ટુકડી છે, એમ જોરાવરે જાણ્યું નહામવાનો કંઈ ઉપાય
રહ્યો નહિ, તેથી વચ્ચેથીજ નીકળી જવા નિશ્ચય કર્યા

બે હાથમાં પિસ્તોલ ને માથું નીચું કરી ચોડાને આગળ
વધાર્યો દશ કદમ આગળ ચાલ્યો નહિ, તેટલામાં મામેથી
ચવાળ આવ્યો અને એક ગોળી ચોડાના મથામત લાગી
ચોડો ધાયલ થઈ નીચે પડ્યો તુરતજ દશ ચારે તેપર
તૂટી પડ્યા તેણે બહુકનો એકબાર ક્યો અને ખીબા પોતાના
માથા સાગી તાકી, પછી ધાર્યું પાર પડે તે અગાઉ હાથમાંથી
બહુક ખેંચી ગાડીપાસે ઘસડી ગયા આટલામાં બળી ખાર

સ્વારો કૂરસિંહને ઘસડતા ઘસડતા મુસ્કેતાટ બાંધી, ગાડી આગળ લાવ્યા. મથાલ સળગાવી. રાજા ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યો અને તેઓ રાજાને બદલે પોતાના મળતિયા વીરસિંહને જોઈ વિસ્મય થયા.

તેઓ બધો ભેદ કળી ગયા અને કૂરસિંહને ખાત્રી થઈ કે—“અમારી ખાનગી ખબરો બહાર પાડનાર આ વીરસિંહ જ છે.” મનમાં તેના પ્રત્યે ઘણો ક્રોધ પ્રગટયો, પણ સમય જોઈ સમાવ્યો. કેમકે હમણાં તે તદ્દન નિરાધાર હતો.

કૂરસિંહ, શૂરસિંહ, જોરાવરસિંહ અને કેદારસિંહને ગાડીમાં નાખ્યા; અને બાકીનાઓને પગે ચલાવતા આવળુ-બાળુ ઘોડેસ્વારોથી ઘેરાયેલી ગાડી આગળ વધી. સૂર્યોદય થતાં પહેલાં સર્વે વીરગઢ જઈ પહોંચ્યા.

➤ ૩૬ પ્રકરણ ચાળીશમું. ➤

૨૭ પાપીઓનો પરાજય. ૨૭

પણ લયાનક બનાવને બીજે દિવસે સહવાર થતાજ આખા ખેરપુરમાં આ ખગર ફેલાઈ ગયું હોય છે. ઉત્સાહપૂર્વક ઇશ્વરનો ઉપકાર માનવા લાગ્યા. રાજદ્રોહીઓની તપાસ બપોરે રાજમહેલમાં બધખારણે ચાલવાની હતી, જેનું પરિણામ શું આવે છે, તે જાણવાને પ્રભુ અતિ આતુર થઈ

બપોરે રાજ્યમંદિરના લગ્ન દિવાનખાનામાં હરિહર-સિંહ, રથુવીરસિંહ અને પ્રતાપસિંહ કાંઈ ગુસ્સાવાત-ચીતમાં હતા, એટલામાં જાણરથી જકડી લીધેલા કૂર-સિંહને હકસેલતા ચાર સિપાઇઓ આવ્યા.

રાજા એકદમ ક્રોધાવેશે ઉઠ્યો ને કૂરમિહને લાત મારી બોલ્યો, — “ખિસ્કાર છે દુષ્ટ ! તારા જીવતરને ! ચડાજી ! નીચ ! મેં તારાપર વિશ્વાસ મૂક્યો, સર્વ રાજકાજ તારા હાથમાં સોંપ્યું અને મહોદી પદવીએ સ્થાપ્યો હાથ ! તે વખતે મેં નહોતું બોલ્યું કે તું આવો બળ અને કૃતદ્રોહી છું ઓ પાપી ! ઉપકારનો બદલો તે કેવો આપ્યો ? તારા સુઘ વિકારને તૂંસ કરવાની ઇચ્છામાં તે મ્હારો નાશ કર-

વાનું પગલું ભર્યું? ! મ્હારી રંક રૈયતને રંજાડી, આખું રાજ્ય
ધૂળધાણી કરી નાખ્યું. નિર્લજ્જ! શરમ છે તુંને. તેં રજપૂત-
ના નામને કાળો ડાઘ લગાડ્યો. કુલાંગાર! તું શુદ્ધ ક્ષત્રીય
થીજ હોય તે માટે પણ મને સંદેહ ઉપજે છે. ખરે ક્ષત્રી-
પુત્ર કદી આવી ચાલ ચલાવે નહિ. તેં તારી બદનિષ્ટા
પાર પાડવા મ્હારી પ્રાણપ્રિય નિર્દોષ પત્નીને કારાગૃહમાં
કેદ પૂરાવી. તારા પ્રપંચો અને નીચ કૃત્યનો પાર નથી.
ઓ અધમ! નરપિશાચ! તું આટલેથી ન ધરાયો ને તેં મ્હારા
કુમાર સૂર્યકાન્તને કાપી નાખવાની તજવીજ કરી! પણ
મ્હારાં ઘણાં અહોભાજ્ય અને ઈશ્વરની પૂર્ણ દયા કે દાસી
રત્ની અને માનવંત અતાપસિંહના પ્રયાસે તે ગચ્છી શક્યો
છે. તારા ગુનાહ ઘણા ગંભીર અને પારવિનાના છે. હું
તેને માટે તને જે શિક્ષા કહું તે ઓછી છે. તેં મ્હારી
કીર્તિને કલંક લગાડ્યું. તારે લીધે મ્હારાપર ઘણા શત્રુઓ
ઉભા થયા છે. હાય! ધિષ્ઠાર છે મને કે મેં ખરાં-ખોટાંની
પરીક્ષા પણ ન કરી. ચંડાળ! મેં સ્વમે પણ નહોતું ધાર્યું
કે તું આવો અધમમાં અધમ ને દુષ્ટમાં દુષ્ટ છો. હું તને
મ્હારો ખરો હિતેચ્છુ સમજતો હતો; પણ મેં તેમાં જેવી
તેવી ભૂલ કરી નથી. તેં મને સજ્જડ થાપ આપી છે.
ઠહાલા રણવીરે મને જ્યારે મહા મહેનતે સુધાર્યો, ત્યારે
ઓ દુષ્ટ! તે તારાથી ખમાયું નહિ. જ્યારે તેં ધાર્યું કે હું
કરી તારા હંદમાં નહિ ફરું, ત્યારે તેં વિચિત્ર કાવત્રાં
રચવા માંડ્યાં. લાયક રણવીરનું મૂળ કાઢી, મને ઠાર કરી

મોતીસિંહને જાદીએ સ્થાપવાના ઘણા કુભાડો તે કયાં અને નેમા મૂઠ શૂરસિંહ, કેદારસિંહ અને જોરાવરસિંહ જેવા કમ અછલ ભાયાતોને તે લભેયા હવે તુ બાણતો હુધિ દે એ સઘળા કેવા હાલે વીરજડના કાળા કાગઝુકમા પડેલા છે આ મઘળી તારી કારકીર્દીનો કાઈક તો વિચાર કર ! આ શૂર અને ચતુર રણવીરની મને મહાય ન હોત તો તારા અનર્થો, કેલુ ભયાનક રૂપ પકડન અને મ્હારી, મ્હારા કુહળની, મ્હારા મિત્રોની, મ્હારી પ્રજાની અને દુકામા કહું તો મ્હારા આખા દેશની કેવી દુર્દગા થાત ? પણ તારૂં ધાર્યું અંતે ધૂળ મળ્યું અને સત્યનો જય થયો છે તારા દુષ્કર્મોનું વિવેચન કરતા પણ મને ત્રાસ ઉપજે છે, માટે ચાલ કરણીનું કળ ભોગવવા તૈયાર થા ”

અતાપસિંહ તરફ જોઈને,—“ તમે આ દુહને વીરગઠ સોઢો અને તેના સૌથી ઉંડા, અધારા ભોંયરામા એકદમ ઉતારી મૂકો એને ખાવાનું આપવાની જરૂર નથી ખાધા-પીધામા, ખેલ ખેલવામા અને ખરાબી કરવામા એણે કશી ઉલુપ રાખી નથી જૂએ મરતો, પાપોનો પમ્તાવો ઠરતો રીખાઈ રીખાઈને જમને દૂર એને જવા લો બસ, સિપાઈ-ઓ એ પાપમૂર્તિને મ્હારી નજરથી દૂર કરો ”

હુકમ સાંભળતા કૂરસિંહના રૂવાડા ઉભા થયાં, આજુ અંજ પાદડાંની પેઠે કપવા લાગ્યું ને ઘણા કમકમ્યો લથ ઠતે અવાજે ને ધીમે ત્રાદે રડતો ગડતો બોલ્યો,—“ કૃપાનાથ ! મહારાજા ત્રાહિય ! રહેમ કરો મને માફ કરો ”

હરિહરસિંહે કથો ઉત્તર આપ્યો નહિ, પણ સિંધાઇઓ-
ને ફરીથી તાકીદ કરતાં બુંડે હાલે કૂરસિંહને ઘસડી ગયા.
આ રીતે પાપીને તેનાં પાપકર્મનો ચોખ્ખો બદલો મળ્યો;
કેમકે પાપકર્મનું ફળ મોહું-વહેલું પણ મળ્યાવગર રહેતું
નથી કહ્યું છે,—

त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिःपक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते ॥ ૧ ॥*

*(ગાતિ.)

ત્રણ વર્ષે ત્રણ માસે, ત્રણ પક્ષે કે પછી ત્રણે વાસે;
પુણ્ય પાપ અતિશયનાં, ફળ નિશ્ચય તેો અહીં મળી જશે. ૧.

‘રા० મા०

—શ્રી પ્રકરણ એકતાળીશમું. —

—સરહદપર યુદ્ધ-હરિહરનો વિજય—

પલા બનાવો બન્યાને આજ આર મહિના થવા
આવ્યા. જેગુરમા હવે આગલો જુદમ નાથ
પાગ્યો છે અને નિષ્કટક-રામગાન્ય જણાય છે
લૂટ, ચોરી, અનીતિ અને એવા અનેક ભયો નાશ પામતા
સવળે મુખશાંતિ પ્રસરી રહી છે. રાજ્ય અચલ હતું તેણે
આબાદ થતા મધળા લોકો સુખી છે ઉદામીનતા ટળી સ-
ર્વના મન ઉત્સાહથી પ્રકુલિત જણાય છે. આપાર ધર્મધા-
કાર વાલી રહ્યો છે, તેમજ અદલ કાર્યવારથી રાજ્ય પ્રાપ્ત
આબાદીપર આનંદ છે.

એટલામા ખૂબ ઉડી કે, — ‘રણવીરસિંહ યવનસૈન્ય
સાથે પાછો વેર લેવા આવે છે.’ આથી લોકોનો ઉત્સાહ
ભાગી પડ્યો, જેનેની ફેલાઈ અને પ્રજા ખિચારી પાછી
નહાસભાગ કરવા ભાગી ગ્રાહા દિવસમા શહેરોના શહેરો
અને ગામોના ગામો અરણ્ય જેવા ઉજડ થઈ ગયા.

આ વખતે આ ખબરથી રાજા હરિહર પણ અભાગ્યે
ન હોતો તેણે જલદીથી યુદ્ધની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી
મહોદ્દુ સૈન્ય એકઠું કર્યું. વીર રણવીર અને વૃદ્ધ પ્રતાપને
સાથે લઈ, શત્રુદળ પોતાના રાજ્યમા આવી અગળી કરે તે

પહેલાં સરહદ ઉપરથી તેમને પાછા વાળવા સૈન્ય સહિત આગળ વધ્યો. આ વખતનું હરિહરનું લશ્કર આગળના જેવું વિપથી, મોજાલું કે આળસુ નહોતું; પણ વીરનરોથી ભરપુર અને કવાયદ પામેલું હતું.

શૂર રજપૂતસૈન્ય ગર્જના કરતું, હોહારા દેતું અને “હરિ-હરસિંહની જય” પોકારતું, ઉલટલેર આગળ વધ્યું; અને રાતદિવસ કૂચ કરીને બારમે દિવસે ખેરપુરની સરહદપર પહોંચ્યા.

આ સરહદને કુદરતે બાણે રણથી ભૂંડી પાડી હોય એમ લાગતું હતું. સરહદ ઉપર આકાશ પ્રત્યે ડાઘિયાં કરતા ઉંચા ઉંચા પહાડોની હારો આવી રહી હતી. દુશ્મનોને આવવાનો માર્ગ બે પહાડોની ખીણમાં થકમે હતો, જે ખીણ તથા પર્વતો ઘીચ જંગલથી ઘેરાયેલાં હતાં. એની ઉપરના ભાગમાં તથા પહાડોની બજોલમાંની ઘાટી ઘટામાં હરિ-હરસિંહે પોતાના સૈન્યનો કેટલોક ભાગ છૂપાવ્યો. અને બાકીનું સૈન્ય ખરેખર ગોઠવી, શત્રુની વાટ જોતું સામે માર્ગે ઉભું રાખ્યું. વળી ઝાડીમાં રાખેલ સૈન્યને એવી સૂચના આપી કે, અરિદળ રજપૂતસૈન્ય ઉપર આવે કે તુરત પાછળથી આગ્રિતો હુલો કરે.

બે દિવસ મુખી રજપૂતલશ્કર શત્રુની રાહ જોતું ભાંજ પડ્યું રહ્યું. ત્રીજે દિવસ પરાક્રિયામાં તેઓએ છોટેથી ધૂળ ઉડતી જોઈ ધાર્યું કે, ‘શત્રુદળ આવે છે.’ પછી લડવાને સજ્જ થયા. આ વખતે વિજયની આગ્રાએ હરિહરસિંહ

ઘોડે ચડીને અને હાથમાં ખુદી તલવાર લઈ ભુસ્સાથી સૈન્યને મોખરે ઉભો. જમણે પડખે રણવીર અને ડાબી બાજુએ અતાપસિંહ હતા તેઓની આંખો પણ ભુસ્સાથી લાલથોળ થઈ ગઈ હતી સઘળી તૈયારી બરાબર થઈ ને રજપૂતસૈન્ય સજ્જ થઈ ઉભું, એટલામાં તુર્કસૈન્ય ધમાકાથી સુસવાટ કરતું આવી પહોંચ્યું.

તુર્કો પણ તૈયારજ હતા. રજપૂતસૈન્યને અડગ ઉભેલું જોઈ તેઓ પણ તેમના ઉપર હલ્લો લઈ જવાને અધિરા બની ગયા. રજપૂતોને હિમતથી કોટની પેઠે સામે ઉભેલા જોઈ રણધીરસિંહ ઘોડો દોડાવતો મોખરે આવ્યો, ને એટલામાં રજપૂતસૈન્ય ખુદી સમથેરે ‘હરહર મહાદેવ’ કંતુ તુર્ક સૈન્યપર એકદમ તૂટી પડ્યું આ જોઈ થવન સૈન્ય ‘ફીન ફીન, અલાહી અકબર’ પોકારતું તેવાજ ભુસ્સાથી મામે ધસ્યું.

રજપૂતોએ ‘મારવુ કે મરવુ’ એવા નિશ્ચયથી તુર્કોના ભેટો લીધે સુદ્ધ ખૂબ ભુસ્સાથી ચાલ્યું ને લોહીની નીકો વહી રાજા હરિહરે છેડાઈને શત્રુની હરોલ કાપી નાખવાને ખૂબ ભુસ્સાથી હલ્લો કર્યો. આ હુમલો નિષ્ફલ થતા હરિહરસિંહ વધારે જોગપર આવ્યો ને સત્રીઓ ભુસ્સાથી ખીજો હલ્લો લઈ ગયા રાજા વાણી બહાદુરથી લડવા લાગ્યો એટલામાં રજપૂતોની બાજુ નમતી જણાઈ. આ જોઈ વીર રણવીર ઘોડાને એક મારી “જય જય” નો નાદ કરતો “આવો, મહારી પાછળ આવો.” એમ

પોકારતો બળવાન કેસરીની પેઠે યવનના દળમાં ધસ્યો.
અને જેમ ઘાસ કાપે તેમ શત્રુને કાપતો ચાલ્યો.

રણવીરને જોખમમાં પડેલો બેઈ હરિહર અને પ્રતાપે
ક્ષત્રિય સૈન્યને ઉશ્કેરી, શત્રુઉપર ઘણા બુસ્સાથી હલ્લો
કર્યો; અને તેમને કાપતા આગળ વધ્યા. વીજળીના ચમ-
કાશની પેઠે તેમની ચળકતી તલવારો પાસે ઘણા યવનો
ધૂળ ફાંકતા પડ્યા ! રજપૂતો ઘણીજ બહાદુરીથી લડવા
લાગ્યા; તેમ યવનસૈન્યે પણ બળ બતાવવામાં બાકી રાખ્યું
નહિ. બે ઘડી ખૂબ યુદ્ધ ચાલ્યું, પણ ઉભય પક્ષમાંથી
કોઈએ પણ નમી આવ્યું નહિ. મુઠ્ઠાંઓના ઢગના ઢગ
થવા લાગ્યા ! લોહીની નદીઓ વહેવા લાગી ! ઘાયલોના
પોકારો, વીર પુરુષના નાદો, માર મારના હોકારો, બંદુકના
અવાજો, તલવારોના બણબણાટ અને અશ્વોના ખોંખારાથી
રણક્ષેત્રનો રંગ કાંઈ બુદ્ધાવ પ્રકારનો થઈ પડ્યો.

આગળ ધસતો રણવીર દુશ્મનોથી વેરાઈ ગયો. તુર્કોએ
તેને મારવાને ઘણાં ફાંફાં માર્યાં, પણ ઘણી કુશળતાથી
તે તેમના ઘા સંભાળી લેતો અને પોતાપર ઘા કરનારને
પલકવારમાં પટકી પાડતો. તેનાપર જે એક ઘા કરતો તે
ખીણ પળે કાર થયેલો માલમ પડતો, એવું તેનું બાહુબળ હતું.

આ પ્રમાણે ખરો રણબંગ જામ્યો; એટલામાં તુર્કસૈન્ય
એક બાબુથી અંદર દબાતું ચાલ્યું. તેમનામાં “દગો !
દગો ! માર્યા ! માર્યા ! ન્હાસો ન્હાસો !!” એવા પોકારો.

થવા લાગ્યા આખા નુકસાનમાં નહામલાગ અને ગઠબ-
ગઠ મચી ગયો વીર રજપૂતો વધારે દૃઢ થઈ બુરમાથી
શત્રુઓને કાપવા લાગ્યા આવી રીતે એમરથી થવનો ઘે-
રાઈ ગયા તેઓને ઉગરવાનો હુવે એકે ઉપાય રહ્યો નહિ
સઘળે હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો ઘણા થવનો ગભરાયા ને
નહામવા લાગ્યા કોઈપણ પ્રકારે દૃઢતાથી ઉભા રહી
યુદ્ધ કરે, એવી તેની સ્થિતિ રહી નહિ.

રણવીરસિંહે તેમને થોભાવવાને ઘણીજ મહેનત કરી,
ઘણી ધમકી આપી અને ઘણા તીક્ષ્ણ શબ્દો કહ્યા, પણ તે
વ્યર્થ પોતે છૂત કરી પિતાનું સંપૂર્ણ વેર લેવાની જે આ-
શાએ આવ્યો હતો, તે આગા નદ વામતા નિરાશ થયો
એટલામા રણવીર તેના અગમ્ય ધસી આવ્યો અને પક-
કારી પોતાની માથે ઢઢ યુદ્ધ કરવા ઉશ્કેર્યો તે રણવીરની
સામે થયો અને એ જેહ થોડાઓ પૂર બુરસાથી શત્રુ
ચલાવવા લાગ્યા એટલામા રાબ હરિહર તથા વૃદ્ધ
મતાપ આવી પહોંચ્યા અને યુદ્ધ જોતા ઉભા રહ્યા. આ
ખતે બહાદુરો એક બીજાથી હઠે લેવા નહોતા. યુદ્ધ
આગરે એક કલાકસુધી ચાલ્યું એટલામા પૂર ઉમેઢને
બધો મુનાન રણવીર, રણવીરની અસીનો સોગ થઈ પડ્યો.

આ જોઈ તુર્કો તદ્દન હિમત છોડી ગયા અને પીઠ ફેરવી
પલાયન કરવા લાગ્યા પછી રજપૂતો પાછળ ધસ્યા જેણે
હથિયાર મૂક્યા તેને કેદ કર્યા અને જે સામા થયા તેમને
કાપી, બિચ્ચ થોપ કરતું રજપૂતસૈન્ય યાદુ કર્યું આવી

રીતે ખેરપુર લૂટવાની અને તેની ગરીબ પ્રજાને રંજાડવાની આશામાં થોડીવાર ઉપર પૂર ઉમેદમાં આવેલું સૈન્ય ધૂળ-ધાણી થઈ ગયું. પોતાના પિતાનું વેર લેવાની આશામાં ઉમેદલર આવેલો રણુધીરસિંહ માર્યો ગયો.

* * * * *

આવી રીતે તુર્કસૈન્યનો નાશ કરી, વિજયી સત્રીસૈન્ય “જય હરિહર ! જય રણુવીર” વગેરે વિજય શોષ ઉચ્ચારતું મોટી ધામધુમથી ખેરપુરમાં આવી પહોંચ્યું. પ્રજાએ હર્ષના ઉદ્ગારોથી તથા નગરનારીઓએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી વિજયીસૈન્યને વધાવી લીધું. પ્રમુદ્ધિત થઈ લોકો પાછા ગયા અને સર્વત્ર આનંદ આનંદ પ્રસરી રહ્યો.

—૪૭ પ્રકરણ એતાળીશમું. ૪૭—

—૪૭ મહોદરીના મેળાપ. ૪૭—

પરની વાતને લગભગ એક માસ વિતી ગયો તે પછી એકવાર સધ્યાસમે ખેરપુરને પાદરે તથા ગોઠવાયા છે, રાવટી-ઠહેરાઓ ખડા થયા છે, માણસો દોડાદોડ કરી રહ્યા છે, ગડગડાટ મચી રહ્યો છે અને મોઢાટી છાવણીમા હમણા તુરતજ પડાવ પડ્યો હોય, એવી ધામધુમ ચાલી રહી છે આ જોવાને લોકો પણ ઘણા એકઠા થયા છે જોનારના ગંહેરાપર કુદરતી આનંદ ઝળકી રહ્યો છે ને સર્વ પૂર્વ ઉદ્ધાસમા આવી ગયા છે લોકોની ઠઠ એટલી જાત્રી છે કે જાણે આખું ગામ આહીજ આવીને ઉભું હોય નહિ !

સૂર્યાસ્ત થવા આવ્યો, એટલામા રાજા હરિહરસિંહની સ્વારી મોઢાટી ધામધુમથી ખહાર આવી તેનો ફેળાવ ઘણોજ લબ્ય હતો મ્વળ-પતાકા ફરકી રહ્યા હતા, તેમજ દોલ, ત્રામા, શરણાઈ વગેરે વાજાઓના નાદોથી જગનમંડળ ગાળ રત્નું હતું ઘોડાઓ ખોખારા મારી રહ્યા હતા, મૈત્રિના ઉત્સાહ ભર્યા ચાલતા હતા, સઘળાઓએ ઠસળના શોભિતા પોશાક પહેર્યા હતા, અને શણગારેલા મોઢાટા

ગજરાજઉપર મૂલ્યવાન પોશાક પહેરી, મહારાજ અને રણુ-
વીર ગિરાજ્યા હતા. તેની પાસેના જરીદાર ખૂલ નાખેલા
ઘોડાઉપર વૃદ્ધ ઋતાપસિંહ શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી પ્રકુલિત
ઝહેરે બેઠેલો હતો. રાજા અને રણુવીર પણ હર્ષથી પ્રકુલ
દેખાતા હતા. સ્વારી શહેર બહાર આવી કે એકઠાં થયેલાં
લોકોએ જય જયકારના શબ્દોથી માન આપ્યું. પછી સર્વ
છાવણીમાં આવ્યા.

આ લશ્કરી છાવણી નેપાળના મહારાજ ઉદયરાજની
હતી. રણુવીરે તેની કને મિથિલાપુરીના રક્ષણાર્થે લશ્કરી
મદદ માગી હતી અને પોતાની માનવંત માતૃશ્રી મંદોદ-
રીને ખેરપુર બોલાવી હતી. નેપાળાધીશે પોતાના પાટવી
પુત્ર વીરભદ્રની સરદારી નીચે મોટું સૈન્ય મોકલ્યું હતું
અને તેમાં રાજમાતા મંદોદરીને પણ પૂરતાં સન્માનસ-
હિત મોકલી હતી. આ છાવણી ઊભા કોઈની નહિ પણ તે
સૈન્યનીજ હતી. છાવણીમાંથી વીરભદ્ર મોટા સરદારો
સાથે માનપૂર્વક સ્વારીની સામે ગયો. સ્વારી ત્યાં આગળ
આવી થોભી. હરિહર અને રણુવીર હાથીપરથી ઉતરી વી-
રભદ્રને અત્યંત ઉત્સાહથી લેઢ્યા. પછી પગે ચાલતા તેઓ
તૈયાર કરેલા કીનખાખ તથા જરીના સુંદર તંબુમાં આવ્યા.

વૃદ્ધ મંદોદરી તેમની રાહ બેતી તંબુમાં બેઠી હતી.
હરિહરે તેને માનપૂર્વક નમન કર્યું. રણુવીર પગે પડ્યો
અને અત્યંત મમતાથી લેટ્યો. મા-દીકરાનો પ્રેમાનંદ નેત્રો-
માંથી ઉભરાઈ જતો હતો.

કેટલીક વાર સુધી તેઓએ સુખ-દુ ખની વાનો કરી મન ખાલી કર્યું હરિહરે પોતાના કૃત્યોની દીન વચને ક્ષમા માગી લાગણી દેખાડી. મંદોદરીએ ઉદાર દીલથી તેનું સમાધાન કરી શાંતિ આપી

બાદ રાત્રી થતા મસાલો સળગાવવામાં આવી. મંદોદરીને શણગારેલા સુશોભિત રથમાં ગેસાડી વાજતે ગાજતે સ્વારી છાવણીમાંથી પાછી ફરી ખુગાલીમાં બદ્ધકોના બહાર કરવામાં આવ્યા સૈનિકો પણ ઉદ્દાસમાં આવી ગયા મસાલોના પ્રકાશથી ઘોડા, હાથી, રથ વગેરે પર નાખેલી સોનરીની જુલો, તથા શિપાઈઓનાં સુઘર વસ્ત્રો અને અરાલ-દાંતના કિંમતી વસ્ત્રો આગકતા હતા એક હાથી પર હરિહર-સિંહ અને બીજા ઉપર બીરભદ્ર તથા રણવીર હતા સ્વારી શહેરમાં રાજ્યમાર્ગે થઈ ચાલી રસ્તો ચેદનીથી ભરપુર થઈ ગયો લોકો હર્ષનાદ કરવા લાગ્યા ખારી, અગાશી અને છબ્બા સ્વારી જોવા ઉભેલી લલનાઓ પુણ્યવૃષ્ટિ કરવા લાગી. વાજતે ગાજતે સ્વારી મહેલમાં આવી પહોંચી હરિહર અને રણવીરની અબાહીઓ કુલથી ભરાઈ ગઈ. મહેલમાંથી મહારાણી આનુભતિ અને ચંપકમાલિની, મંદોદરીને માન આપવા સામે આવ્યા વૃદ્ધ રાજમાતાને બન્નેએ લાવસહિત નમન કર્યું આનુભતિ પોતાની માતૃશ્રીને હર્ષસહિત લેટી ને પરસ્પર અત્યાતદ દાખવ્યો બાલકુમાર સૂર્યકાન્તને, વૃદ્ધ મંદોદરીએ અત્યંત હર્ષસહિત કોટે વળગાડ્યા અને સુખન કરી નૃત્ત થઈ

—૨૩— પ્રકરણ તેતાળીશમું. ૨૩—

—૨૩— મિથિલાપુરીપર સ્હહાઈ. ૬૩—

જમાતા મંદોહરી અને કુમાર વીરભદ્રને આજ ખેરપુર આવે લગલગ જે માસ થયા છે; મિથિલાપુરીપર સ્હહાઈ લઈ જવાની ઉમેદથી સઘળી તૈયારી થઈ રહી છે; સુલક પુરુષો ખેરપુરમાં ટીકાનાં ટોળાંની પેઠે ભરાયા છે; સૈન્યમાં નવા શૂરવીરોની ભરતી થાય છે; મહારાજ હરિહરે પોતાનું સર્વ સૈન્ય તૈયાર કર્યું છે; ખેરપુરના સર્વ ભાયાતો, જાગીરદારો વગેરે પોતપોતાનાં લશ્કર સાથે મઠક માટે આવ્યા છે. આમ આખું ખેરપુર લશ્કરી તૈયારીઓ અને ધામધુમથી ખળભળી રહ્યું છે. મિથિલાપુરીપર સ્વારી લઈ જવાની સર્વ સામગ્રીઓ તૈયાર થઈ છે. ખેરપુરથી નીકળવાનું સુદ્ધ રાજજેશીઓએ વિજયાદશમીનું નિર્ધાર્યું.

દશરાની સ્હવારે સ્વારી પૂર દમામથી વાજતે ગાજતે વીરધોષ કરતી શહેર બહાર નીકળી. નેપાળીઓનું અને ખેરપુરનું સૈન્ય પણ ત્યાં એકત્રિય થયું. અતુરાઈથી તેમની ક્વાયદ લેવાણી. રણસંગ્રામ જેવો આ લબ્ય દેખાવ જોવાને નાગરિકોની મ્હોટી મેદની મેદાનમાં મળી હતી. કીડિયારાંની પેઠે મેદાન જનસમુદાયથી ભરચક થઈ રહ્યું.

મહારાજ હરિહરમિહ મુદ્ધમાં સ્થૂળનાર હોવાથી, પા-
છળ રાજ્યની ગભાળ રાખવાનું કામ સુઝ મહાજૂહસ્થોની
ગભા નેમી, પ્રતાપસિંહને મોંપ્યું હતું સ્થવારે દગ્ગને અ-
મલ થતા સચુકત સૈન્યે લોકોના હર્ષોદ્ગારો વચ્ચે કુચ
કરવા માડી

વાચનાર ! હવે આપણે લશ્કરને રવાના કરી, આપણું
લક્ષ બજેજ લાભે વળતે પાછું મિથિલા તરફ ફેરવીએ

ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ

રાયપુરના બળવાન જયમનમિહે મિથિલાનો કબ્જો
લીધા પછી થોડા દિવસ તે ત્યાં રહ્યો પોતાના ધીરસેન
નામના ભાયાતને સુખો નેમી, સર્વ સત્તા તેને સોંપીને
પોતે પાછો રાયપુર ફર્યો આ વળતે રાયપુરનો મુખો પણ
ત્યાજ હતો ગરીબ પ્રજાને ભારે કરના યોગથી કચરી
નાખવામાં આવી હતી અસંખ્ય જીવંતો તેમના ફીલ
દુભાયાં રહેતા અને આખા રાજ્યમાં બધા જીવો ત્યાં અ-
સંતોષ અને ઉદાઝીનતા ફેલાઈ રહી હતી વિદેશી રા-
જ્યની ધોંસરી તળે દબાયેલી રૈયત છેક નિર્ધન થઈ ગઈ
દુર્ભાગ્યે એકાદ વર્ષ જો વરમાદ ન વરશે તો હજારો લોકો
જૂએ મરી જાય અને આખા રાજ્યમાં બધાનંદે દુષ્કાળ પડે

આ પ્રમાણે એ હિંજીલાગી મુલક ઉપર ગત્યના જીવન
સાથે જાણે કુદરતી ડોપ પણ ઉતરી પડ્યો હોય, તેમ વાર-
વાર બળે ને ત્રણ ત્રણ વર્ષે દુષ્કાળ પડતો અને કોઈ કોઈ
વાર મહામારી, કોળિયું વગેરે આજીવાતક રોગો ફાટી

નીકળતા ! સાથે વળી ઉપરી રાજ્યતરફથી પણ પ્રભા ઉપર ઘણો ત્રાસ વર્તાવવામાં આવતો. રૈયત ઉપર આ પ્રમાણે ભયંકર આક્રમો પડતી. દુષ્કાળ અને રોગોપદ્રવથી હબરો પશુઓ અને મનુષ્યોનો મરો થતો; પણ પ્રતિનિધિ રાજ્ય તરફથી તે સંબંધી જેઠાદીને લીધે કંઈપણ ધ્યાન અપાતું નહોતું. આવી દુર્ભિક્ષ સ્થિતિમાંથી મિથિલાપુરીના દિવસો વ્યતીત થતા હતા. ‘પોતાનો રાજા પાછો આવી વિદેશીઓને વિદાય કરે,’ એવું પ્રભાજનો ઈશ્વર પાસે માગતા હતા. હવે પાછું પોતાનું રાજ્ય થશે એવી આશાએ અસહ્ય આપત્તિ સહન કરીને લોકો દિવસો ગાળવા લાગ્યા. તેમની સ્થિતિ ખરેખર દયાપાત્ર હતી.

‘રણવીરસિંહ મહોદું સૈન્ય લઈ ચઢી આવે છે’ એ સાંભળી ધીરસેન યુદ્ધની તૈયારી કરવા સાવધ થયો. મદદ માંડલવા રાયપુર પાછું લખ્યું. થોડા દિવસમાં મુખ્ય સેનાપતિ સૂરસેન, મહોદું સૈન્ય લઈ તેની મદદે મિથિલાપુરી આવ્યો ને લડવાની તૈયારી આવી.

* * * * *

રાત-દિવસ કુચ કરતું નેપાળ અને જોરપુરનું સંયુક્ત સૈન્ય, કુમાર રણવીરસિંહ, મહારાજા હરિહરસિંહ અને નેપાળના ટિલાત વીરભદ્ર તથા વીર સુભદ્રો સાથે નજીક જે મહિને મિથિલાપુરીના રાજ્યને સિમાડે આવી પહોંચ્યું. “કુમાર રણવીરસિંહ આવે છે,” એવી મિથિલાપુરીમાં

આફવા ફેલાઈ. અન્યાયી રાજ્યના પનામા દબાચેલી પ્ર-
ભા, તેમની અજતાઈથી મુક્ત થવાની આશાએ, ઘણી
પુશાલી પથગઈ પ્રજા અત કશુપૂર્વક ધગ્ધવા લાગી કે,
'રણવીરમિહનો જય થાય ને જલદી સ્વતત્ર રાજ્યના
મર્વને સુખો મળે '

—૨૭— પ્રકરણ ચુંમાળીશમું. —

—૨૭— મિથિલાપુરીનું યુદ્ધ અને તેનો પુનરોદ્ધાર. —

૨ જુવિરસિંહનું સૈન્ય શહેરે શહેર અને ગામે ગામ જતા મેળવતું આગળ વધતું ગયું. ઠેકાણે ઠેકાણે લોકો ઉત્સાહથી આવકાર દેવા લાગ્યા; અને “રજુવીરનો જય, રજુવીરનો જય” એમ ઉચ્ચરવા લાગ્યા. શત્રુઓ કોઈ કોઈ ઠેકાણે સામે થયા, પણ તેમનું બળ ટકી શક્યું નહિ. જાત મેળવતાં રજુવીરસિંહને ઝાઝી મહેનત પડી નહિ. પંદર દિવસે તેનું લશ્કર વીરસ્થાનના પહેલા ડુંગરાઉ કિલ્લાપાસે આવી પહોંચ્યું.

કિલ્લાના બચાવમાટે ન્હાનું લશ્કર રાખવામાં આવ્યું હતું. રજુવીરસિંહે તેને તાબે થવાનું કહેણ મોકલ્યું, પણ તેનો વીર સ્વરૂપ ધિક્કાર સાથે અનાદર કરી, લડવાને સજ્જ થયો. રજુવીરસિંહે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો, તે દશ દિવસ રહ્યો અને આખરે મહા મહેનતે મોટી ખુનરેણ પછી, રજુવીરનું લશ્કર કિલ્લાની દિવાલ પાસે આવી પહોંચ્યું. હવે પોતે ‘કોઈ પણ રીતે કિલ્લો બચાવી શકશે નહિ’ એવું ધારી, કેસ-રિયાં વસ્ત્રો પહેરી, તે ન્હાનું પણ વીરસૈન્ય દરવાજા ખોલી, ખુલ્લી સમશેરો સાથે બહાર પડ્યું. યુદ્ધ ખુબ જુસ્સાથી ચાલ્યું ને એક પણ તેઓનો માણસ હેંચાત હતો, ત્યાં-

સુધી લડત કરી રણવીરના ઘણા માણસોનું ખુન રેડયા પછી છેવટ તેઓ ધરણીએ ઢળ્યા આવી રીતે ઘણી મહેનતે અને ઘણા વીરો ખોયા પછી, એ અણત દુર્ગ રણવીરના હાથમાં આવ્યો.

પોતાના લશ્કરને વિશ્રાંતિ આપવાને રણવીર ત્યાં ચાર દિવસ રહ્યો પાંચમે દિવસ રુદ્રવારે કુચ કરતા સાચા શુકન થયા વિજયવોષ કરતું તેનું સૈન્ય ત્રીજે દિવસ પ્રભાતમાં મિથિલાપુરી આવી પહોંચ્યું લડવાની તૈયારી થઈ અને મરહાતના હુકમની માત્ર રાહ જોવા માડી.

મિથિલાપુરીનો સુબો ધીરસેન તેમનો ભેટો લેવા મોકોટા સૈન્ય સાથે સજ્જ થયો હતો જેલુ તેણે જોયું, કે, 'અરિદળ શહેર પામે આવી પહોંચ્યું છે,' તેવોજ આખા સૈન્યસાથે મોકોટા ડોળધી શહેર બહાર આવ્યો અને યુદ્ધ મચાવ્યું આખો જિવસ એવી જુસ્માથી લડાઈ ચાલી કે મધ્યા સમયે પણ તે પૂરી થઈ નહિ.

આ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ મારુણ યુદ્ધ ચાલતા બેઉ પક્ષના ઘણા યોદ્ધાઓ મરાયા ને લોહીની નદીઓ વહી, પણ ઉભય પક્ષમાંથી કેાઈએ નમી આપ્યું નહિ રણવીરસિંહ શુભાવેલું ગળ્ય પાણુ લેવાની અને પિતાનું વેર વાળવાની ઉમેદથી લડવા લાગ્યો, અને ધીરમેન પણ પોતાના ઘણીના હકને માટે તેવીજ ધારણાથી ઉલટભર લડ્યો.

રણસઆમમાં વીરભદ્રે ઘણી વીરતા બતાવી એથે દિવસ માંજે મેનાધિપતિ સૂરસેન અને વીરભદ્ર મામસામાં

આવ્યા. ઘણા શૂરથી તેઓ લડ્યા. બેઉ વચ્ચે ખૂબ જંગ
લાગ્યો. પણ અંતે એક કલાક પછી સૂરસેન મરાયો! “સૂર-
સેન મરાયો!” એવી ખૂબ ધીરસેનના સૈન્યમાં પડી.
ચોદ્દાઓ હિંમત હારી ગયા, પણ મહા મુશીબતે ધીર-
સેને તેમને સમજાવી લડવાને પાછા ઉભા રાખ્યા. સૂરસેન
પડ્યાની ખબરથી રણવીરસિંહના સૈન્યમાં જયઘોષ થઈ
રહ્યો અને વિજયની આશાએ તેઓ ભુસ્સાથી લડ્યા.

રાત્રી થતાં લડાઈ ખંધ રહી. આખો દિવસ લડી લડી
લોથપોથ થઈ ગયેલા બેઉ પક્ષના ચોદ્દાઓ નિવૃત્ત થયા.
આર દિવસમાં ઘણાં માણસોનો ઘાણુ નીકળી ગયો.

રુહવાર પડીને ફરી યુદ્ધ શરૂ થયું. મહારાજ હરિહરસિંહે
પહેલે ફટકે સૈન્યને દોરી, શત્રુની હરોળ તોડી નાખી.

પ્રિય વાંચનાર! જો આ જગ્યાએ રજપૂત સિવાય કોઈ
ખીજા ચોદ્દા હોત તો જરૂર ગલરાઈ નહાસવા માંડત;
પણ શૂરા રજપૂતો, તેની હરોળ તૂટી પડ્યા છતાં હિંમત હાર-
વાને બદલે ખમણા ભુસ્સાથી સામા થયા. રાજા હરિહર આ
હુલામાં પોતાની ઉમેદ સફળ થયેલી જોઈ પૂર હોંસથી શત્રુ-
ઓને હઠાવવા મહેનત કરવા લાગ્યો, પણ તેઓ મ્હોટા
પહાડની પેઠે એવા અડગ રહ્યા કે એક વેત પણ હુલ્યા નહિ.
આવી હિંમત જોઈ હરિહર ચકિત થયો. ફરી ફરીને તેણે
પણ પૂર ભુસ્સાથી હુલા કર્યા; પરંતુ શત્રુઓ પાછા હુલ્યા
નહિ. દરેક હુલામાં તે નિષ્ફળ ગયો.

આ પ્રમાણે બે ઘડી યુદ્ધ ચાલ્યું. પાછો હરિહર ઘણાજ

આવેશથી જળરો હલ્લો લઈ ગયો વીરભદ્રે પણ આ વખતે હલ્લો કર્યો લડાઈએ મહા લયાનક રૂપ પડેલું પણ શત્રુને હઠાવવા કોઈ ફત્તેહમદ નિવળ્યા નહિ એટલામા રણવીરે દશ નેપાળી અને પાંચ ખેરપુરી મળી ૫૫૦ યુદ્ધી કહાડેલા મુલદો માથે જે મૈન્યના મોખરામા ધીરમેન હતો તે ઉપર ઓચિતો હલ્લો કર્યો પણ ચતુર ધીરમેન ચેતી ગયો ને પાંચે ઉભેલા દશ-બાર વીરગરજારો સાથે પૂર જીરુઆથી તેમની સામે થયો ખરો રણુ રંગ હવે જામ્યો રણવીરના આર-પાંચ મુલદો પડ્યા, તેમજ ધીરમેનના પણ પાંચ છ સ્વધામ પહોંચ્યા એટલામા ઉમેદલર લડતો લડતો ધીરમેન ઘાયલ થતા, રણવીર છેલ્લેલા મિહુ ની પેઠે તેના ઉપર કુદ્યો અને ઘણી ઝડપથી પોતાના ઘોડા-ઉપર તેને નાખી પાછો કર્યો

ધીરમેનના સરકારો આ નોંઈ દિગ્મુદ થઈ ગયા ને તે મળે વિજયની આશા મૂકી દીધી રણવીરના મૈન્યના આ ખનાવથી જયજયકાર થઈ ગયો શત્રુઓએ પોતાના સરકારની આવી દશા નોંઈ મુલેહ-મસાધાનીનો વાવટો નહીં ડાળ્યો લડાઈ બધ ઘઈ મેવે હથિયાર છોડી રણવીરને શરણ થયા, જેમને કેદ કરી વિજયી મૈન્ય મિલિવા-પુરીમા ઢાળલ થયું

➤ ૩૧ પ્રકરણ પિસ્તાળીશમું. ૩૧ ➤

૨૪ રણવીરનો રાજ્યાભિષેક. ૪૩

વૉંપર્યત જીલમી રાજ્યની સત્તાતળે અગદાયેલી પ્રજાને, હવે પાછું સ્વતંત્ર અને ન્યાયી રાજ્ય મળતાં પૂર્ણ હર્ષ અને સંતોષ થયો. આ આનંદના ઉલ્લાસમાં વિજયવંત સૈન્યનો તેણે માનપૂર્વક સત્કાર કર્યો.

કુમાર રણવીરસિંહને મિથિલાપુરી આવે એક માસ થયો છે. સઘળે સ્થળે પૂર્વવત્ સુખ-શાંતિ પથરાઈ રહી છે. દળાણુ ભરેલા વિદેશી અમલથી કંટાળેલી પ્રજા, સુખાનંદમાં મહાલે છે ને રામરાજ્ય સ્થાપિત થયેલું માને છે. આજે ખેરપુરથી રાજ્યમાતા મંદોદરી, મહારાણી લાનુમતિ અને ચંપકમાલિની વગેરે આવ્યાં છે. રણવીરસિંહને રાજ્યાભિષેક કરવાનું મુહૂર્ત રાજજેષીએ વસંતપંચમીનું ઠરાવ્યું.

આ શુભ દિવસની ચાર દિવસ અગાઉ, શહેરને ધ્વજા-પતાકા વગેરેથી શણગારવામાં આવ્યું છે. સઘળે હીપકમાળા થાય છે. લોકો સારાં સારાં વઝો પહેરી આનંદમસ જણાય

છે ને દેવમહિરોમા પણ મહાપૂજા, અલિપેક અને યજ્ઞયા-
ગાદિક ઉત્સવો થઈ રહ્યા છે

આમ ધામધુમમા ચાર દિવસ ચાલ્યા ગયા અને વસત-
પથની આવી પહોંચી પ્રભાતથીજ લોકો અપૂર્ણ આનંદ-
ઉત્સાહ કરવા લાગ્યા આજે પોતાના નીતિમાન અને
લોકપ્રિય નૃપતિ ગાદીએ બિરાજશે, એવી આગાએ લોકોના
મનમાં આનંદ માતો નથી રાજસ્વારી રુકવાગમાં નીકળવાની
હતી, તેથી આજે રાજમાર્ગ અને બાજા લોકોથી ભરપૂર થઈ
ગયા રંગ-બેરંગી પાઘડીઓ, ટોપીઓ અને વસ્ત્રોથી સંઘિયામ
માર્ગ છવાઈ ગયો અને જાણે તે સુદર ગંગોથી રંગેા હોય
તેવો ચિત્ર-વિચિત્ર જણાવા લાગ્યો લોકોના ટોળેટોળા
ઉભાઈ જવા લાગ્યા, ગરદી એટલી બધી હતી કે તેમના
ઉપરથી એક થાળી પસાર કરવામાં આવે તો નીચે ક્યા
પણ પડયાવગર એમને એમ આમે નીકળી બચા કેટલાક
શ્રીમંતો પોતાના સુદર સહનોમાંથી ઉભા ઉભા સ્વારીની
રચના ભેતા હતા સુદરીઓ શણગાર મણ, બાગી-બાગી-
અટારીમાં ઉભી હતી સવળાના મુખારવિંદ આનંદમય હતા

સ્વારી પૂર દમામથી આગળ ચાલી દુહલ્લી, ઢોલ, શર-
ણાઈ, તાસા વગેરે વાજાના મનોહર નાદ થવા લાગ્યા
ગગનમઠળને લેદી નાજે એવું મનોરંજક દારુણાનું છોડ
વામાં આવ્યું “મહારાજ રણવીરનિહનો જય, મહારાજા
હરિહરનિહનો જય, કુમાર વીરભદ્રનો જય, —ઈલાદિ
હર્વના શબ્દોથી સ્વારીને બહુ વધાવવા લાગ્યા સુદરીઓ

શણુગાર સ્રજને ઉમળકાથી અણીનંદન આપવા લાગી. જે કલાકે સર્વ મંડળ રાજ્યમહેલમાં દાખલ થયું,

ગામમાં જ્યાં આટલી બધી શોભા અને રચના, ત્યાં રાજમહેલમાં શું બાકી હોય ? સાક્ષાત્ ઈંદ્રભુવનની ઉપમા આપીએ તો ખસ થશે. પહેલે માળે ઘણી ઝીણી કારીગરી-વાળી મ્હોટી કચેરી રચી હતી. મ્હોટા પર્વને દિવસે તેમાં દરબાર ભરાતી. આજે ત્યાં મ્હોટો સમારંભ કરી કુમાર રણવીરસિંહને રાજ્યાભિષેક કરવાનો હતો, તેથી સુવર્ણ અને હિરાબદિત સિંહાસન ગોઠવવાથી અલૌકિક શોભા બની રહી હતી.

ખપોર થતાં દરબારીઓ, અમલદારો, ભાયાતો, સુભટો (નેપાળી અને ખેરપુરના) સરદારો અને શ્રીમંતોથી કચેરી ચિકાર ભરાઈ ગઈ. મહેલની નીચે ગરીબવર્ગના પણ હુર્ષયેલા નિર્દોષ લોકોની મોટી ઠઠ મળી હતી. સભામાં આનંદકારી વાર્તાલાપ થતો હતો. એટલામાં મહારાજ હરિહર અને કુમાર વીરભદ્રસાથે રણવીરસિંહનું આગમન થયું. એક ઝીણીમાં ઝીણી જણસ પડે તો તેનો પણ શબ્દ સંભળાય, એવી સભા શાંત હતી. રાજ્યશુર રાજ્યાસનપાસે ખેઠો હતો. હરિહરે રણવીરને તખ્તઉપર બેસાડ્યો અને પોતે વીરભદ્રસાથે નજીકમાં આસન લીધું. સમય થતાં રાણી ભાનુમતિ, રાજ્યમાતા મંદોદરી સાથે ઉલટ ભરી આવી અને ભાઈને રાજ્યનિવ્રઠ કર્યું. મંદોદરીએ પોતાના પુત્રને સુકુટ પહેરાવ્યો ને યાછી વળી; રાજ્યશુ-

અમે ધર્મક્રિયા કરાવી રાજ્યાભિષેક કર્યો પછી તેણે “મિ-
થિલાપુરીના મહારાજ રણવીરસિંહ દીર્ઘાંશુ મહો” એવો
ગભીર ઉચ્ચાર કર્યો. પ્રતિધ્વનિરૂપે નીચે ઉભેલા લોકોએ
પણુ તે શબ્દોને ઓત્સાહન આપી જયજયકાર કરવા માંડ્યો.

હરબારીઓ, બાચાતો અને શ્રીમાનો, અપત્તિપ્રમાણે
નજરાણા કરવા લાગ્યા. રણવીરસિંહે હરિહર અને વીરભ-
દ્રનો પોતાને મહદ આપવા માટે મોટો ઉપકાર માન્યો.
અને પૂર્ણ હર્ષિત વદને સભા વિસર્જન થઈ.

(પદ-મહાત્મ.)

વિનય વિનય વિનય વિનય, રાજ તાજ સોહે,

સભા ધર્મ નીતિ નિયમ, સુભગ મન મોહે, વિનય વિનય વિં ૧

મૂંઠ મૂર્ખ લોક મહા, બડખોર પાણી,

દડ દઈ કર્યો કાર, કાનિય પ્રતાપી, વિનય વિનય વિં ૨

અભય થયા લોક મન જેવદાર ખૂલ્યા,

લોક મૂળ કમળ ફૂલ, ફરી ખૂળ ફૂલ્યા, વિનય વિનય વિં ૩

શાંતિ શાંતિ શાંતિ યઈ, ભય ઠાપ લાગ્યો,

કલકલપ તિમિર બઈ, સપસૂર્યે બંધ્યો, વિનય વિનય વિં ૪

મહેર તણે પછા જરા વાર હતો આખો,

ફરી એજ રૂપ રંગ, દીવ્ય દૃષ્ટિ દાખો, વિનય વિનય વિં ૫

આદ્ય રાજ્ય તાજ કાળ, અચૂત અમલ સોને,

મુગ રણવીરગણા, સુભગ ગીત ગાળે, વિનય વિનય વિં ૬

ઉપસંહાર.

રણુવીરસિંહે પિતાનું વેર વાળવા રાયપુરપર ચડાઈ કરી.
રાત્રી જયમતસિંહ સાથે મ્હોટી મ્હોટી લડાઈએ લડ્યા પછી
તેને પોતાનું ખંડિયું રાજ્ય બનાવ્યું.

એ વર્ષ પછી રણુવીરની રાણીને પુત્રજન્મ થયો; જેને રમા-
ડતી વૃદ્ધ મંદોદરી પાંચ વર્ષે પરલોક પામી.

નેપાળાધીશ ઉદયરત્ન વયોવૃદ્ધ થવાથી, સઘળું રાજપાટ
કુમાર વીરભદ્રને સોંપી, હિમાલય ગયો ને ત્યાં જપ-તપ કરી,
ઉત્તરાવસ્થા ઈશ્વરસ્મરણમાં ગાળી.

દુષ્ટ કૂરસિંહને વીરગઠના ભયાનક ભાંયરામાં હમેશ મારે
પૂરવામાં આવ્યો; જ્યાં ધણે દિવસે તે પાપી, પોતાનાં દુષ્ટૃત્યો
સંભારતો રિખાઈ રિખાઈ મરણુ શરણુ થયો.

દુષ્ટ મોતીસિંહની પણ કૂરસિંહ જેવીજ દુર્ગતિ થઈ.

શૂરસિંહ, કેદારસિંહ, જેરાવરસિંહ અને સૂરજમલ્લ વગેરે
મૂર્ખ ભાયાતોને અને મ્હોટા મ્હોટા લોકોને કેટલાક મહિના
પછી, બીજવાર એવું કામ નહિ કરવાની ચેતવણી આપી
હરિહરે મુક્ત કર્યા.

હરિહરસિંહે પવિત્ર ભાનુમતિ સાથે બહુ વર્ષ રાજ્યસુખ
ભોગવ્યું.

વેચવાનાં પુસ્તકો.

રણુવીરસિંહ-રાજપ્રપચચમ્પી વીરગસયુક્ત અને મુખ્ય-
થક નવલ કથા રચના ગ્રંથ પુરુષોત્તમદાસ વિશ્વાચ માવળ.
પ્રજોધસારત-પરમહસ આનંદગિરિ, પરિત્યાગ, દેવિ
ગ્રેપદી, મૌનની મહત્તા, જનકવિદેહી, સત્યતપ, દેવી ચમ-
ત્કાર, દેવપ્રીત્યર્થ દેહાર્પણ, પ્રભુદર્શન, વિજયરગ, દાન
દેતા ચિત્તરાતિ, ઉદાલકનો પુત્રપ્રતિ ઉપદેશ, ચોગી અને
બાળક, ઉત્તાનક અને સુરદક્ષિણા, -ઇત્યાદિ અનેક મુખ્યક
કથાઓનો સંગ્રહ (છપાય છે)

જીવનસાકેદ્ય-સમારમા મનુષ્ય માત્રે જાતાલ આયુષ્ય
કેવી રીતે જળવીને કૃતકૃત્ય વડુ, તે સમ્બંધી અગ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિ
સગળ અને ગમિક ભાષાતર પ્રસંગોપાન ઉત્તમગ્રંથો, સરકૃત
-લોક, કવિતા, દીકા અને પુષ્કળ વિવેચન સાથે (છપાય છે)
માત પુસ્તક-મહિમસ્તોત્ર, ગનાષ્ટક, મોહમુદગર,
ગૌપીનપચક, સાધનપચક, ચતીપચક, કેનોપનિષદ, સંક્ષેપમા

સગળ ભાષાતર ૩ ॥ ૧૦ ૭
આર્યાચરિત્રાવળિ-આ વાર્તાવિપ રગિક પુસ્તકમા સ-
યુક્તા, કાન્તા, ચદા, પદ્મા, સુદરબા, સરદારબા, લાલબા, -
વગેરે ૪૬ શ્રેરી સતીઓના અદ્ભુત ચરિત્રો આપ્યા છે
પૃષ્ઠ ૩૬૯, પાકુ સોનેરી નામ સાથલ પુરું, ૬ ॥
છાટમકાવ્ય-નવરાત્રિ વગેરે પ્રસંગે મુખ્ય, મુગ્ધ, વડો-
દસ વગેરે સ્થળે ગવાતા રસિક ગરબા, પદ, છંદ ૩ ॥
અધ્યાત્મ-લજનમાળા-આનંદધન, કમાલ, કબીર, ન-
જીર, નૃસિંહ, નવલ, ગોગળ, ચિદાનંદ, વગેરે સંકલ્પે સાધુ-
ઓએ રચેલા ૫૬૩ પદ-કીર્તનોનો સંગ્રહ પૃષ્ઠ ૨૫૬ કી ૩ ૧૧

કહાનકાવ્ય—પ્રભુપ્રાર્થના, મનને ઉપદેશ, અવહારસાન, સ્ત્રીશિક્ષા-વગેરે યુક્તળ બાબતોપર ખાસ રચેલા સંકટો છંદ, પદ, ગરબા, સંગીત ઇત્યાદિ. પૃષ્ઠ ૨૩૨ કિં. રૂ. ૧
સંતોષશતક—સંતોષ સદ્ગુણના મહિમા વિષે મૂળ હિંદી દોહા, તેની ગુજરાતી ટીકા, વ્યાખ્યાન ઇ. સાથે. કિં. રૂ. ૧
સચિત્ર ચોરાશી આસન—પ્રાચ્ય તથા મનને સ્થિર કરી નિયમમાં રાખનાર શ્રીહરયોગનાં મૂળ ૮૪ આસનોના ૧૩ અવાંતર લેહો સાથે ૬૭ સુંદર ચિત્રો, પ્રક્રિયા, મંત્ર અને સહેલી સમજ સહિત. પાકું સોનેરી નામ સાથેનું પુકું છે. (આ પુસ્તકની હિંદી તથા મરાઠી પ્રતિ પણ એજ મૂલ્યે મળશે.) કિં. રૂ. ૧ પો. ૦૫

સાહિત્યસંગ્રહ—કવિ ગંગ, ગિરિધર, ગ્વાલ, ગોપાલ ગોપ, શુભાન, તાનસેન, ત્રીકમ, તુળસી, ટોડરમલ, પદ્માકર, ત્રિપાદાસ, બિહારી, બિરબલ, બ્રહ્માનંદ, ભૂષણ, જસુ, નાનક, કબીર, કમાલ, કેશવ, કિસન, કુબેર, કુંદ, ચંદ-ઇત્યાદિ ૧૪૪ મહાન કવિરાજોએ રચેલા સંખ્યાબંધ દોહા, કુંદળિયા, કવિત, છાંપા, છંદ, ઇત્યાદિનો મહોટો સંગ્રહ. પૃષ્ઠ ૪૬૮ મૂલ્ય રૂ. ૨૦ પો. ૦૫

શ્રીરામગીતા ભાષાનુવાદ—મૂળ ગુરુમુખી ભાષામાંથી પદ, પદાર્થ, ભાવાર્થ તથા વિવેચન સાથે. આ ગ્રંથ કાશીની આનંદગુહામાં નિવાસ કરનારાં મહાત્મા શ્રી હરિકુંવરીબા-ઇએ રચ્યો છે; તેમાં તેમનું સચિત્ર ચરિત્ર પણ આપ્યું છે. ગુજરાતી ભાવાર્થ સાથે. પૃષ્ઠ ૧૭૬ કિં. રૂ. ૧ પો. ૦૫

અધ્યાત્મપ્રકાશ ભાષાંતર—મહર્ષી મહાત્મા શ્રી શુભ-દેવજી પ્રણીત તત્ત્વમસિનાં ત્રણે પદની વિસ્તારપૂર્વક ટીકા

તથા ન્યાય, વૈશેષિક, સામ્ય, જીતા, પાત્રજ્ઞયોન, મો-
માસા, ઇત્યાદિના સગળ રહસ્ય સાથે રચનાર બ્રહ્મચારી
શ્રીનૃસિંહશર્મા વૃષ્ટ ૧૩૪ પાકુ પુકુ કિ. ર. ૫૫ પા. ૭૮

પરાશરસંહિતા ભાષાંતર—આરે વર્ણુના આચાર, યુગ
યુગના અને ગૃહસ્થોના ધર્મ, સતકનિર્ણય, નાનાં-મોટાં પ્રાયશ્ચિ-
ત્તોની શુદ્ધિ, સ્ત્રીઓનાં વ્રતાચરણ, રજસ્વળાની શુદ્ધિ, પુત્રોના
અને કન્યાના ભેદ, વિધવાવિવાહ, સતીત્વની મહત્તા, પ્રાણિ-
હત્યાની અને પદાર્થભાવની શુદ્ધિ, બ્રાહ્મણોની મેષ્ટતા,
આન-પાન-જપ-યજ્ઞ-ઇત્યાદિના વિધિ, અગમ્યાગમન અને
અમકયાભક્ષનો નિર્ણય,—ઇત્યાદિ સંકટા બાળનોનો સવિ-
સ્તર સંપૂર્ણ અથ ચિત્ર-અચિત્ર સાથે મૂલ્ય રૂ. ૧૧ પા. ૭૮

અનુભવપ્રકાશ—મહાત્મા શ્રી બલિરામભટ્ટકૃત રૂ. ૧

વશીકરણ વિદ્યા—ખાસ સ્ત્રીઓને માટે કિ રૂ. ૭૮

શ્રીમાન્ ગોવિંદજી ઠાકરસીતુ ચરિત્ર—ઉત્તમ આચાર,
નિર્મળ ગહેણી-કરળી, ગરીબીમાથી તવગીરી, અસાધારણ
બુદ્ધિબળ, વ્યાપાર વ્યવહારમાં કુશળતા અપ્પક ઉદ્યોગ,
અને પરોપકારી પ્રકૃતિતુ આબેહુળ વર્ણિત (છપાય છે)

અમલદારિક વાર્તામાલા—અરકાતની હમે (છપાય છે)

શ્રીદેવિતુ વૃત્તાંત—રમિક નવલકથા (છપાય છે)

હિંદુસ્તાનનાં મોટાં દેશી રાજ્યો—ગાયકવાડ, નિઝામ,
મહિસર, નેપાળ, ઉદેપુર, જ્વાલિયર વગેરે રાજ્યોના ઇતિ-
હાસ તથા મુખ્ય શહેરોની હકીકત (મકત) પા. ૭૮

રંગપુતાણાનાં દેશી રાજ્યો—જુદા જુદા ૧૮ રા-
જ્યોના ઇતિહાસ (મકત) પા. ૭૮

શ્રી ચીમનલાલ મગજી કહાનજી ધર્મસિંહ,

મુદ્રિત, કાલ્યાણેવી પોસ્ટ, મુમ્બઈ

૧૯૦૫